

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

TEVRAT, İNCİL VE KUR'AN'DA
ETİ HARAM KILINAN HAYVANLAR

Yahya ŞENOL

2501030519

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Abdulaziz BAYINDIR

İstanbul 2007

TEZ ONAYI

... .. Bilim Dalında ... ..
... .. numaralı ... ..'İN hazırladığı “... ..
... ..” konulu **YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZİ** ile ilgili **TEZ SAVUNMA SINAVI**, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 10. Maddesi uyarınca ... .. , ... günü saat ... ..'da yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin ... ..'ne* **OYBİRLİĞİ /OYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	KANAATI (2)	İMZA

ÖZ

Kur'an-ı Kerim'de yiyecekler temiz ve pis olmak üzere ikiye ayrılmış; temiz olanlar helal, pis olanlar haram kılınmıştır. Sadece temiz ve helal olanlardan yeme emri yalnızca Müslümanlara değil, tüm insanlığa verilmiş bir emirdir. Yahudilerin kutsal kitabı olan Tevrat'ta ve Hıristiyanların kutsal kitabı olan İncil'de de bazı yiyecek yasakları bulunmaktadır. Bu tezde, İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ile kökleri itibariyle ilahi vahye dayanan Tevrat ve İncil'de etleri haram kılınan hayvanlar konusu mukayeseli olarak incelenmiştir. Birinci bölümde Mekke müşriklerinin haram kabul ettikleri hayvanlar, ikinci bölümde Tevrat ve İncil'de haram olan hayvanlar, üçüncü bölümde ise Kur'an'da haram kılınan hayvanlar konusu ele alınmıştır.

ABSTRACT

Food has been divided into two parts in the Quran; the good and pure one which is permissible (halal) and the bad and impure one which is forbidden (haram). The order to eat pure and permissible food is not addressed for only Muslims but also for all humanity. Actually, we can find certain restrictions of food in both Jews and Christians holy books which are respectively the Torah and the Gospel. This comparative thesis deals with animal's flesh which is forbidden in the fundamental reference of Islam, i.e. the Quran and in both the Torah and the Gospel whose origins depend upon divine revelation. The first part of thesis is consecrated to the animals regarded as haram by Meccan polytheists, while the second one deals with the animals regarded as haram in both the Torah and the Gospel. At the end the last part is left for the animals prohibited in the Quran.

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim çağlar üstü bir kitaptır. Nazil olduğu ilk dönemdeki muhatapları ile ahir zaman muhatapları aynı oranda Kur'an'a muhtaçtırlar. Kur'an'ın, muhataplarını eksik bilgilendirmesi söz konusu olamaz. Bu bağlamda, son zamanlarda ortaya çıkan problemlere Kur'an'ın cevapsız kalması düşünülemez. Çünkü Kur'an her şeyi açıkladığını bildiren bir kitaptır. (Nahl, 16/89)

Yıllar geçtikçe dünyamız küreselleşmekte, küçük bir köy olma yolunda hızla mesafe kat etmektedir. Artık insanlar iş, eğitim, gezi vb. amaçlarla çok rahat bir şekilde buldukları ülke dışına seyahat etmektedirler. Bu sayede yabancı kültür ve insanlarla karşılaşmakta ve çoğu zaman beklenmedik sorunlar yaşamaktadır. Bir Müslüman için yabancı bir ülkede karşı karşıya gelinecek sorunların en başta geleni hiç şüphesiz yiyecek konusudur. Özellikle et yeme hususu başlı başına bir sorun teşkil etmektedir. Halkı Müslüman olan yabancı bir ülkede helal ve haram olması açısından etler konusunda pek bir problem yaşanmasa da gayr-i Müslim ülkeler için aynı şey söylenememektedir. Bununla birlikte, Avrupa ve Amerika kıtasında olduğu gibi Yahudi ve Hıristiyanların yoğun olarak yaşadıkları ülkelere yaşanan sorunlar Çin, Rusya, Hindistan, Japonya gibi komünizmin veya dinsizliğin, Budizm, Konfüçyüsyanizm veya Şintoizm'in hüküm sürdüğü ülkelere göre nispeten daha azdır. Zira İslam âleminde yaygın olan kanaate göre ehl-i kitap olan Yahudi ve Hıristiyanların dışında kalan kimselerin kestiği hayvanların etlerinin yenilmesi haramdır. Hatta Yahudiler veya Hıristiyanlar, kesim esnasında Mesih'in veya bir başkasının adını anarsa onların da kestiği yenmez. Bu durumda adı geçen bu gibi ülkelere seyahat eden Müslümanlar orada kaldıkları müddetçe et yemeyecekler mi? Eğer o ülkelere Müslüman yaşıyorsa (gurbetçi vatandaşlarımızın yoğun olarak yaşadığı Almanya, Belçika vb. ülkelerle yine Müslümanların yoğun olduğu Amerika gibi ülkeler) ve onlar da hayvan kesme imkânına sahipler belki bu sorun bir şekilde halledilebilir. Müslümanların az olduğu veya hayvan kesme imkânı bulamadığı ülkelere yaşayan veya bir müddet orada bulunması gereken Müslümanlar ise, et yeme konusunda gerçekten büyük bir sorun yaşamaktadırlar.

Kur'an'da Allah'ın haram kıldığı bir hayvan olmasa bile hayvan kesen kişinin dini kimliği veya dinsizliği, Müslümanların et yememe konusundaki en büyük

engelleridir. Hayvan kesen kişinin Müslüman veya ehl-i kitap olması şart mıdır? Bir kâfirin veya müşrikin kestiği her hayvan mutlaka haram mıdır? Kesim esnasında Allah'tan başkasının adını anmadığı ve sadece kendisinin veya toplumun et ihtiyacını karşılamak için kestiği halde dinsiz birinin kestiği hayvan yenilmez mi? Müslüman ülkelerin yabancı ülkelere ithal ettikleri etlerin hükmü nedir? Bu ve bunlar gibi daha birçok soru bizi bu tezi hazırlamaya iten başlıca sebeplerdir. Tezin ilerleyen bölümlerinde bu sorulara cevap aranmaya çalışılacaktır.

Tezimiz bir giriş, üç bölüm ve sonuç kısmından oluşmaktadır. Birinci bölümde Mekke müşriklerinin haram kabul ettikleri hayvanları, ikinci bölümde Tevrat ve İncil'de haram kılınan hayvanları Kur'an-ı Kerim ile mukayeseli olarak inceledik. Üçüncü bölümde ise Kur'an'da Müslümanlara haram kılınan hayvanlar konusunu ayrıntılı bir şekilde inceledik.

Tez konusunun belirlenmesinde ve özellikle metodu konusunda bana yol gösteren, tezimin –istisnasız– her aşamasında değerli fikirleri ve tenkitleri ile yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Sayın Prof. Dr. Abdülaziz Bayındır Bey'e şükranlarımı arz ederim. Hazırladığım bölümleri kendilerine sunup görüş ve tenkitlerinden istifade ettiğim Süleymaniye Vakfı'nın değerli ilim adamlarına da teşekkürlerimi sunarım. Tezimin büyük bir bölümünü okuyan, değerlendiren ve gerekli düzeltmeleri yapmamı sağlayan Dr. Ahmet Hamdi Furat Bey'e ve değerli arkadaşım Cüneyt Coşkun'a, gerek kaynak tespitinde ve gerekse metin çevirilerinde bana büyük yardımcı dokunan mesai arkadaşım Redouane Ouaguini'ye de can-ı gönülden teşekkür ederim.

Gayret bizden, başarı Allah'tandır.

Yahya Şenol
İstanbul 2007

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	İİİ
ÖNSÖZ.....	İV
İÇİNDEKİLER	Vİ
KISALTMALAR	Xİ
GİRİŞ	12

BİRİNCİ BÖLÜM

MEKKE MÜŞRİKLERİNİN HARAM KABUL ETTİKLERİ HAYVANLAR

1. BAHÎRE (البحيرة)	17
2. SÂİBE (السائبة).....	18
3. VASÎLE (الوصيلة).....	19
4. HÂMÎ (الحامى).....	20
5. DEĞERLENDİRME	21

İKİNCİ BÖLÜM

TEVRAT VE İNCİL'DE HARAM OLAN HAYVANLAR

1. KUR'AN'A GÖRE YAHUDİLERE HARAM KILINAN HAYVANLAR	29
1.1. Tevrat'tan Önceki Durum	30
1.2. Tevrat'tan Sonraki Durum	34
1.2.1. Genel Haramlar	34
1.2.2. Özel Haramlar	35
1.2.2.1. Tüm Tek Tırnaklı Hayvanlar (كل ذى ظفر).....	36
1.2.2.2. Cumartesi Yasağı	37
2. TEVRAT'A GÖRE YAHUDİLERE HARAM KILINAN HAYVANLAR	38
2.1. Kara Hayvanları	39

2.2. Deniz Hayvanları	40
2.3. Kuşlar	41
2.4. Haşarat Ve Sürüngenler	41
2.5. Meyte (Leş)	43
2.6. Allah'tan Başkası Adına Kesilen Hayvan.....	44
2.7. Kan	45
2.8. İç Yağı.....	47
2.9. Etli ve Sütümlerın Karıştırılması Yasağı	48
2.10. Yahudi Olmayanların Kestiğı Hayvanlar.....	49
2.11. Diğer Yasaklar	50
3. KUR'AN'A GÖRE HİRİSTİYANLARA HARAM KILINAN HAYVANLAR.....	52
4. İNCİL'E GÖRE HİRİSTİYANLARA HARAM KILINAN HAYVANLAR.....	55
4.1. Tamamlayıcı İsa	55
4.2. Nâsıh İsa.....	56
4.2.1. Yiyeceklerle İlgili Hükümler	56
4.2.1.1. Kan, Boğulmuş Hayvan ve Putlara Kurban Edilenler	56
4.2.1.2. Domuz Eti	57
4.3. Petrus'un Rüyası	58
4.4. Pavlus'un Yorumları	59

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN'DA HARAM KILINAN HAYVANLAR

1. HELAL VE TAYYİB KAVRAMLARI.....	63
1.1. Helal	63
1.2. Tayyib	64
1.3. Kavramların Birbiriyle İlişkisi	66

2. HARAM VE HABÎS KAVRAMLARI.....	67
2.1. Haram.....	67
2.2. Habîs	68
2.3. Kavramların Birbiriyle İlişkisi	69
3. TAYYİB VE HABÎS'İN TESBİTİ / TAYİNİ.....	70
3.1. Arap Örfünü Esas Alanlar.....	70
3.2. Selîm İnsan Tabiatını Esas Alanlar	72
3.3. Ayetleri Esas Alanlar	73
3.4. Değerlendirme.....	74
4. HARAM KILINAN HAYVANLAR	75
4.1. Kara Hayvanları	75
4.1.1. Leş (Meyte - الميتة)	75
4.1.1.1. Çeşitleri	77
4.1.1.1.1. el-Munhanika (المنخقة).....	77
4.1.1.1.2. el-Mevkûze (الموقوذة).....	78
4.1.1.1.3. el-Müteraddiye (المنردية)	80
4.1.1.1.4. en-Natîha (النطيحة).....	80
4.1.1.1.5. Mâ Ekele's-Sebu' (ما اكل السبع).....	81
4.1.1.1.5.1. Tezkiye Edilenler (الا ما ذكيتم).....	82
4.1.1.1.5.1.1. Tezkiye (التذكية).....	83
4.1.1.1.5.1.1.1. İhtiyârî (Hakiki) Tezkiye	84
4.1.1.1.5.1.1.2. Zarûri / Izdırârî (Hükmî) Tezkiye	84
4.1.1.1.5.1.2. İstisnânın Keyfiyeti	84
4.1.1.1.6. Canlı Hayvandan Koparılan Parça.....	90
4.1.1.2. Meyte'nin İstisnaları	90

4.1.1.2.1. Balık	91
4.1.1.2.2. Çekirge	91
4.1.1.2.3. Anne Karnında Ölü Olarak Bulunan Yavru.....	92
4.1.1.3. Meyte'nin Derisi, Kılı, Yünü ve Kemiği	93
4.1.1.3.1. Derisi	94
4.1.1.3.2. Kılı, Yünü ve Kemiği	96
4.1.1.4. Meyte'nin Haram Kılınmasının Hikmetleri	98
4.1.2. Kan (الدم)	100
4.1.2.1. İstisnalar	102
4.1.2.2. Haram Kılınmasının Hikmetleri.....	102
4.1.3. Domuz Eti (لحم الخنزير).....	103
4.1.3.1. Yasağın Kapsamı	104
4.1.3.1.1. Domuz Eti	104
4.1.3.1.2. Domuz Yağı	105
4.1.3.1.3. Domuz Derisi, Kılı ve Kemiği	105
4.1.3.1.3.1. Domuz Derisi	106
4.1.3.1.3.2. Domuz Kılı ve Kemiği	109
4.1.3.2. Haram Kılınmasının Hikmetleri.....	110
4.1.4. Allah'tan Başkası Adına Kesilenler (ما اهل لغير الله).....	112
4.1.4.1. Çeşitleri	113
4.1.4.1.1. Dikili Taşlar Üzerine / Üzerinde Kesilenler (ما ذبح علي النصب)	113
4.1.4.1.2. Allah'ın Adı Anılmadan Kesilenler (ما لم يذكر اسم الله عليه)....	117
4.1.4.2. Haram Kılınmasının Hikmetleri.....	127
4.2. Deniz Hayvanları	131

4.3. Kuşlar	136
SONUÇ	140
BİBLİYOGRAFYA	144

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.y.	: Aynı yer
Bkz.	: Bakınız
bs.	: Basım
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ÇÜİF	: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
DEÜİF	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed	: Editör
h.	: Hicrî
İÜİF	: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
m.	: Miladi
mad.	: Maddesi
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
t.y.	: Tarih yok
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Terc.	: Tercüme
Thk.	: Tahkik
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
vs.	: Vesaire
y.y.	: Yayın yeri yok
Yay.	: Yayınları
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Beslenmenin insan hayatındaki rolü oldukça büyüktür. Çünkü insan sağlıklı yaşayabilmek, bedensel faaliyetlerini sürdürebilmek, üreyip çoğalabilmek kısaca hayatta kalabilmek için beslenmek zorundadır. Fakat kişinin hayatta kalabilmesi için sadece beslenmesi yeterli olmayıp, aynı zamanda doğru beslenmesi gerekir. Bunun için sağlığa zararlı olan gıdalardan kaçınmalıdır. Bu da doğru beslenme ile mümkün olur.

İnsanın fizik ve ruh sağlığını koruyabilmesinin ve verimli bir şekilde yaşayabilmesinin vazgeçilmez ögesi olan doğru beslenme, dini yönü itibarı ile de kişiyi ilgilendiren en önemli unsurların başında yer alır. Zira dindar bir insan, yaratıcısına ibadet etmek zorunda olduğunun bilincindedir. Zaten insanın yaratılış amacı da budur. (Bkz.: Zâriyât, 51/56) Bu yüzden bir dindar, kendisine neyin yararlı neyin zararlı olduğunu merak ettiği kadar, neyin helal neyin haram olduğunu da merak eder.

Vahye dayanan ilahi dinlerde de beşeri dinlerde de yiyeceklerle ilgili kurallara rastlamak mümkündür. Sebze ve meyve gibi bitkisel yiyecekler konusunda insanlığın pek bir ihtilafı olmamakla birlikte, hayvanlar konusunda farklı uygulamalar göze çarpmaktadır. Mesela bazı filozofların ve Brahmanistlerin hayvan kesmeyi çirkin bir iş olarak telakki ettikleri ve et yemekten kaçındıkları belirtilmektedir. Onlara göre hayvan kesimi, insanın kendisi gibi bir canlıya karşı gösterdiği katı kalplilikten başka bir şey değildir.¹ Hâlbuki tabiatta hiçbir şey başıboş yaratılmamıştır: Bitkiler de hayvanlar da insan için yaratılmıştır.

Şu an dünyada en yaygın dinlerden olan ve Kur'an'da kendilerinden sıkça bahsedilen Yahudilik ve Hıristiyanlığın kutsal kitapları Tevrat ve İncil'de de bazı yiyecek yasaklarına rastlanmaktadır. Nazil oldukları dönemden çok sonraları yazıya geçirilen Tevrat ve İncil'deki yasakların hangisinin veya hangilerinin Allah'a ait olduğunu tespit edebilmek ise kolay değildir. Fakat bu kitaplarda bulunan hükümleri,

---

¹ Yûsuf el-Karadâvî, **el-Halâlu ve'l-Harâmu fi'l-İslâm**, 14. Bs., Mektebetu Vehbe, Kahire, 1980, s: 39; Ferec Zehrân ed-Dimurdâş, **Ahkâmu'z-Zebâih İnde'l-Müslimin ve Ehli'l-Kitab Dirâse Mukârene fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, Dâru'l-Marifeti'l-Ezheriyye, 2. bs., İskenderiye, 2002, s: 7; Günay Tümer, "Brahmanizm", **Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)**, İstanbul, 1992, C:VI, s: 331.

onları hem kabul eden (musaddik) hem de denetleyici (müheymin) bir vasfı haiz olan Kur'an'la mukayese etmek bu konuda önemli ipuçları verebilir. İşte bu tezin amacı, İslam dininin temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ile kökleri itibariyle ilahi vahye dayanan Tevrat ve İncil'de eti haram kılınan hayvanlar konusunu mukayeseli olarak incelemektir.

Kur'an'a bakıldığında yiyeceklerle ilgili hükümlerin ümmetlere, zamana ve mekâna göre değişiklik arz etmediği, konulan prensiplerin evrensel olduğu görülmektedir. Buna göre temelde yiyecekler ikiye ayrılmaktadır: Temiz - helal yiyecekler, pis - haram yiyecekler. Allah, şöyle buyurmaktadır:

“Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları, (çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık; temiz şeylerle onları rızıklandırdık; yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.” (İsrâ, 17/70)

İnsanları irşat etmeleri için gönderdiği tüm elçilere, peygamberlere, aynı emri veren Allah, temiz yiyeceklerle beslenme ile güzel amel işleme arasında bağ kurmuştur: ***“Ey Resuller, güzel ve temiz olan şeylerden yiyin ve sâlih amellerde bulunun; çünkü gerçekten ben yapmakta olduklarınızı bilirim.”*** (Mu'minûn, 23/51) Bu emir aynı zamanda tüm insanlığa verilmiş bir emirdir. ***“Ey insanlar! Yeryüzündeki temiz ve helal şeylerden yiyin...”*** (Bakara, 2/168).

Yeryüzünde bulunan her şeyi insan için yaratan Allah (Bakara, 2/29), onları insanın istifadesine sunmuştur. Fakat insanı dünyaya imtihan için gönderdiğinden bazı yasaklar da koymuştur. Bu yasakların amacı kişinin dinini, canını, malını, neslini ve aklını muhafaza etmektir. Bazı hayvanların etinin haram kılınmasının kişinin dinini ve canını muhafaza amaçlı olduğu görülmektedir. Kendiliğinden ölmüş bir hayvanın etini yemeyen bir insan canını, Allah'tan başkası adına kesilen hayvanı yemeyen de dinini muhafaza eder. Zira birincisinde etin doğrudan insan sağlığına vereceği bir zarar söz konusu iken, ikincisinde kişinin imanı tehlikeye girmektedir. Bu yüzden eti haram kılınan hayvanlar konusu oldukça önemlidir.

Araştırmamıza konuyla ilgili ayet-i kerimeleri tespit ederek başladık. Gerek müşriklerin gerekse ehl-i kitabın haram kabul ettikleri hayvanlarla ilgili Kur'an-ı Kerim'de çok sayıda ayet bulunmaktadır. Ayetlerden, müşriklerin hangi hayvanları

haram saydıklarını ve Allah'ın ehl-i kitaba haram kıldığı hayvanları tespit ettikten sonra, Tevrat ve İncil'de konuyla ilgili pasajları inceledik.

Tevrat'a baktığımızda özellikle Levililer 11. ve Tesniye 14. bölümlerin yiyecek kurallarına (Kaşerut) ayrıldığını gördük. İlgili pasajlardan edindiğimiz bilgilerin yanlış olmaması için Tevrat'ın Türkçe olarak yapılan ilk meal-tefsirinden yararlandık. Bu meal-tefsir, biri Türkiye Hahambaşısı olmak üzere altısı editör biri danışman toplam yedi haham tarafından hazırlanmakta olup şu ana kadar Tevrat'ın ilk üç bölümü olan **Tora Bereşit** (Yaratılış), **Tora Şemot** (Çıkış) ve **Tora Vayikra** (Levililer) kısımları neşredilmiştir. Rabi Nisim Behar'ın hazırladığı ve Yahudilerin Dini Uygulama Rehberi olan **El Gid Para el-Pratikante**, Suzan Alalu ve arkadaşlarının hazırladığı **Yahudilikte Kavram ve Değerler**, Yusuf Besalel'in **Yahudilik Ansiklopedisi** ile Hayrullah Örs'ün **Musa ve Yahudilik** adlı kitapları Yahudilerin yiyecek kurallarını tespit etmek için kullandığımız başlıca kaynaklar olmuştur.

İncil'deki pasajları doğru anlamak için William McDonald'ın Türkçe'ye çevrilen eseri **Kutsal Kitap Yorumu**'na, Pavlus'un Hıristiyanlık'taki rolü ve Kutsal Yasa (şeriat) ile ilgili yorumları için Şinasi Gündüz'ün **Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı** adlı kitaplarına başvurduk.

Tevrat ve İncil çevirilerinde ise Türkiye Hahambaşılığı tarafından yayımlanan **Tora Bereşit**, **Tora Şemot** ve **Tora Vayikra** ile Kitabı Mukaddes Şirketi tarafından yayımlanan **Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit** (İstanbul, 1996), **Türkçe Kutsal Kitap Plus Version 2003** bilgisayar programı ile www.yeniyasam.com adlı internet sitesinden yararlandık.

Kur'an'da Müslümanlara haram kılındığı bildirilen hayvanların zikredildiği ayet sayısı dörttür: Bunlar Bakara, 2/173; Mâide, 5/3; En'âm, 6/145 ve Nahl, 16/115. ayetlerdir. Bu ayetlerin tefsiri için yararlandığımız kaynakların başında Taberî (ö. 310)'nin **Câmiu'l-Beyân**'ı, Zemahşerî (ö. 538)'nin **el-Keşşâf**'ı, Cessâs (ö. 370) ve İbnu'l-Arabî (ö. 543)'nin **Ahkâmu'l-Kurân**'ları ile Kurtubî (ö. 671)'nin **el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân**'ı, Fahreddîn er-Râzî (ö. 606)'nin **et-Tefsîru'l-Kebîr**'i, Reşid

Rıza (ö. 1935)'nin **Tefsîru'l-Menârî** ve Elmalılı Hamdi Yazır (ö. 1942)'in **Hak Dini Kur'an Dili** adlı tefsirleri yer almaktadır.

Konuyla ilgili olarak yararlandığımız hadis kaynakları ise Kütüb-ü Tis'a olmuştur. Bunun dışındaki hadis kitaplarına nadiren başvurduk. Hadisleri dipnotlarda gösterirken **Concordance** usulünü kullandık. Fakat kitapları sıralarken müelliflerinin ölüm tarihi önce olanı başa aldık: Muvatta, Ahmed b. Hanbel ve Buhârî gibi..

Eti haram kılınan hayvanlar konusu fıkıh kitaplarında Kitâbu'z-Zebâih (كتاب الذبائح) başlığı altında ele alınmaktadır. Fakat Kitâbu'l-Et'ime (كتاب الاطعمة) ve Kitâbu's-Sayd (كتاب الصيد) bölümlerinde de yer yer bu konuya atıf yapılmaktadır. Meşhur fıkıh mezheplerinin konuyla ilgili görüşlerini ana hatları ile tespit edebilmek için her mezhebin kendi kaynağını kullandık. Hanefi mezhebinin görüşleri için Kâsânî (ö. 587)'nin **Bedâiu's-Sanâi**'i ile İbn Âbidîn (ö. 1252)'nin **Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr**'ını, Şafî mezhebinin görüşleri için İmam Şafî (ö. 204)'nin **el-Ümm** adlı kitabı ile Nevevî (ö. 676)'nin **Ravdatu't-Tâlibîn**'ini, Maliki mezhebi için Haraşî (ö. 1101)'nin **el-Haraşî alâ Muhtasari Seyyidî Halîl**'i ile Derdâr (ö. 1201)'in **eş-Şerhu's-Sağîr**'ini, Hanbeli mezhebi için de İbn Kudâme (ö. 620)'nin **el-Muğni**'sini kaynak olarak kullandık. Mezheplere getirdiği eleştirileri meşhur olan Endelüslü âlim İbn Hazm'ın **el-Muhallâ**'sı da Zahiri mezhebinin görüşlerini tespit edebilmek için çalışmamız esnasında sıkça yararlandığımız fıkıh kitaplarından biri olmuştur.

Konuyla ilgili olarak müstakil kitaplar da yazılmıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla en eski çalışma Mâverdî (ö. 450)'nin **Kitâbu's-Sayd ve'z-Zebâih mine'l-Hâvî'l-Kebîr** adlı kitabıdır. Bununla birlikte son dönemde de buna benzer kitaplar yayımlanmaya devam etmektedir. Ferec Zehrân ed-Dimurdâş'ın **Ahkâmu'z-Zebâih inde'l-Müslimîn ve Ehli'l-Kitâb** adlı çalışması ile Remzi Kaya'nın **Kur'an-ı Kerim ve Ehli Kitab'ta Helal ve Haram Gıdalar** adlı çalışması içerik açısından bizim çalışmamıza en yakın olanlarıdır. Salih el-Fevzân'ın doktora tezi **el-Et'ime ve Ahkâmü's-Sayd ve'z-Zebâih**'i ile, Abdülhamid Hamd Şihâb Ubeydî'nin **es-Sayd ve't-Tezkiye fi'ş-Şerâti'l-İslâmiyye**'si gibi konuyu oldukça sistematik ve detaylı bir şekilde inceleyen kitapların yanı sıra, Abdülhay b. Muhammed b. es-Siddîk'in

Hükmü'l-Lahmi'l-Müstevred min Avrubba (Avrupa'dan İthal Edilen Etlerin Hükmü) adlı kitabı gibi konuyla ilgili yeni meseleleri ele alan kitapları zikretmekte de fayda vardır. 28 Haziran – 3 Temmuz 1997'de Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde toplanan **Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî** de önemine binaen **ez-Zebâihu ve't-Turuku's-Şer'iyetu fi İncâzi'z-Zekâti** (الذبائح والطرق الشرعية في انجاز الزكاة) başlıklı bir oturum düzenlemiş, sunulan altı tebliğin ardından yabancı ülkelerden ithal edilen etlerin durumu, elektroşokla hayvan kesimi vs. gibi güncel konulara çözüm olabilecek kararlar alınmıştır.

Türkiye'de bu konuda akademik çalışmalar da yapılmıştır. Hüseyin Yıldırım'ın **Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'da Yasak Yiyecek Ve İçecekler** (Uludağ / 1996), Fatma Yüksel'in **İslam Hukuk ve Yahudi Hukukunda Helal Haram Kavramları Açısından Gıdalar** (Marmara / 2003), Mustafa Özbaş'ın **Yahudilikte Yiyecek Ve İçecek Yasakları**, (Marmara / 2001) ile İsmail Yalçın'ın **İslam'da Eti Yenen Ve Yenmeyen Hayvanlar** (Marmara / 1997) adlı yüksek lisans tezleri bunlara örnek olarak verilebilir.

Bu çalışmanın diğer çalışmalardan farkı, konuyla ilgili ayetleri ve sahih hadisleri merkeze alarak Tevrat, İncil ve fıkıh mezheplerinin konuyla ilgili görüşlerini bu çerçevede değerlendirmeye tabi tutmak olmuştur. Bu amaçla öncelikle ayetler tespit edilmiş, sonra ilgili hadislere yer verilmiş, bundan sonra mezheplerin görüşlerine geçilmiş, gerektiğinde bu görüşler tenkide tabi tutularak bir sonuca varılmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEKKE MÜŞRİKLERİNİN HARAM KABUL ETTİKLERİ HAYVANLAR

Mekke müşrikleri bazı hayvanları kendilerine haram kılmışlardı. Bunlardan bir kısmının etini yemez, sırtına binmez, yük yüklemeyen, bir kısmını da sadece erkeklere yedirir, kadınlara yedirmezlerdi. Bir takım hayvanlar da vardı ki bunları keserken Allah'ın adını anmazlardı. Bu hayvanlara 'bahîre', 'saîbe', 'vasîle' ve 'hâmî' gibi isimler vermişler ve bunları tanrılarına adanmışlardı. Bu hayvanların tanımları ve vasıfları aşağıda olduğu gibidir.

1. Bahîre (البحيرة)

Sözlükte 'yarmak'¹, 'devenin kulağını yarmak', 'ikiye ayırmak sureti ile yarmak', 'uzunlamasına ikiye ayırmak'², 'genişletmek'³ anlamlarına gelen bahîre kelimesi, b-h-r (بحر) kökünden türemiş olup, bir işaret için kulağı yarılmış olan dişi deve veya dişi koyuna verilen isimdir.⁴

Bahîre, terim olarak 'Cahiliye Arapları tarafından sütünün içilmesinin, sırtına binilmesinin ve yük yüklenmesinin haram olduğunu göstermek için kulakları yarılan dişi develer' anlamına gelmektedir.⁵

Mekke müşriklerinin hangi hayvanlara bahîre dedikleri konusunda çeşitli görüşler mevcuttur. Bunlardan bir görüşe göre bahîre, beş⁶ veya yedi kere doğuran dişi devedir. Onlar bu devenin kulağını yararlar ve "bu bahîre'dir" derlerdi.⁷ Diğer bir

¹ İsmail b. Hammâd el-Cevherî, **es-Sihâh**, Thk.: Ahmed Abdulgaffar Attâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 3. bs., 6 c., Beyrut, 1984, b-h-r mad., C:II, s: 585.

² Muhammed b. Murtaza ez-Zebîdî, **Tâcu'l-Arûs**, el-Matbaatü'l-Hayriyye, 10 c., y.y., t.y., b-h-r mad., C:III, s: 28; Cemâluddin Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, **Lisânu'l-Arab**, Dâru Sâdır, 15 c., Beyrut, 1990, b-h-r mad., C:IV, s: 43.

³ el-Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, **Kitâbu'l-Ayn**, Thk.: Mehdi el-Mahzûmi, İbrahim es-Sâmerrâî, Müessesetü Dâri'l-Hicre, 9 c., İran, 1409/1988, b-h-r mad., C:III, s: 220; er-Râgıb el-İsfahânî, **Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'an**, Thk.: Safvan Adnan Dâvûdî, Dâru'l-Kalem – Dâru'ş-Şâmiyye, Dımaşk-Beyrut, 1992, b-h-r mad., s: 109.

⁴ Mütercim Asım Efendi, **Tercümetu'l-Kâmûs**, Bahriye Matbaası, 1305 h., b-h-r mad., C:II, s: 142.

⁵ İshak Yazıcı, "Bahîre", **DİA**, İstanbul, 1991, C:IV, s: 487.

⁶ Abdullah b. Abbâs, **Tenvîru'l-Mikbâs min Tefsîri İbn Abbâs**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000, s: 134.

⁷ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, **Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'an**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 13 c., Beyrut, 1992, C:V, s: 89.

görüŖe göre bahîre, on batın doğuran ve serbest bırakılan diŖi devenin (sâibe) diŖi olan yavrusuna verilen isimdir.⁸ Yünü, binilmesi, sütü ve eti kadınlara haram, erkeklere helal kılınan; öldüğü taktirde hem erkek hem de kadınlar tarafından eti yenebilen deveye veya devenin, beşinci batında doğurduğu diŖi yavruya Bahîre ismi verildiği kaynaklarda zikredilmektedir. Müşrikler bu yavrunun kulaklarını yararlar, tüylerini kırmazlar ve sütünü içmezlerdi.⁹

2. Sâibe (السائبة)

‘İhsan etmek’, ‘vermek’¹⁰, ‘vergi’, ‘bahşış’¹¹, ‘suyun akması’¹² ‘hızlı yürümek’, ‘bir şeyi serbest, başıboş bırakmak’, ‘yılanın hızlıca geçip gitmesi’¹³ anlamına gelen ‘es-seyb’ (السائب) mastarından türeyen sâibe kelimesi; ‘Cahiliye devrinde nezr edilerek bir yana bırakılan ve kendisinden yararlanılması haram sayılan hayvan’¹⁴ ve ‘azat edilip artık sahibinin, üzerinde herhangi bir velayeti kalmayan köle’ anlamına gelmektedir.¹⁵

Cahiliye Arapları bir takım özelliklere sahip hayvanları serbest bırakırlar, onu binek ve yük için kullanmazlar, sütünü de içmezlerdi.¹⁶ Sâibe denilen bu hayvanların hangi özellikleri taşıyan hayvanlar olduğu konusunda görüş ayrılıkları vardır. On batın yavruleyen ve yavrularının hepsi diŖi olan ve bu yüzden sahipleri tarafından ölünceye kadar etinden, sütünden ve yününden yararlanılmayan deveye sâibe denildiği gibi¹⁷, bir nimete şükür olarak adanan veya bir hastalıktan kurtulan birinin adak olarak serbest bıraktığı hayvana da aynı isim verilmiştir.¹⁸

Bu şekilde serbest bırakılan, hiçbir sudan ve meradan men edilmeyen hayvanların sütlerini sadece misafirler içebilirdi. Bu hayvanlar ölmeden kimse bunları kesip de

⁸ Yahya b. Ziyad b. Abdillâh el-Ferrâ, **Maâni'l-Kur'an**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3 c., Notlarla Yay. Haz.: İbrahim Şemsuddin, Beyrut, 2002, C:I, s: 219.

⁹ Taberî, **Câmiu'l-Beyân fi Te'vîli'l-Kur'an**, C:V, s: 89–91.

¹⁰ el-Halil, **Kitabu'l-Ayn**, s-y-b mad., C:VII, s: 313.

¹¹ Asım Efendi, **Kamus Tercümesi**, s-y-b mad., C:I, s: 307.

¹² Cevherî, **es-Sihâh**, s-y-b mad., c.I, s: 150.

¹³ Zebîdî, **Tacu'l-Arûs**, C:I, s: 306; İbn Manzur, **Lisânu'l-Arab**, s-y-b mad., C:I, s: 378.

¹⁴ Asım Efendi, **Kamus Tercümesi**, s-y-b mad., C:I, s: 309.

¹⁵ el-Halil, **Kitabu'l-Ayn**, s-y-b mad., C:VII, s: 314; er-Râgıb el-İsfahânî, **Mufredât**, s: 431.

¹⁶ Ali Osman Ateş, **İslam'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri**, Beyan Yay., İstanbul, 1996, s: 235.

¹⁷ Ferrâ, **Maâni'l-Kur'an**, C:I, s: 219.

¹⁸ Taberî, **a.g.e.**, C:V, s: 91.

etini yiyemez fakat hayvan kendiliğinden öldüğü zaman etinden kadın erkek herkes yiyebilirdi.¹⁹

3. Vasîle (الوصيلة)

Ulaşmak, bitişmek, kavuşmak²⁰, bir şeyi bir şeye ulaştırıp bitıştirmek ve eklemek²¹ manalarına gelen ‘vasl’ (وصل) kökünden türeyen vasîle kelimesi, sözlükte geniş arazi, bayındırlık, verimlilik²², on batın birbiri ardınca doğurmuş dişi deve veya yedi batın ikiz olarak dişi doğuran koyun veya keçi anlamlarına gelmektedir.²³

Cahiliye Arapları beş batında ikiz olarak toplam on dişi doğuran koyunu vasîle olarak adlandırdılar. Eğer hayvan bundan sonra tekrar doğurursa, doğan yavrular erkeklerin olur, kadınlar ondan yiyemezlerdi. Ancak bu yavru ölürse o zaman kadın erkek herkes bunun etini yiyebilirdi.²⁴

Vasîle'nin hangi hayvanlara verilen isim olduğu konusunda da değişik rivayetler mevcuttur. Bir rivayete göre Cahiliye döneminde bir dişi deve erkek doğurursa onu sadece erkekler yiyebilir, kadınlar yiyemezlerdi. Eğer deve biri erkek diğeri dişi olmak üzere ikiz doğurursa “*dişi, erkek kardeşine kavuştu*” (وصلت اخاها) derler ve ikisini de yemezlerdi ki vasîle işte budur.²⁵ Başka bir rivayete göre vasîle, keçiden olur. Eğer bir keçi altı batın ikiz olarak dişi oğlak doğurur ve yedinci batında da yine ikiz fakat biri erkek diğeri dişi oğlak doğurursa “*dişi oğlak, erkek kardeşine kavuştu*” derler ve onun sütünü kadınlara içirmezlerdi.²⁶ Başka bir rivayete göre ise vasîle koyundan olur. Buna göre altı kez yavrulamış bir koyun yedinciye erkek yavrularsa bu yavru kesilir ve etinden kadın erkek, herkes yiyebilirdi. Eğer yavru dişi olursa serbest bırakılırdı. Eğer koyun hem erkek hem dişi doğurursa “*dişi, erkek kardeşine kavuştu*” deyip ikisini de serbest bırakır, kesmezlerdi ki vasîle buna denir.²⁷ Diğer bir

¹⁹ Salih Ahmed Ali, *Târîhu'l-Arabi'l-Kadîm ve'l-Bi'seti'n-Nebeviyye*, Şirketü'l-Matbûât li't-Tevzîi ve'n-Neşr, 2. bs: , y.y., 2003, C:I, s: 261.

²⁰ Cevherî, *Sihâh*, v-s-l mad., C:V, s: 1842; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, v-s-l mad., C:VIII, s: 155.

²¹ Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, v-s-l mad., C:IV, s: 138.

²² İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, v-s-l mad., C:XI, s: 730.

²³ Asım Efendi, *Kamus Tercümesi*, C:IV, s: 140.

²⁴ İbn Hişam, *Sîretu'n-Nebî*, C:I, s: 96

²⁵ Taberî, *a.g.e.*, C:V, s: 89; Salih Ahmed Ali, *Târîhu'l-Arabi'l-Kadîm ve'l-Bi'seti'n-Nebeviyye*, C:I, s: 261.

²⁶ Ferrâ, *Maâni'l-Kur'an*, C:I, s: 219.

²⁷ Abdullah b. Abbâs, *Tenvîru'l-Mikbâs*, s: 134.

rivayete göre ise vasîle, ilk iki yavrusunu dişi olarak doğuran deveye verilen isimdir. Bu deveye “*arada erkek yavru olmadan dişileri birleştirdi*” (وصلت انثيين ليس بينهما) (ذكر) derler ve onu putlarına kurban ederlerdi.²⁸

4. Hâmî (الحامى)

‘Himaye etmek’, ‘korumak’²⁹, ‘hastayı ona zarar verecek şeylerden men etmek’, ‘kızmak’³⁰ anlamlarına gelen hamy – himaye (الحمى والحماية) kökünden türeyen hâmî, sözlükte ‘koruyan’ anlamına gelmektedir.

Hâmî, Cahiliye Araplarının, sulbünden fazlaca döl alınan ve yaşlanmış olan erkek deveye verdikleri isimdir. Bu deveyi putlarına adayarak serbest bırakırlar ve ölünceye kadar hiçbir şekilde ondan yararlanmazlardı.³¹

Abdullah İbn Abbâs (ö. 68)’tan gelen bir rivayete göre o, hâmîyi, bir adamın on döl vermiş ve bu yüzden serbest bırakılmış olan erkek devesi şeklinde tarif etmiştir.³²

Tâbiûn müfessirlerinden Mücâhid (ö. 104) ise, bahîre’nin dişi develeri dölleyen yavrusuna hâmî denildiğini söylerken³³ yine tâbiûndan Dahhâk (ö. 105), yavrusunun yavruları binek olarak kullanılacak çağa gelen erkek deveye hâmî denildiğini belirtmektedir. Böyle deveye “*yavrusunun yavrularına kavuştu, kendi sırtını korudu*” derler ve onu hiçbir sudan, meradan men etmezlerdi.³⁴

İlk siyer müelliflerinden İbn İshâk (ö. 158)’a göre, Cahiliye Arapları on batın peş peşe dişi deve doğurtan erkek deveye hâmî derlerdi. Onu binek ve yük hayvanı olarak kullanmamak üzere sırtını koruma altına alırlar, yününden de faydalanmazlardı.³⁵

²⁸ Taberî, **a.g.e.**, C:V, s: 91.

²⁹ Cevherî, **a.g.e.**, h-m-y mad., C:VI, s: 2319; Zebîdî, **a.g.e.**, C:X, s: 99.

³⁰ İbn Manzûr, **a.g.e.**, C:XIV, s: 202.

³¹ Muhammed Eroğlu, “Hâmî”, **DİA**, İstanbul, 1997, C:XV, s: 457.

³² Taberî, **a.g.e.**, C:V, s: 91-92.

³³ **A.g.e.**, a.y.

³⁴ Dahhâk b. Müzâhim el-Belhî, **Tefsiru’d-Dahhâk**, Thk.: Muhammed Şükri Ahmed ez-Zâviyîfî, Dâru’s-Selâm, 2 c., Kahire, 1999, C:I, s: 336.

³⁵ İbn Hişam, **a.g.e.**, C:I, s: 96.

Dilbilimci Ferrâ (ö. 207)'ya göre ise hâmî, yavrusunun yavrusu dişi dölleyecek yaşa gelen deveye denir. Bu deve bir daha binek olarak kullanılmaz, yünleri kırılmaz ve hiçbir meradan men edilmezdi.³⁶

5. DEĞERLENDİRME

Buraya kadar özellikleri anlatılan hayvanların tariflerinde karışıklıklar ve hatta çelişkiler³⁷ görülmektedir. Mesela bir görüşe göre bahîre için verilen tanım, başka bir görüşe göre sâibe veya vasîle için verilebilmektedir. Tanımlardaki bu ihtilaflara tefsirinde yer veren Taberî (ö. 310) şu açıklamayı yapmaktadır:

“Cahiliye Araplarının yaptıkları bu işlerle ilgili olarak varid olan haberler ihtilaflıdır. Karışıklıktan dolayı (hangi ismin hangi hayvana tekabül ettiğini) işin iç yüzünü/keyfiyetini bilemeyebiliriz Bunun bir zararı da olmaz. Burada önemli olan, o dönemde bazı insanların şeytana uyarak Allah'ın haram kılmadığı bir takım hayvanları kendi başlarına haram kılmış olmalarıdır. Bu yüzden Allah onları kınamış / azarlamış ve bu şeylerin hepsinin helal olduğunu bildirmiştir.”³⁸

Tanımlardaki bu karışıklık, muhtemelen söz konusu hayvanlarda ortak özelliklerin çok olmasından kaynaklanmaktadır. Zira yukarıda sayılan dört tür hayvanla ilgili olarak zikredilen rivayetlerde en çok tekrarlanan hususlar; bunların bir sebepten dolayı serbest bırakılmaları, etlerinden, sütlerinden ve yünlerinden ölünceye kadar yararlanılmamaları ve bazılarının sadece erkeklere helal, kadınlara haram sayılmasıdır. Bu hususların en az ikisinin yukarıda tanımları verilen her bir hayvan türü için geçerli olduğu görülmektedir. Mesela serbest bırakılıp, etinden, sütünden ve yününden faydalanmama özelliği hem bahîre hem sâibe hem vasîle ve hem de hâmî için geçerlidir. Tanımlardaki bu karışıklar yüzünden meal-tefsirinde Muhammed Esed (ö. 1992), bu kavramların dördünü birden “*Bazı hayvan cinslerinin bâtul inançlarla işaretlenmesi ve insanların kullanımından alıkonulması*” şeklinde tercüme etmiş ve bunu şöyle açıklamıştır:

“Lugatçiler ve müfessirler, bunların tanımında hiçbir şekilde anlayamamışlardır. Bu sebepten dolayı –ve içlerinde taşıdıkları karmaşıklık nedeniyle- yukarıdaki dört terim başka herhangi bir dile çevrilemezler. Sonuç olarak, onları metin içinde “bâtul inançlarla işaretlenmiş ve insanların

³⁶ Ferrâ, a.g.e., C:I, s: 219.

³⁷ Cevad Ali, el-Mufassal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslam, Menşûratu'ş-Şerîf er-Radî, İran, 1380/1961, C:VI, s: 203.

³⁸ Taberî, a.g.e., C:V, s: 93.

kullanımından alıkonmuş belli hayvan cinsleri” olarak çevirdim: bu, bütün otoritelerin ittifakıyla, dört cins hayvanın ortak vasfı olarak görülür.”³⁹

Bu dört tür hayvanın özelliklerinden yola çıkarak -Esed’in yaptığı gibi- dördüne birden “müşrik Araplar tarafından kutsanmış hayvanlar” tanımı yapılabilir. Zira dördünün de ortak özelliği kutsanmış olmalarıdır. Bununla birlikte bu hayvanların çoğunun dişi oldukları özellikle belirtilmelidir. Bunun sebebi de Arap yarımadasında Lât, Menât, Uzzâ, Aster / Zühre gibi dişi ilah inancının etkin olması ve ortak Semitik dini kültürün **matriarkal** / ana soylu bir aile sistemi olmasıdır.⁴⁰ Ayrıca bu hayvanlardan yararlanmada erkeklerin ön plana çıktığı da göze çarpan diğer unsurlardan biridir.⁴¹

Mekke müşriklerinin geçmişinde iki büyük peygamber, İbrahim ve İsmail (as) vardır. Mekkeliler bu peygamberlerin soyundan gelmekle ve onların dinini uygulamakla övünürlerdi. Ancak Kur’an, hayvanları kutsama işinin o peygamberlere yani vahye dayanmadığını, kendileri tarafından uydurulduğunu bildirmektedir. Allah, şöyle buyurmaktadır:

*“Allah, bahîre, sâibe, vasîle ve hâmî diye bir şey koymamıştır. Fakat kâfir olanlar Allah Teâlâ’ya karşı yalan söyleyerek iftirada bulunurlar. Ve onların çoğu akıl erdiremezler.”*⁴²

Nitekim kaynaklarda hayvanlarla ilgili bu uygulamaları Araplar arasında başlatan kişinin, Araplara putperestliği getiren Amr b. Luhay el-Huzâî (عمرو بن لحي) olduğu belirtilmektedir.⁴³ İbn Hişâm (ö. 218)’ın İbn İshâk (ö. 151)’tan naklettiğine göre, Peygamber (sav), bu şahıs hakkında şöyle buyurmuştur:

*“Amr b. Luhay’ın Cehennem’de bağırsaklarını sürükleye sürükleye yürüdüğünü gördüm. O, İsmail’in dinini değiştiren ilk kişidir. Putları o dikti, bahîre’yi, sâibe’yi, vasîle’yi ve hâmî’yi o çıkardı.”*⁴⁴

³⁹ Muhammed Esed, **Kur’an Mesajı Meal Tefsir**, Çev: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay., 3 c., İstanbul, 1996, C:I, s: 216, 124. dipnot.

⁴⁰ Kürşat Demirci, “Hayvan”, **DİA**, İstanbul, 1998, C:XVII, s: 83.

⁴¹ Murat Sarıçık, **İslam Öncesi Dönem Cahiliye Kültürü**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002, s: 245.

⁴² Mâide, 5/103.

⁴³ Abdulkarim Özaydın, “Amr b. Luhay”, **DİA**, İstanbul, 1991, C:III, s: 87.

⁴⁴ Hişâm b. Muhammed el-Kelbî, **el-Esnâm**, Thk.: Ahmed Muhammed Ubeyd, el-Mecmeu’s-Sekâfi, 2003, Abu Dabi, s: 33 (Terc.: Beyza Düşüngen Bilgin, **Putlar Kitabı**, Pınar Yay., İstanbul, 2003, s:

Cahiliye Araplarının bazı hayvanları sadece kadınlara, bazılarını hem erkeklere hem kadınlara haram kılmalarını, bazılarını sadece misafirlere yedirmelerini totemciliğe dayandıranlar olsa da son dönem tarihçilerinden Cevad Ali (ö. 1987), bunun, kabul edilmesi zor bir açıklama olduğunu belirtmiştir. Ona göre Cahiliye Araplarının bu tasarrufları, onların kadîm şeriatlarından kaynaklanmaktadır.⁴⁵ Cevad Ali'nin "kadîm şeriat"tan kastı, Araplar arasında Amr b. Luhayy ile başlayan ve putperestlik esasına dayanan şeriat olmalıdır. Zira Peygamberimizden nakledilen yukarıdaki rivayete göre, Amr b. Luhayy'dan önce Mekkeliler İsmail'in dinine yani tevhide göre yaşıyorlardı.

Cahiliye Araplarının kutsadıkları şeylerle ilgili diğer ayetler şunlardır:

"Onlar; Allah için, O'nun yarattığı ekin ve davarlardan bir pay ayırdılar ve kendi zanlarına göre; bu, Allah'ındır, bu da koştığımız ortaklarımızındır, dediler. Ortaklarına ait olanlar Allah'a ulaşmazdı da, Allah'a ait olanlar ortaklarına giderdi. Verdikleri hüküm ne kötüdür!"⁴⁶

"Aynı şekilde dediler ki: 'Falan davarlarla ekinlere dokunmak yasaktır; onları bizim dilediklerimizden başkası yiyemez. Falan davarların da sırtları haram kılınmıştır.' Birtakım hayvanlar da vardır ki, (Allah böyle emrediyor diye) O'na iftira ederek üzerlerine Allah'ın adını anmazlar. Allah iftiraları sebebiyle onları cezalandıracaktır."⁴⁷

Son ayete göre Cahiliye Arapları, hayvanları üç kısma ayırmıştı:

Birincisi; "dilediklerimizden başkası yiyemez." (لا يطعمها الا من نشاء) dedikleri hayvanlardır. Mücâhid'e (ö.104) göre, bu hayvanlar bahîre ve sâibe'dir.⁴⁸ Fahreddîn Râzi (ö. 606) ise, bu hayvanların put hizmetçilerinin ve erkeklerin yiyebildiği,

---

41); Ebu Muhammed Abdulmelik İbn Hişam, **Sîretu'n-Nebî**, Thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Dâru'l-Fikr, 2 c., Beyrut, 1981, C:I, s: 81. Amr b. Luhayy'ın bahîre ve sâibe ile ilgili uygulaması için ayrıca bkz.: Ahmed b. Hanbel, **Müsned**, Dâru'l-Fikr, 6 c., y.y., t.y., 1/446, 2/275, 366; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, **el-Câmiu's-Sahîh**, el-Mektebetü's-Selefiyye, 4 c., Kahire, 1980, el-Amel fi's-Salât, 11, Menâkıb, 9, Tefsîr, 5/13; Ebu'l- Huseyn Müslim b. Haccac el-Kuşeyrî en-Neysâbü'rî, **Sahîh-u Müslim**, Thk.: Muhammed Fuad Abdülbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 5 c., Beyrut, 1991, Küsûf, 3, Cennet, 51.

⁴⁵ Cevad Ali, **el-Mufassal**, C:VI, s: 208.

⁴⁶ En'âm, 6/136.

⁴⁷ En'âm, 6/138.

⁴⁸ Taberî, **a.g.e.**, C:V, s: 354.

kadınların yiyemediği hayvanlar olduğunu belirtmiştir.⁴⁹ Buradan ayrıca kadınların put hizmetçisi olamadıkları da anlaşılmaktadır.

İkincisi; “*sırtları haram kılınan hayvanlar*” (وانعام حرمت ظهورها) dır. Abdullah İbn Abbâs (ö. 68) ve Mukâtil b. Süleyman (ö. 150), ayette kastedilen hayvanları hâmî⁵⁰, Süddî (ö. 128) ise bahîre, sâibe ve hâmî olarak tefsir etmişlerdir.⁵¹

Ayetin üçüncü bölümünde yer alan “*birtakım hayvanlar da vardır ki onların üzerine Allah’ın adını anmazlar.*” (وانعام لا يذكرن اسم الله عليها) ibaresi ile hangi hayvanların kastedildiğine gelince:

Ebû Vâil (ö.81)’den nakledilen bir görüşe göre bu hayvanlar, Cahiliye Araplarının sırtına binerek hacca gitmedikleri ve üzerinde Allah’ın adını zikretmedikleri hayvanlardır.⁵²

Mücâhid (ö. 104) ise bu hayvanları şöyle tarif etmiştir:

“Müşriklerin bir grup devesi vardı ki onunla ilgili hiçbir şeyde Allah’ın adını anmazlardı; ne ona binerken, ne sütünü sağarken, ne de yük taşıırken.”⁵³

Müfessirlerden Zemahşerî (ö. 538), Râzî (ö. 606), Kurtubî (ö. 671), Beydâvî (ö. 685), Neseî (ö. 710), Reşid Rıza (ö. 1935) ve Elmalılı gibi alimler yukarıda zikredilen hayvanların, müşriklerin putları için kestikleri ve keserken özellikle Allah’ın değil putların adını andıkları hayvanlar olduğunu bildirmektedirler.⁵⁴

⁴⁹ Fahreddîn er-Râzi, **et-Tefsîru’l-Kebir**, Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 11 c., 3. bs. , Beyrut, 1999, C:V, s: 160.

⁵⁰ Abdullah b. Abbâs, **a.g.e.**, s: 157; Mukâtil b. Süleyman, **Tefsîru Mukâtil b. Süleyman**, Thk.: Ahmed Ferid, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 3 c., Beyrut, 2003, C:I, s: 373.

⁵¹ Taberî, **a.g.e.**, C:V, s: 356. Elmalılı Hamdi Yazır da Süddî ile aynı görüştedir. Bkz.: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur’an Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir**, Matbaai Ebüzziyâ, 8 c., İstanbul, 1936, C:III, s: 2064.

⁵² Taberî, **a.g.e.**, C:V, s: 356; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr el-Kurtubî, **el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân**, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 20 c., Beyrut, 1988, C:VII, s: 62; Elmalılı, **Hak Dini Kur’an Dili**, C:III, s: 2064.

⁵³ Taberî, **a.g.e.**, C:V, s: 356.

⁵⁴ Ebu’l-Kasım Carullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, **el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi’t-Tenzîl ve Uyûnu’l-Ekâvîl fi Vucûhi’t-Te’vîl**, Thk.: Adil Ahmed Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavvad, Riyad, 1998, C:II, s: 402; Fahreddîn er-Râzi, **et-Tefsîru’l-Kebir**, C:V, s: 160; Kurtubî, **el-Câmi’ li Ahkâmi’l-Kur’ân**, C:VII, s: 62; Ebu Said Nasırüddin Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydâvî, **Envârü’t-Tenzîl ve Esrâru’t-Te’vîl**, Dâr Saâdet, 2 c., İstanbul, t.y., C:I, s: 323; Ebu’l-Berekât Hâfizüddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Neseî, **Medârikü’t-Tenzîl ve Hakâiku’t-Te’vîl**, Dâru’l-Kalem, 3 c., Beyrut, 1989, C:I, s: 487; Muhammed Reşid Rıza, **Tefsîru’l-Kur’âni’l-Hakîm**

Yukarıdaki ayete ve alimlerin açıklamalarına göre Cahiliye Arapları bir kısım hayvanları keserken **özellikle** Allah'ın adını anmazlar ve bu işi O'na isnad ederlerdi. Keserken Allah'ın adını anmadıkları bu hayvanlar, onların putlara kurban ettikleri hayvanlardır. Bu durum, diğer hayvanları keserken Allah'ın adını andıklarını göstermektedir. Nitekim çağdaş müfessirlerden Muhammed Esed (ö. 1992) de ayetten bu sonucu çıkarmıştır:

“Bu işaretten anlaşılmaktadır ki, putperest Araplar, kural olarak, kestikleri hayvan üzerinde Allah'ın –ki O'nu yüce *ilâh* olarak görmekteydiler- ismini anıyorlardı; ancak yukarıdaki istisnâî durumda onlar, Allah'ın yasaklamış olduğunu düşünerek onu yapmaktan kaçınmışlardı.”⁵⁵

Mekke müşriklerinin inançlarını haber veren ayetlere bakıldığında onların gökleri, yeri ve insanları yaratanın, güneş ve ayı insanın emrine amade kılanın, yağmurlar yağdırıp bitkiler bitirenin, rızık verenin, öldürüp diriltenin Allah olduğunu kabul ettikleri görülmektedir.⁵⁶ Bu şekilde inandıkları Allah'ın adını hayvan keserken anmaları yadsınmamalıdır. Fakat aynı müşrikler Allah'ın yanında putlara da ibadet ediyorlardı. Bunun sebebini şöyle açıklıyorlardı:

“...*Biz onlara sadece bizi Allah'a daha çok yaklaştırsınlar diye ibadet ediyoruz...*”⁵⁷

Onlar aracı olarak kabul ettikleri bu putlara kurbanlar sunuyorlardı. Burada dikkat edilmesi gereken husus, müşriklerin putlarına kurban sunarlarken **özellikle** Allah'ın adını anmamalarıdır. Bunun sebebi, onların bu hayvanları keserken - *Lât namına, Uzzâ namına = Bismillâti ve'l-uzzâ!* diyerek hangi puta kesiyorlarsa onun adını – anıyor olmalarıdır.⁵⁸ Allah Teâlâ bu tür hayvanları “uhille li gayrillâh” (اهل لغير الله) yani “kesilirken Allah'tan başkasının adı anılan hayvan” olarak nitelendirmiş ve yenilmesini haram kılmıştır.⁵⁹

(**Tefsîru'l-Menâr**), Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 12 c., Yay. Haz., İbrahim Şemsuddin, Beyrut, 1999, C:VIII, s: 110; Elmalılı, **a.g.e.**, C:III, s: 2064.

⁵⁵ Esed, **Kur'an Mesajı**, C:I, s: 257, 126. dipnot.

⁵⁶ Bkz.: Yunus, 10/31-32; Ankebut, 29/61-63; Zümer, 39/38; Zuhruf, 43/87-89.

⁵⁷ Zümer, 39/3.

⁵⁸ Taberî, **a.g.e.**, C:II, s: 89; Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzi el-Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 4 c., Beyrut, 1335 h., C:I, s: 125; Kurtubî, **a.g.e.**, C:II, s: 151; Beydâvî, **a.g.e.**, C:I, s: 100; Neseî, **a.g.e.**, C:I, s: 126; Elmalılı, **a.g.e.**, C:I, s: 90.

⁵⁹ Bkz.: Bakara, 2/173; Mâide, 5/3; En'âm, 6/145; Nahl, 16/115.

Bir başka ayette ise Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Fısk olarak (Allah’ın yolundan çıkararak) üzerine Allah’ın adı zikredilmeden kesilen (hayvan)’den yemeyiniz. Doğrusu şeytanlar sizinle tartışmaları için dostlarına fısıldarlar, eğer onlara itaat ederseniz; şüphesiz ki siz de müşrik olursunuz.”⁶⁰

Buraya kadar zikrettiğimiz ayetler gösteriyor ki Ebu Vail’in ve Mücahid’in “*üzerine Allah’ın adını anmazlar.*” (وانعام لا يذكرون اسم الله عليها)⁶¹ ifadesi ile ilgili yukarıdaki görüşleri, diğer ayetlere dikkat edilmeden ortaya konmuş ve bir delile dayandırılmamış görüşlerdir.

Yukarıda mealini verdiğimiz En’âm 121. ayetteki “***Allah’ın adı anılmadan kesilenlerden yemeyiniz***” ibaresini Hanefî⁶², Mâlikî⁶³ ve Hanbelî⁶⁴ mezheplerine mensup alimler besmele çekilmeden kesilen hayvanlar olarak açıklamışlar ve bunun üzerine çeşitli görüşler bina etmişlerdir. Hâlbuki burada ‘Allah’ın adı anılmadan kesilen’ ifadesi ile kastedilen hayvanlar, müşriklerin yoldan çıkararak (fısk) putlarına kurban ettikleri ve bu sebeple Allah’ın adını anmadıkları hayvanlardır. Dolayısıyla Allah Teâlâ bu ayette, “*üzerine besmele çekilmeden kesilen hayvanları yemeyin*” değil; “***Fısk olarak (Allah’ın yolundan çıkararak) üzerine Allah’ın adı zikredilmeden kesilen (hayvan)’den yemeyiniz.***” buyurmaktadır. Ayette ‘fısk’ ve ‘şirk’ tabirlerinin kullanılması, konunun tevhidi zedeleyici boyutta olduğunu, dolayısıyla besmele çekilip çekilmeme durumundan değil, hayvanın Allah’tan başkası adına kesilip kesilmemesi durumundan bahsedildiği açıktır.⁶⁵ Ayetteki “... ***Doğrusu şeytanlar sizinle tartışmaları için dostlarına fısıldarlar, eğer onlara itaat***

⁶⁰ En’âm, 6/121.

⁶¹ En’âm, 6/138.

⁶² Bkz.: Alâuddin Ebû Bekr b. Mes’ud el-Kâsânî, **Bedâiu’s-Sanâi’ fî Tertîbi’s-Şerâi’**, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 7 c., Beyrut, t.y., C:V, s: 45-49; Muhammed Emin İbn Âbidîn, **Hâşiyetü Reddi’l-Muhtâr ale’d-Dürri’l-Muhtâr**, Kahraman Yay., 8 c., İstanbul, 1984, C:VI, s: 299-302.

⁶³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Haraşî, **el-Haraşî alâ Muhtasari Seyyidi Halîl**, Dâru’l-Fikr, 8 c., Beyrut, t.y., C:III, s: 15; Ebu’l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr, **eş-Şerhu’s-Sağîr alâ Akrebi’l-Mesâlik ilâ Mezhebi’l-İmam Mâlik**, Dâru’l-Maârif, 4 c., Beyrut, t.y., C:II, s: 170.

⁶⁴ Ebû Muhammed Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, **el-Muğnî**, Thk.: Abdullah b. Abdülmuhsin Türkî, Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, Kahire, 1990, C:XIII, s: 289-290.

⁶⁵ Besmele meselesi ikinci bölümde daha ayrıntılı olarak işleneceğinden bu konuda bu kadar bilgi ile yetinilmiştir.

*ederseniz; şüphesiz ki siz de müşrik olursunuz.*⁶⁶ ifadesi gösteriyor ki kişiyi müşrik yapan şey, onların şirklerini onaylayıcı bir tavra girmektir; yoksa o eti yemek değildir. Çünkü zor durumda kalanların bu tür etlerden yiyebileceği ayetlerde bildirilmiştir.⁶⁷

Müşriklerin hayvanlarla ilgili tasarruflarını haber veren diğer ayetler şunlardır:

“Bir de şöyle dediler: ‘Falan hayvanların karınlarında olan yavrular, canlı doğarsa sadece erkeklerimize helâl, kadınlarımıza ise haramdır. Eğer ölü doğarsa, hepsi ona ortak olurlar.’ Allah, onların bu iddialarının cezasını verecektir. Çünkü O, hakîmdir, alîmdir.

Bilgisizlik ve düşüncesizlik yüzünden beyinsizce çocuklarını öldürenler ve Allah’ın kendilerine ihsan ettiği rızkı Allah’a iftira ederek haram sayanlar, elbette tam hüsrana uğradılar. Saptılar bunlar, doğru yolu da bulamadılar!”⁶⁸

“Sekiz eş: Koyundan iki ve keçiden iki. De ki: “(Allah) İki erkeği mi, yoksa iki dişi mi veya o iki dişinin rahimlerinde bulunan yavrularını mı haram kılmıştır? Doğru sözlü iseniz bana bilgiye dayanarak cevap verin.

Deveden iki, sığırdan iki. De ki: “İki erkeği mi, iki dişi mi, yoksa iki dişinin rahimlerinde bulunan yavruları mı haram kıldı? Yoksa Allah size bu yasaklamayı yaptığında siz orada hazır ve şahit mi idiniz? İlimsiz olarak insanları saptırmak için uydurduğu yalanı Allah’a mal edenden daha zalim kimse bulunabilir mi? Allah elbette o zalimler güruhunu muvaffak etmez, emellerine kavuşturmaz.”⁶⁹

Bu ayetlerde bir kez daha görüldüğü gibi Allah, müşriklerin kendi başlarına haramlar ihdâs etmelerini asla kabul etmemiş, onların yalancı olduklarını, o hayvanları kendisinin haram kılmadığını ve onları ahirette cezalandıracağını bildirmiştir.

---

⁶⁶ En’âm, 6/121.

⁶⁷ Bakara, 2/173; Mâide, 5/3; En’âm, 6/145; Nahl, 16/115.

⁶⁸ En’âm, 6/139–140.

⁶⁹ En’âm, 6/143–144.

İKİNCİ BÖLÜM

TEVRAT VE İNCİL'DE HARAM OLAN HAYVANLAR

Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerim'den önce Tevrat, Zebur ve İncil'i indirmiş, bu kitaplar ve bu kitapların verildiği peygamberler vasıtası ile insanlara hidayet yolunu göstermiştir. Bu kitapların her biri birer hidayet rehberleri idi. Bu husus, Kur'an'da şöyle dile getirilmiştir:

*“Sana gerçekleri içeren ve kendinden önceki kitapları kabul eden bu Kitabı O indirmiştir. O kitaplar daha önce insanlar için birer rehberdi. Furkan'ı, doğruyu yanlıştan ayıran kitapları O indirdi. Allah'ın ayetlerini görmezlik edenler için... İşte onlar için ağır bir ceza vardır. Allah güçlüdür, dengeli ceza verir.”*¹

Allah, Yahudilere “içinde Allah'ın hükmü bulunan Tevrat ellerinde olduğu halde nasıl Hz. Peygamberi hakem kıldıklarını”² sorup, Hıristiyanlara da “Allah'ın İncil'de bulunan hükümleriyle hükmetmelerini emrederken”³ Tevrat ve İncil'in içinde hâlâ kendi hükümlerinin bulunduğu dikkat çekmektedir. Fakat son Peygamber Hz. Muhammed (sav)'in ve son kitap Kur'an-ı Kerim'in gelmesi ile birlikte Tevrat ve İncil ehlinin artık bu ikisine iman edip bunların getirdiği hükümlerle amel etmesi gerekmektedir. Bunu bildiren ayetler şöyledir:

*“De ki: Ey kitap ehli! Tevrat'ı, İncil'i ve Rabbinizden size indirileni (Kur'an'ı) uygulamadıkça bir esas üzerinde değilsiniz...”*⁴

*“Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber'e uyanlar (var ya), işte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helâl, pis şeyleri haram kılar. Ağırıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir. O Peygamber'e inanıp ona saygı gösteren, ona yardım eden ve onunla birlikte gönderilen nûr'a (Kur'an'a) uyanlar var ya, işte kurtuluşa erenler onlardır.”*⁵

Kur'an-ı Kerim ile önceki kitapların konularını bildiren ayet ise şöyledir:

¹ Âl-i İmrân, 3/3–4. Bu meal, Abdulaziz Bayındır'ın yayınlanmamış meal çalışmasından alınmıştır.

² Mâide, 5/43.

³ Mâide, 5/47.

⁴ Mâide, 5/68.

⁵ A'râf, 7/157.

“Sana da, daha önceki kitapları hem kabul eden hem de onları denetleyen (müheymin / مهيمين) bu kitabı (Kur’an’ı), gerçeğin ta kendisi olarak indirdik...”⁶

Bu ayete göre Tevrat ve İncil gibi Kur’an’dan önce nazil olmuş kitaplarda bulunan Allah’ın hükümlerini tespit etmenin yolu, bunları Kur’an ile mukayese etmektir. Eğer bu kitaplarda bulunan hükümler Kur’an-ı ile uyuşursa Kur’an’ın onları tasdik ettiği anlaşılır.

Tevrat ve İncil adlı kitapların muhatapları olan Yahudi ve Hıristiyanlara **Ehl-i Kitap** ismi verilir.⁷ Kur’an’a bakıldığında hem Yahudiler için hem de Hıristiyanlar için yiyeceklerle ilgili bir takım yasaklar / haramlar konulduğu görülmektedir. Biz bu iki din mensubuna konulan yiyecek yasaklarının neler olduğunu, **müheymin** / denetleyici olduğu için önce Kur’an-ı Kerim’den, sonra kendi kitapları olan Tevrat ve İncil’den saptamaya çalışacağız. Böylece konuyla ilgili olarak bu kitaplarda bulunan hükümlerin hangilerinin ortak olduğu da saptanmış olacaktır.

1. Kur’an’a Göre Yahudilere Haram Kılınan Hayvanlar

Allah Teâlâ, İsrâiloğulları’nı Firavun’un zulmünden kurtarıp Kızıldeniz’den geçirdikten sonra yiyecek olarak onlara bildircin eti ve kudret helvası bahşetmişti. Bununla birlikte onlara bir takım kurallar koymuştu. Bu durum Kur’an’da şöyle ifade edilmiştir:

“Ey İsrâiloğulları! Sizleri düşmanınızdan kurtardık, Tur’un sağ yanını size vaat ettik ve üzerinize kudret helvasıyla bildircin indirdik.

Size rızık olarak verdiklerimizin temiz olanlarından yiyiniz, bu hususta taşkınlık ve nankörlük de etmeyiniz; sonra sizi gazabım çarpar. Her kim ki kendisini gazabım çarparsa, hakikaten o, yıkılıp gider.”⁸

Buna göre İsrâiloğulları sadece Allah’ın helal ve temiz kıldığı gıdaları yiyebileceklerdi. Aslında temiz yiyeceklerden yeme emri, sadece İsrâiloğulları’na verilmiş bir emir olmayıp; onlardan önce ve sonra gönderilmiş tüm peygamberlere ve dolayısıyla ümmetlerine de verilmiş bir emirdir:

⁶ Mâide, 5/48.

⁷ Remzi Kaya, “Ehl-i Kitap”, **DİA**, İstanbul, 1994, C:X, s: 517.

⁸ Tâhâ, 20/81. Benzer ayetler için Bkz.: Bakara, 2/57; A’râf, 7/160.

“Ey elçiler! Temiz şeylerden yiyin, yararlı iş işleyin; doğrusu ben, yaptığınızı bilirim.”⁹

Bu hususu bir hadislerinde Peygamberimiz: *“Ey insanlar! Allah temizdir ve ancak temiz olan şeyleri kabul eder. Ayrıca Allah peygamberlerine ne emrettiyse mü'minlere de onu emretmiştir.”*¹⁰ şeklinde buyurarak yukarıdaki ayeti okumuş ve bunun tüm ilahi dinlerde geçerli bir kural olduğunu bildirmiştir.

Başka bir ayette Allah, şan ve şeref sahibi kıldığı insanoğlunu temiz şeylerle rızıklandırıldığını bildirmektedir:

“Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları, (çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık; temiz şeylerle (tayyibât) onları rızıklandırdık; yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.”¹¹

Yukarıdaki ayetler ve Hz. Peygamberin açıklamasından anlaşıldığına göre yiyeceklerle ilgili olan “helal ve temiz olma” şartı, ilk peygamberden itibaren konulmuş evrensel bir kuraldır. İsrâiloğulları da Firavun’un zulmünden kurtulduktan sonra, yiyecek olarak sadece Allah’ın helal ve temiz kıldıklarını yiyebileceklerdi.

Tevrat’ın nazil olmaya başlaması ile beraber Yahudilere hangi hayvanların etlerinin haram kılındığını görmek için, konuyu ‘Tevrat’tan önce’ ve ‘Tevrat’tan sonra’ diye ikiye ayırmalıyız.

1.1. Tevrat’tan Önceki Durum

Medineli Yahudiler, ellerindeki Tevrat’ta aksini belirten hüküm bulunmasına rağmen, haram kabul ettikleri yiyecekleri kendilerine Allah’ın değil; Yakub (as)’un haram kıldığını iddia ediyorlardı. Bu durumu bildiren ayet şöyledir:

“Tevrat’ın nüzulünden evvel İsrâil’in¹² kendi nefesine haram kıldığı şeyler müstesna bütün yiyecekler, İsrâiloğulları’na helâldir. (Dediler)” De ki: Eğer doğru söylüyorsanız Tevrat’ı getiriniz de onu okuyuveriniz.”¹³

⁹ Mu’minûn, 23/51.

¹⁰ Müslim, Zekât, 65; Ebû İsa Muhammed b. İsa et-Tirmizî, **Sünenü’t-Tirmizî**, Thk.: Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru’l-Fikr, 5 c., Beyrut, t.y., Tefsir, 2.

¹¹ İsrâ, 17/70.

Ayetin baş tarafında yer alan “İsrâîl’in (Yakub’un) kendine haram kıldığı şeyler hariç İsrâîloğulları’na her yiyecek helaldir” iddiasını “İsrâîl’in kendine haram kıldığı şeyler hariç her yiyecek İsrâîloğulları’na helaldi.” şeklinde anlayan tefsir kaynaklarında Yakub (as)’un kendine haram kıldığı gıdaların neler olduğu konusunda farklı bilgilere rastlanmaktadır. Abdullah İbn Abbâs (ö. 68), Mücâhid (ö. 104) ve Katâde (ö. 118) **ırku’n-nesâ** (عرق النسا) / siyatik hastalığına yakalanan Yakub (as)’un iyileşirse bir daha etlerin damar veyahut sinirlerini yememeyi nezrettiğini, İsrâîloğulları’nın da kendilerine bunları haram kabul ettiklerini söylemektedirler.¹⁴ Tevrat’a göre de Yakub (as)’un -hâşâ- Allah ile güreşirken baldırına aldığı darbe yüzünden İsrâîloğulları hayvanların uyluk başı üzerindeki kalça adalelerini yemezler.¹⁵

Yakub (as)’un hastalıktan kurtulursa en sevdiği deve eti ve sütünü kendisine yasaklamayı nezrettiğini, dolayısıyla İsrâîloğulları’nın bu sebeple deve eti ve sütünü haram kabul ettiklerini söyleyenler de vardır. Hasan-ı Basrî (ö. 110), Atâ b. Ebî Rebah (ö. 114) ve İbn Cüreyc (ö. 150) bu görüştedirler.¹⁶

Bu açıklamalara göre Tevrat’tan önce İsrâîloğulları’na sadece deve eti veya etlerin damar / sinirleri haram olup geri kalan her şey helaldi. Bu sonuç birkaç açıdan isabetli görünmemektedir. Şöyle ki:

a. Tevrat’tan önce her şeyin helal olduğunu kabul etmek, önceki ümmetlerde de haram olduğu kesin olan leş, domuz eti, kan ve Allah’tan başkası adına kesilen hayvanların İsrâîloğulları için temiz ve helal olduğunu kabul etmek anlamına gelir. Hâlbuki Allah, bütün peygamberlere sadece temiz şeylerden yeme emri vermiştir:

---

¹² İsrâîl Hz. Yakub’un unvanıdır. Bkz.: Taberî, **a.g.e.**, C:V, s: 91. Krş: Tevrat, Yaratılış, 32:32. Muhammed Abduh bu kelime ile kastedilenin Yakub (as) değil; İsrâîloğulları olduğunu söylemektedir. Bkz.: Reşid Rıza, **a.g.e.**, C: IV, s: 4.

¹³ Âl-i İmrân, 3/93.

¹⁴ Taberî, **a.g.e.**, C:3, s: 350–351.

¹⁵ Tevrat, Yaratılış, 32:32. Yakub (as) ile güreşen kişinin kim olduğu konusunda fikir ayrılıkları vardır. Kitab-ı Mukaddes’in Hıristiyanlar tarafından yapılan Türkçe ve Arapça çevirilerinde Yakub’la güreşenin -hâşâ- Allah olduğu görülmektedir. Bkz.: **Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit**, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2003; **el-Kitâbu’l-Mukaddes Kütübü’l-Ahdi’l-Kadîm ve’l-Ahdi’l-Cedid**, Dâru’l-Kitabi’l-Mukaddes, y.y., 1993. Tevrat’ın Yahudiler tarafından yapılan Türkçe açıklamaları ise Yakub’la güreşen kişi, “tanımadık bir adam” olarak çevrilmiş ve bu açıklamalarda “Tanrı tarafından gönderilen bir Melek” olarak tefsir edilmiştir. Bkz.: **Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara (Bereşit) 1. Kitap**, Çev: Moşe Farsi, Ed: Rav Yitshak Haleva vd., Gözlem Yay., İstanbul, 2002, Vayırlah 252-255.

¹⁶ Taberî, **a.g.e.**, C:III, s: 351-352.

“Ey elçiler! Temiz şeylerden yiyin, yararlı iş işleyin; doğrusu Ben, yaptığınızı bilirim.”¹⁷

Bu ayete göre ilk peygamberden son peygambere kadar yiyeceklerin temiz - helal ve pis - haram şeklinde ikiye ayrıldığı görülmektedir. Allah Teâlâ'nın bir ayette domuz etini 'rics' yani pislik, Allah'tan başkası adına kesilen hayvanları 'fısk' yani yoldan çıkma olarak nitelemesi¹⁸, bunlarla beraber leş ve kanı haram kılması¹⁹ ve bu sayılan dört şeyin Tevrat²⁰ ve İncil'de²¹ de haram kabul edilmesi, bunların ilk peygamberden beri pis (habîs) ve haram olduklarını gösterir. Dolayısıyla Tevrat'tan önce sadece deve eti, sütü veya etlerin damar yahut sinirlerinin haram, geri kalan her şeyin helal olduğunu söylemek isabetli değildir.

b. Ayetin devamında yer alan ***“Eğer doğru söylüyorsanız Tevrat'ı getiriniz de onu okuyuveriniz.”*** ifadesi, ayetin ilk bölümündeki ***“Tevrat'ın nüzulünden evvel İsrâil'in kendi nefesine haram kıldığı şeyler müstesna bütün yiyecekler, İsrâil oğullarına helâldir.”*** ifadesinin Yahudilere ait bir iddia olduğunu göstermektedir. Buna göre Yahudiler bu iddialarını ispatlayamayacaklardır. Çünkü Tevrat'ta bulunan yiyecek yasaklarını Yakub değil; bizzat Allah Teâlâ koymuştur. İddialarını ispatlayamayınca da onlar iftiracı konumuna düşeceklerdi ki bir sonraki ayet bu durumu anlatmaktadır:

“Bundan sonra Allah'a karşı kim yalan yere iftirada bulunursa işte onlar zalimdirler.”²²

Demek ki ayetteki ibare ***“Tevrat'ın nüzulünden evvel İsrâil'in kendi nefesine haram kıldığı şeyler müstesna bütün yiyecekler, İsrâil oğullarına helâldir.”*** şeklinde cümle olarak Allah'a ait bir hüküm değil; ***“Tevrat'ın nüzulünden evvel İsrâil'in kendi nefesine haram kıldığı şeyler müstesna bütün yiyecekler, İsrâil oğullarına helâldir.”*** şeklinde Yahudilere ait asılsız bir iddiadan ibarettir.

---

¹⁷ Mu'minûn, 23/51.

¹⁸ En'âm, 6/145.

¹⁹ Bakara, 2/173; Mâide, 5/3, En'âm, 6/145; Nahl, 16/115.

²⁰ Tevrat'ta leş, domuz eti, kan ve Allah'tan başkası adına kesilenler haramdır. Bkz.: Tevrat, Levililer, 11:1-47; Tesniye, 14:3-21.

²¹ İncil'de leş, kan ve Allah'tan başkası adına kesilenlerden kaçınılması gerektiği belirtilirken domuzun yasaklandığına dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bkz.: Elçilerin İşleri, 15:20, 28-29.

²² Âl-i İmrân, 3/94.

c. Yahudilerin ilahi kitap olarak kabul ettikleri Tevrat'taki bazı hükümleri kabul etmeyip gizlemeleri sadece bu olayla sınırlı değildir. Onlar zina cezasında da benzer iddiada bulunmuşlardı. Tevrat'ta zina cezasının taşlanarak öldürme (recm) olmasına rağmen²³ onlar bu cezayı uygulamamış, yerine yüz karartma ve değnek cezası getirmişlerdi.²⁴ Öyleyse yiyecek hususunda da benzer davranışta buldukları kuvvetli bir ihtimaldir. Onlar kendilerini tanıtırlarken “*Biz Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz*”²⁵ derlerdi. Buna göre Tevrat'ta bulunan ağır yiyecek yasaklarını kendi işledikleri günahlar yüzünden²⁶ Allah onlara ceza olarak koyamazdı! Onlar kitaplarında bulunan yasaklara daha Tevrat inmeden önce Yakub'un kendine haram kıldığı yiyecekler gözüyle bakıyorlardı. Yani onlar şöyle demiş oluyorlardı: “Bizim kitabımızda bulunan yasakları bize ceza olarak Allah koymadı. Daha Tevrat inmeden önce, bu yiyecekleri zaten Yakub kendine haram kılmıştı. Biz de ona tabi olarak bu yiyecekleri yemiyoruz.” Allah da bu iddialarını ispatlamaları için onları Tevrat'a davet etmiş aksi halde yalan söylediklerinin anlaşılacağını belirtmiştir. İlgili ayetlerin devamı şöyledir:

“De ki: Allah doğruyu söylemiştir. Öyle ise, hakka yönelmiş olarak İbrahim'in dinine uyunuz.”

Yukarıdaki ayette geçen “*Allah doğruyu söylemiştir.*” ifadesinden de anlaşıldığı üzere, yiyeceklerle ilgili olarak doğruyu Allah söylemiş, Yahudiler ise yalan söylemişlerdir. Bu da ilgili ayetin başında yer alan “*Tevrat'ın nüzulünden evvel İsrâil'in kendi nefesine haram kıldığı şeyler müstesna bütün yiyecekler, İsrâil oğullarına helâldir.*” İfadesinin Yahudilere ait bir iddia olduğunun başka bir delilidir. Bu sebeple biz yukarıdaki mealin sonuna parantez içinde “***(dediler)***” ifadesini ekledik.

Tevrat'tan önce Allah'ın yiyeceklerle ilgili yasaklar konusundaki sözlerini şöyle özetleyebiliriz:

²³ Tevrat, Levililer, 20:10-21, Tesniye, 22:22-26.

²⁴ Buhâri, Hudûd, 24; Müslim, Hudûd, 28; Ebû Dâvûd Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî, **Sünen-ü Ebî Dâvûd**, Müessesetü Kütübi's-Sekâfiyye, 2 c., Beyrut, 1988, Hudûd, 26.

²⁵ Mâide, 5/18.

²⁶ Bkz.: En'âm, 6/146.

*“Temiz yiyeceklerden yiyin.”*²⁷

*“And olsun ki, biz insanoğullarını şerefli kıldık, onların karada ve denizde gezmesini sağladık, temiz şeylerle onları rızıklandırdık, yaratıklarımızın pek çoğundan üstün kıldık.”*²⁸

Bu ayetlere göre Tevrat’tan önce de yiyeceklerin temiz ve pis diye ikiye ayrıldığı açık bir şekilde görülmektedir. Allah Teâlâ’nın temiz yiyecekleri helal, pis yiyecekleri de haram kıldığı gerçeği²⁹ göz önünde tutulduğunda leş, kan domuz eti vb. şeylerin ilk peygamberden beri haram olduğu rahatlıkla söylenebilir.

1.2. Tevrat’tan Sonraki Durum

Bir önceki bölümde Tevrat nazil olmadan önce Allah Teâlâ’nın yiyeceklerle ilgili koymuş olduğu kuralları saptamaya çalıştık. Buna göre Allah Teâlâ, ilk peygamberden itibaren tüm insanlara sadece temiz olan yiyecekleri yeme emri vermiş, pis olan yiyeceklerden kaçınılması gerektiğini bildirmiştir. Tevrat nazil olduktan sonra hangi yiyeceklerin Yahudilere haram kılındığını görmek için konuyu ‘genel haramlar’ ve ‘özel haramlar’ olarak ikiye ayırmakta fayda vardır.

1.2.1. Genel Haramlar

İsrâiloğulları’na peygamber olarak gönderilen Musa (as)’ya verilen Tevrat’ta yiyeceklerle ilgili ilk kurallar, bunların temiz ve helal oluşuna göre konulmuştur. Nitekim bir ayette bu husus açık bir şekilde bildirilmektedir:

*“And olsun ki Biz, İsrâiloğulları’na Kitap, hüküm ve peygamberlik verdik; onları temiz şeylerle rızıklandırdık; o âleme üstün kıldık.”*³⁰

Başka bir ayette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

*“Allah Nuh’a buyurduğunu, sana vahyettiğini, İbrahim’e, Musa’ya ve İsa’ya emrettiğini sizin için bu dinin şeriatı yaptı...”*³¹

Bir başka ayette ise:

---

²⁷ Mu’minûn, 23/51.

²⁸ İsrâ, 17/70.

²⁹ A’râf, 7/157.

³⁰ Câsiye, 45/16. Benzer bir ayet için Bkz.: Yûnus, 10/93.

³¹ Şûrâ, 42/13.

*“Ey elçiler! Temiz şeylerden yiyin, yararlı iş işleyin; doğrusu ben, yaptığınızı bilirim.”*³² buyurulması Tevrat’ın nazil olduğu ilk dönemlerde -tıpkı Nuh ve İbrahim (as)’larda olduğu gibi- temiz olan her şeyin helal, pis olan her şeyin haram olduğuna işaret etmektedir. Çünkü Nuh ve İbrahim (as) Allah’ın birer peygamberi olup onlara da sadece temiz şeylerden yeme emri verilmişti. O halde Tevrat’ın nazil olduğu ilk dönemlerde Yahudilere daha önceki peygamberlere de yasak kılındığı anlaşılan pis şeylerin; leş, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesilen hayvanların haram kılındığı söylenebilir.

1.2.2. Özel Haramlar

Tevrat nazil olmaya başladıktan sonra Yahudiler, Allah Teâlâ’ya sık sık isyan etmişler, onun yasakladığı birçok işi yapmaya devam etmişlerdi. Bunun üzerine Allah Teâlâ ceza olarak onlara daha önce helal olan temiz şeyleri de haram kılmıştı:

*“Ve Yahudiler üzerine tüm tek turnaklı -hayvanları- (zî zufur) haram kıldık ve onlara sığırdan ve koyundan -çıkarılan- iç yağlarını da haram kıldık. Ancak bunların sırtlarına veya bağırsaklarına yapışkan olan veya bir kemikle karışan yağlar müstesna. Bunu onlara haddi aştıkları için bir ceza olarak yaptık. Ve şüphe yok ki, biz elbette doğru söyleyiniz.”*³³

Yahudilere hangi sebeplerden dolayı temiz şeylerin haram kılındığını başka bir ayette Allah Teâlâ şöyle açıklamıştır:

*“Yahudilerden bir zulüm ve birçoklarını Allah Teâlâ’nın yolundan alıkoymaları sebebiyle onlara helâl kılınmış olan temiz şeyleri haram kıldık. Yasaklanmış oldukları halde faiz almalarından ve insanların mallarını, haksız yere yemelerinden dolayı (böyle yaptık). Ve onlardan kâfir olanlara elim bir azab hazırladık.”*³⁴

---

³² Mu’minûn, 23/51.

³³ En’âm, 6/146.

³⁴ Nisâ, 4/160-161.

Bu ayete göre temiz şeylerin (tek tırnaklı hayvanlar, iç yağları) Yahudilere haram kılınmasının sebepleri; insanlara zulmetmeleri, onların mallarını haksız yere almaları, onları Allah yolundan alıkoymaları ve faiz yemeleridir.³⁵

1.2.2.1. Tüm Tek Tırnaklı Hayvanlar (كل ذى ظفر)

İlk ayette yer alan ve Türkçeye ‘tırnaklı hayvanlar’ olarak çevrilen (كل ذى ظفر) ifadesi ile kastedilenin hangi hayvanlar olduğu konusuna gelince: Abdullah b. Abbâs (ö. 68) ve Mücâhid (ö. 104) bu hayvanların deve, deve kuşu³⁶; Said b. Cübeyr (ö. 95) parmakları yarık olmayan her türlü hayvan –ki horoz bunlardan biridir-³⁷, Katâde (ö. 118) deve, deve kuşu, ördek ve benzeri kanatlılar ve tırnakları yarık olmayan her türlü hayvan olduğunu söylemişlerdir.³⁸ Zemahşerî (ö. 538) *zî zufur*’u parmağı olan kara hayvanı ve kuşlar olarak tefsir ederken³⁹, Râzi (ö. 606) ise bu hayvanları pençelerini avlanmak için kullanan yırtıcı hayvanlar ve yırtıcı kuşlar olarak tefsir etmiştir.⁴⁰ Ona göre köpekler ve kediler de yırtıcı hayvanlar zümresine dâhildir.⁴¹ Elmalılı ise bu konuda şöyle der:

“... Bizim anladığımıza göre (كل ذى ظفر) bakar (sığır) ve ganem (koyun) dâhil olmamak üzere gerek beygir gibi tek tırnaklı olsun, gerek parmak veya parmak nişaneleri bulunsun tırnağı bulunan hayvanatın umumuna şamil olmalıdır. Zira burada zi zufur bakar ve ganem ile müteakabil (birbirlerine zıt) gibi zikredilmiştir.”⁴²

Elmalılı devamla Yahudilerin geviş getirmekle beraber çatal tırnağı bulunan hayvanların helal ve bu iki özellik bulunmayan hayvanların haram olduğunu söylediklerini, dolayısıyla onlara sığır, koyun, keçi vb. hem geviş getiren ve hem de çatal tırnaklı olan hayvanların helal olduğunu söylemektedir.⁴³

³⁵ Remzi Kaya, **Kur’an-ı Kerim Ve Kitab-ı Mukaddes’te Helal ve Haram Gıdalar**, İstanbul, 2000, s: 152.

³⁶ Taberî, **a.g.e.**, C:V, s: 381-382.

³⁷ Taberî, **a.g.e.**, a.y.

³⁸ Taberî, **a.g.e.**, a.y. Ayrıca Bkz: Kurtubî, **a.g.e.**, C:VII, s: 82; Beydâvî, **a.g.e.**, C:I, s: 325.

³⁹ Zemahşerî, **a.g.e.**, C:II, s: 408.

⁴⁰ Râzi, **a.g.e.**, C:V, s: 171.

⁴¹ Râzi, **a.g.e.**, a.y.

⁴² Elmalılı, **a.g.e.**, C:III, s: 2078.

⁴³ Elmalılı, **a.g.e.**, a.y.

Buradaki **zî zufur** ifadesi Türkçemize “bütün tırnaklı hayvanlar” diye tercüme edilmektedir.⁴⁴ Kanaatimize göre bu yanlıştır. Çünkü sığır ve davarlar da tırnaklı hayvanlardandır. Hâlbuki bunlar Yahudilere haram kılınmamış, ayette **zi zufur**’dan da istisna edilmemiştir. İstisna edilmemiş olması bunların o kapsama girmediğini gösterdiği için yaptığımız bu tercümede “tüm tırnaklı hayvanlar” yerine “tüm tek tırnaklı hayvanlar” ifadesini kullandık.

1.2.2.2. Cumartesi Yasağı

Yahudilerle ilgili olarak Kur’an’da haber verilen bir diğer yasağın Cumartesi yasağıdır. Allah Teala Yahudilere Cumartesi günü balık avlamayı ve yemeyi yasaklamıştı. Abdullah İbn Abbâs (ö. 68)’tan gelen bir rivayete göre Cumartesi günü olunca balıklar sahillere akın eder, gün bitince kaybolup giderdi.⁴⁵ Uzun zaman bu böyle devam etti. Derken bir adam bir Cumartesi günü gizlice balık avladı. Sonra balığı bir ipe, ipi de suda bulunan bir direğe bağlayıp balığı suya bıraktı. Ertesi gün gelip balığı aldı. Böylece balığı Cumartesi günü avlamamış oldu! Daha sonra durumu öğrenen başkaları da bu adam gibi yapmaya başladı. Gizliden gizliye yapılan bu iş zamanla alenen yapılmaya başladı ve Allah bu yasağı çiğnedikleri için onlara azab etti.⁴⁶

Bu durum Kur’an-ı Kerim’de şöyle anlatılmaktadır:

“Onlara, deniz kıyısında bulunan kasabanın⁴⁷ durumunu sor. Hani onlar cumartesi gününe saygısızlık gösterip haddi aşıyorlardı. Çünkü cumartesi tatili yaptıkları gün, balıklar meydana çıkarak akın akın onlara gelirdi, cumartesi tatili yapmadıkları gün de gelmezlerdi. İşte böylece biz, yoldan çıkmalarından dolayı onları imtihan ediyorduk.”⁴⁸

⁴⁴ İlgili ayetin çevirisi için bkz.: Hasan Basri Çantay, **Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm**, Ahmed Said Matbaası, 8. bs., 3 c., İstanbul, 1974; Süleyman Ateş, **Kur’ân-ı Kerîm Ve Yüce Meali**, Kılıç Kitabevi, Ankara, 1997; Hayrettin Karaman vd., **Kur’ân-ı Kerîm Ve Açıklamalı Meâli**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 12. bs., Ankara, 2005; Suat Yıldırım, **Kur’ân-ı Hakîm Ve Açıklamalı Meali**, İstanbul, 1998.

⁴⁵ Taberî, **a.g.e.**, C: I, s: 371.

⁴⁶ Taberî, **a.g.e.**, C:I, s: 372.

⁴⁷ Bu kasabanın sahil kenti olan Eyle, Medyen veya Maknâ ya da Taberîye kasabaları olduğu rivayet edilmiştir. Bkz.: Taberî, **a.g.e.**, C:VI, s: 61-62; Elmalılı, **a.g.e.**, C:III, s: 2310.

⁴⁸ A’râf, 7/163.

Konuyla ilgili diğer ayetlerde ise Allah Teala bu yasağı çiğneyenleri maymuna çevirdiğini bildirmektedir.⁴⁹

2. Tevrat'a Göre Yahudilere Haram Kılınan Hayvanlar

Tevrat'ta hayvanlar temiz ve pis olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu ayırım Nuh (as) zamanından beri vardır. Nuh'un gemiye alacağı hayvanlarla ilgili olarak Tevrat'ta şu ifadeler geçmektedir. *"Yeryüzünde soyları tükenmesin diye yanına temiz sayılan hayvanlardan erkek ve dişi olmak üzere yedişer çift, kirli sayılan hayvanlardan ikişer çift, kuşlardan yedişer çift al."*⁵⁰ Bu, Tevrat daha nazil olmadan önce de hayvanların temiz ve pis olarak -hem de bizzat Allah tarafından- ikiye ayrıldığını göstermesi bakımından önemlidir.

Temiz hayvanların gemiye alınması, hem yiyecek hem de kurban sunma ihtiyacının karşılanması olarak yorumlanmıştır.⁵¹ Nitekim Nuh'un, tufandan sonra yaptığı ilk iş, RAB'be bir sunak yapıp temiz hayvanlardan kurbanlar sunmak olmuştur.⁵²

Tevrat'ın nazil olmaya başlamasıyla birlikte Allah, İsrâiloğulları'na şu emri vermiştir:

*"Temiz hayvanlarla kuşları, kirli olanlardan ayırt edeceksiniz. Sizin için kirli ilan ettiğim hayvanlarla, kuşlarla, küçük kara hayvanlarıyla kendinizi kirletmeyeceksiniz."*⁵³

Bu genel kurallardan sonra Levililer'in on birinci bölümü ve Tesniye on dördüncü bölümde eti yenen ve yemeyen hayvanlarla ilgili ayrıntılı açıklamalar gelmiştir. Buna göre hayvanlar karada yaşayanlar, suda yaşayanlar, kuşlar ve böcekler (haşarat) olmak üzere dörde ayrılmıştır.

---

⁴⁹ Bakara, 2/65; A'râf, 7/166. Buradaki 'maymuna çevirme'nin hakiki manada olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi, Mücahid ve Elmalılı gibi bazı müfessirler bunun manevi anlamda bir dönüşüm olduğunu söylemişlerdir. Elmalılı, **a.g.e.**, C:I, s: 378-379. Buna göre onlar maymun tabiatlı bir duruma gelmişlerdir.

⁵⁰ Tevrat, Yaratılış, 7:2-3.

⁵¹ William MacDonald, **Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi**, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2004, C:I, s: 44.

⁵² Bkz.: Yaratılış, 8:20.

⁵³ Levililer, 20:25.

2.1. Kara Hayvanları

Tevrat kara hayvanlarından etleri yenilebilir olanları şöyle formüle etmiştir:

*“RAB Musa'yla Harun'a şöyle dedi: İsrâil halkına deyin ki, karada yaşayan hayvanlardan şunların etini yiyebilirsiniz: Çatal ve yarık tırnaklı, geniş getiren hayvanların tümü.”*⁵⁴

Buna göre bir hayvanın etinin yenilebilmesinin şartı; o hayvanın çatal ve yarık tırnaklı olması ve geniş getirmesidir. Bu cümlede geçen çatal ve yarık tırnaklı ifadesinin ilk bakışta aynı gerçeği belirtir gibi görüldüğü ama bu kelimelerin anlamının tırnağın tamamen ayrıık olmasını yani çift tırnaklı olmasını gerektirdiği ifade edilmiştir.⁵⁵ Sığır, koyun, keçi, geyik, ceylan, karaca, yaban keçisi, gazal, ahı, dağ koyunu gibi hayvanlar temiz olup etleri helaldir.⁵⁶

Yukarıdaki genel kuralın birkaç istisnası bulunmaktadır: Deve, kaya porsuğu, tavşan ve domuz. Bunlardan deve, kaya porsuğu ve tavşanın yasak olmasının sebebi geniş getirmelerine rağmen çatal tırnaklı olmamaları⁵⁷, domuzun yasak olmasının sebebi ise çatal tırnaklı olmasına rağmen geniş getirmemesidir.⁵⁸

Tevrat kara hayvanlarından yenilmesi yasak olanları belirtirken sadece kuralları belirtmiş, yukarıda adı verilen dört hayvan dışında herhangi bir isim zikretmemiştir. Kara hayvanları içinden sadece bu dördünün ismen zikredilmesinin Yahudilerce önemi oldukça büyüktür. Onlar bunu, Tevrat'ın Allah'ın kelamı oluşunun delili saymaktadırlar:

“Tora'nın⁵⁹ bu dört hayvanla ilgili detaylara beklenmedik bir şekilde yer vermesi oldukça ilginçtir. Fakat bu hayvanlar ve işaretler, bir anlamda Tora'nın bir insan tarafından kaleme alınmış “olamayacağını” bir göstergesidir. Zira bu hayvanların sadece birer işareti olduğunu belirten Tora 3310 yıl öncesine ait

⁵⁴ Levililer, 11:1–3; Tesniye, 14:6.

⁵⁵ MacDonald, **Kutsal Kitap Yorumu**, C:I, s: 166.

⁵⁶ Tesniye, 14:4–5.

⁵⁷ Levililer, 11:4–6; Tesniye, 14:7–8.

⁵⁸ Levililer, 11:7; Tesniye, 14:8.

⁵⁹ İbranice **Tevrat** anlamına gelen **Tora**, üç bölümden oluşan Yahudi kutsal kitabı **Tanakh**'ın ilk bölümüdür. Yahudilere göre Tora; Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar ve Tesniye olmak üzere beş bölümdür. Tanakh'ın geri kalan iki ana bölümü ise, Peygamberler (Neviim) ve Kitaplar (Ketuvim)'dir. Bkz.: Baki Adam, **Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat**, Pınar Yay., 2. bs: , İstanbul, 2002, s: 27-28; Suzan Alalu v.d., **Yahudilikte Kavram ve Değerler**, Yay. Haz: Yusuf Altıntaş, Gözlem Yay., 2. bs: , İstanbul, 2001, s: 284-285.

olmasına karşın, Zooloji bilimi, bu hayvanlar ve yakın akrabaları dışında, bu iki işaretten sadece birine sahip olan başka hiçbir hayvan keşfetmemiştir. Dolayısıyla Tora'ya bu bilgiyi koymak sadece ve sadece dünya ve tabiat üzerinde tam bir hakimiyet sahibi olan biri; yani Tanrı tarafından gerçekleştirilmiş olabilir. Zira 3310 yıl önce zooloji bilimine bugünkü kadar hakim olan bir insanın varlığı kesinlikle mümkün değildir.”⁶⁰

Fakat Tevrat'ta haram kılınan devenin, İsrâiloğulları'nın Mısır'da bulunduğu sıralarda ve hatta yüzyıllarca sonra bile tanınmadığını söyleyenler de bulunmaktadır.⁶¹ Evcil devenin ancak M.Ö. 11. yüzyılda görülmeye başladığını söyleyen Hayrullah Örs; “gerek bu hayvana dokunma gerekse etinin yenmesi yasağının Tevrat'ın yazıya dökülmesi sırasında konduğu açıkça görülmektedir.”⁶² diyerek bu yasağın Allah'ın emri olmadığını, bilakis Yahudiler tarafından Tevrat'a sonradan eklendiğini ifade etmektedir.⁶³

Tevrat'ın hayvanların yenmesi ile ilgili olarak getirdiği kurala göre çift tırnaklı olmayan ve geniş getirmeyen hiçbir yırtıcı ve vahşi hayvanın eti yenmez.⁶⁴ Tek tırnaklı olup geniş getirmeyen at ve eşek de yasaktır.

Tevrat'a göre kara hayvanlarından helal olan bir hayvan, mesela bir boğa, bir erkek veya kadını boynuzu ile vurup öldürürse o boğa derhal öldürülür ve eti de yenmez.⁶⁵ Hatta saldırganlığı bilinen bir boğa, sahibi uyarılmış olmasına rağmen bir erkek veya kadını öldürürse o zaman hem boğa hem de sahibi öldürülür.⁶⁶

2.2. Deniz Hayvanları

Tevrat'a göre denizde veya akarsu gibi suda yaşayan hayvanlardan sadece pullu ve yüzgeçli olanlar yenilebilir. Suda yaşayıp da pulsuz ve yüzgeçsiz olan hayvanlar kirlidir, yenilmesi helal değildir.⁶⁷ Bunların dirileri ile ölüleri arasında her hangi bir fark yoktur, hepsi iğrenç sayılır.⁶⁸ Buna göre lüfer, palamut, uskumru gibi balık

⁶⁰ (Çevrimiçi) http://www.sevimon.com/show_family.asp?id=3, 02 Mayıs 2006.

⁶¹ Hayrullah Örs, **Musa ve Yahudilik**, Remzi Kitabevi, 2. Bs., İstanbul, 1999, s: 130.

⁶² Hayrullah Örs, **Musa ve Yahudilik**, s: 130.

⁶³ **A.g.e.**, a.y.

⁶⁴ Suzan Alalu v.d., **Yahudilikte Kavram ve Değerler**, s: 121.

⁶⁵ Çıkış, 21:28.

⁶⁶ Çıkış, 21:29. Fakat boğanın sahibinden para cezası istenir ve o da öderse o zaman canını kurtarabilir. Bkz.: Çıkış, 21:30.

⁶⁷ Levililer, 11:9-10; Tesniye, 14:9-10.

⁶⁸ Levililer, 11:11-12.

çeşitleri,⁶⁹ kalamar, midye, tarak, salyangoz gibi sürüngen ve yumuşakçalar; yılan balığı, ıstakoz, karides, yengeç gibi kabuklu su hayvanlarının yenmesi yasaktır.⁷⁰

2.3. Kuşlar

Tevrat karada ve denizde yaşayan hayvanlardan hangilerinin haram olduğunu açıklarken bunların isimlerini belirtmek yerine sadece özelliklerini belirtmekle yetinmiştir. Fakat kuşlardan haram olanları açıklarken yirmi çeşit kanatlının ismini tek tek belirtmiştir. Bunlar: Kartal, kuzu kartalı, kara akbaba, çaylak, doğan türleri, bütün karga türleri, baykuş, puhu, martı, atmaca türleri, kukumav, karabatak, büyük baykuş, beyaz baykuş, çöl baykuşu, akbaba, leylek, balıkçıl türleri, ibibik ve yarasadır.⁷¹ Yahudiler, bu hayvanların acımasız / yırtıcı ve “deli” kanlı olmaları yüzünden haram kılındığını ve burada isimleri zikredilmeyen diğer tüm kuşların helal olduğunu söylemektedirler.⁷² Kuşların isimlerinin tek tek belirtilmesine rağmen “tarih boyunca süregelen sürgünler ve dağılışların bir sonucu olarak, Tora’nın dili sınırlı çerçevede kullanıldığından, çeşitli hayvanların ve özellikle burada belirtilen kuşların tam kimlikleri kuşkulu hale gelmiştir.”⁷³ Bu yüzden temiz olduğu konusunda güçlü bir gelenek oluşmayan kuşların yenmesi Hahamlar tarafından yasaklanmıştır.⁷⁴

2.4. Haşarat Ve Sürüngenler

Tevrat, dört ayaklı ve kanatlı (uçucu) olan tüm böcekleri pis olarak nitelendirmiş ve yenmesini yasaklamıştır.⁷⁵ Fakat bu kuralın bir istisnası vardır: “*Ama dört ayaklı ve kanatlı olup ayaklarını sıçramak için kullanan bazılarının etini yiyebilirsiniz.*”⁷⁶ Bunlar kırmızı çekirge türleri, sarı çekirge türleri, benekli gri çekirge ve beyaz çekirge türleridir.⁷⁷

---

⁶⁹ Örs, a.g.e., s: 130.

⁷⁰ Suzan Alalu v.d., a.g.e., s: 121; Rabi Nisim Behar, **Dini Uygulama Rehberi El Gid Para El Pratikante**, Çev: Mordehay Yanar, Ed: Moşe Farsi, Gözlem Yay., 2. Bs., İstanbul, 2004, s: 164.

⁷¹ Levililer, 11:13–19; Tesniye, 14:12–18.

⁷² **Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara (Vayikra) 3. Kitap**, Çev: Moşe Farsi, Ed: Rav Yitshak Haleva vd., Gözlem Yay., İstanbul, 2006, Şemini 172.

⁷³ **Tora ve Aftara (Vayikra) 3. Kitap**, Şemini 175.

⁷⁴ A.g.e., a.y.

⁷⁵ Levililer, 11:20; Tesniye, 14:19.

⁷⁶ Levililer, 11:21.

⁷⁷ Levililer, 11:22. (Bu çeviri **Tora ve Aftara (Vayikra) 3. Kitap**’ın çevirisidir. Kitap bildiğimiz kadarıyla bizzat Yahudiler tarafından yapılan ilk Tevrat meal-tefsiridir. Başta Türkiye Hahambaşısı Yitshak Haleva olmak üzere altısı editör, biri danışman olmak üzere toplam yedi haham tarafından

Tevrat'ın belirttiği bu istisnalara rağmen günümüz Yahudileri çekirgeyi temiz kabul etmezler. Bunun sebebini ise hangi çekirgenin yukarıda anlatılan özelliklerde olduğunu belirten geleneklerinin artık yok olması olarak göstermektedirler. Bu yüzden günümüzde çekirgeyi sadece bu geleneklerini kaybetmemiş cemaatler (özellikle Yemen kökenli Yahudi cemaatleri) yemekte, geri kalan diğer Yahudiler ise yememektedirler.⁷⁸

Böcek yeme yasağı konusunda Yahudiler o kadar titiz davranmaktadırlar ki onlara göre, sarnıçlarda veya nehirlerde mutlaka böcek bulunduğu için bu gibi yerlerde suyu iyice süzmeden içmek yasaktır. Hatta kiraz, incir, zeytin ve benzeri meyvelerde böcek bulunma ihtimali yüzünden bu meyveleri tek tek kontrol etmeden yemek de aynı şekilde yasaktır.⁷⁹

Tevrat'ın böcekler konusunda koyduğu bu yasakları Yahudiler şöyle yorumlamaktadırlar:

“Yukarıda yazılananın ışığında, küçük bir böceği yemenin, bir domuzun etini yemekten bile daha ağır olduğu sonucuna varılabilir. Tora'nın böcek yeme konusunda bu kadar çok yasak ifadesi içermesinin bir nedeni, insanların bu konuyu genelde hafife almaları olabilir. Bu açıdan kişinin, özellikle yeşillikler, sebzeler ve meyveler yerken böcek konusuna üst düzeyde önem vermesi gerekir.”⁸⁰

Tevrat aynı zamanda küçük kara hayvanlarından ve sürüngenlerden gelincik, fare, bütün kertenkele türleri ve bukalemunu da yasaklamıştır.⁸¹ Çünkü bu gibi küçük kara hayvanlarının hepsi iğrençtir, ister karnı üzerine sürünsün, ister dört ayağı isterse de daha çok ayağı olsun hiçbiri yenmeyecektir.⁸²

---

kontrol edilmiştir. Türkiye'de en yaygın olan Kitab-ı Mukaddes çevirisinde yukarıda adı geçen hayvanlar; çekirge türleri, küçük çekirge, cırcırböceği, ağustosböceği olarak tercüme edilmiştir. Bkz.: **Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit**, Kitabı Mukaddes Şirketi, Levililer, 11:22'nin çevirisi.

⁷⁸ **Tora ve Aftara (Vayikra) 3. Kitap**, Şemini 180.

⁷⁹ Rabi Nisim Behar, **El Gid Para El Pratikante**, s: 164–165; Suzan Alalu v.d., **a.g.e.**, s: 122.

⁸⁰ **Tora ve Aftara (Vayikra) 3. Kitap**, Şemini 200.

⁸¹ Levililer, 11:29–31.

⁸² Levililer, 11:41–43.

2.5. Meyte (Leş)

Tevrat'a göre kendiliğinden ölmüş bir hayvanın yenilmesi yasaktır.⁸³ Leş yiyen, kendisini kirletmiş olur.⁸⁴ Fakat Tevrat Yahudilere yasakladığı leşi, Yahudi olmayanlara yedirmelerine ve onlara satmalarına izin vermektedir:

*“Kendiliğinden ölen hiçbir hayvanın etini yemeyeceksiniz. Ölü hayvanı yemesi için kentlerinizde yaşayan bir yabancıya verebilir ya da öteki yabancılara satabilirsiniz. Siz Tanrınız RAB için kutsal bir halksınız.”*⁸⁵

Sadece kendiliğinden ölen hayvanlar değil, başka bir hayvan tarafından parçalanarak öldürülen hayvanların eti de haramdır.⁸⁶ Kendiliğinden ölen hayvan ile bir başka hayvan tarafından öldürülen hayvanın isimleri de farklıdır. Bunlardan birincisine **“nevela”**, ikincisine **“terafa”** denilir.⁸⁷

Tevrat, sadece leş yemeyi değil, ona dokunmayı da yasaklamaktadır. Buna göre eti yenen veya yemeyen hayvanlardan herhangi birinin leşine dokunan kişi, o günün akşamına kadar kirli sayılır; eğer leş, elbisesine değmişse elbisesini de mutlaka yıkamalıdır.⁸⁸ Hatta küçük kara hayvanlarından herhangi birinin leşi bir şeyin üzerine düşerse –ki bu şey ister fırın olsun ister ocak- o şey mutlaka kırılmalı, parçalanmalıdır.⁸⁹

Tevrat leşe dokunma konusunda kişinin bilinçli olup olmamasına da dikkat etmez:

*“Biri bilmeden kirli sayılan herhangi bir şeye, yabanıl, evcil ya da küçük bir hayvan leşine dokunursa, kirlenmiş olur ve suçlu sayılır.”*⁹⁰

Fakat Yahudiler buradaki yasağı, ‘tame’ (kirli) bir şekilde ‘Bet-Amikdaş’a (Beyt-i Makdis’e) girme veya oradaki kutsal yiyeceklerden yeme şeklinde tevil

---

⁸³ Tesniye, 14:21.

⁸⁴ Levililer, 22:8.

⁸⁵ Tesniye, 14:21.

⁸⁶ Çıkış, 22:31; Levililer, 22:8.

⁸⁷ Örs, **a.g.e.**, s: 321–322; Fatma Yüksel, “İslam Hukuku ve Yahudi Hukuku’nda Helal-Haram Kavramları Açısından Gıdalar”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2003, s: 137–138.

⁸⁸ Levililer, 11:8, 11, 24–28, 31–32, 37–40.

⁸⁹ Levililer, 11:35.

⁹⁰ Levililer, 5:2.

etmektedirler. Çünkü onlara göre bir insanın ‘tame’ konumunda olması suç değildir.⁹¹

2.6. Allah’tan Başkası Adına Kesilen Hayvan

Yahudilikte en büyük günah şıktır. Yahudiliğin temelini oluşturan On Emir’de şöyle buyrulur:

“Seni Mısır’dan, köle olduğun ülkeden çıkaran Tanrın Yahve benim.

Benden başka tanrın olmayacak.

Kendine yukarıda gökyüzünde, aşağıda yeryüzünde ya da yeraltındaki sulara yaşayan herhangi bir canlıya benzer put yapmayacaksın.

*Putların önünde eğilmeyecek, onlara tapmayacaksın. Çünkü ben, Tanrın RAB, kıskanç bir Tanrı’yım (...)*⁹²

Yahudiler, Tevrat’ta geçen bu putperestlik yasağının dört ayrı negatif, olumsuz, bölümden oluştuğunu söylemekte ve bu bölümleri şöyle açıklamaktadırlar:

a. Putlara inanmak yasaktır;

b. Put yapmak veya puta sahip olmak yasaktır;

c. Putlara, eğilmek ya da secde etmek, hayvan kurban etmek, tütsü yakmak, bir sunağa şarap ya da başka sıvılarla armağanlar getirmek gibi şekillerle ibadet etmek yasaktır;

d. Bir puta, kendisine özel bir yöntemle tapınmak yasaktır.⁹³

Tevrat sadece Allah’tan başkasına tapmayı değil; Allah’tan başkası adına kurban kesmeyi de kesin bir dille yasaklamış ve bu suçu işleyene ölüm cezası öngörmüştür:

*“İsrâil halkı taptığı teke ilahlara artık kurban kesmeyecek. Bu yasa kuşaklar boyunca geçerli olacak.”*⁹⁴

*“RAB’den başka bir ilaha kurban kesen ölüm cezasına çarptırılacaktır.”*⁹⁵

⁹¹ Tora ve Aftara (Vayikra) 3. Kitap, Vayikra 63–62.

⁹² Çıkış, 20:2–5; Tesniye, 5:6–9.

⁹³ Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara (Şemot) 2. Kitap, Çev: Moşe Farsi, Ed: Rav Yitshak Haleva vd., Gözlem Yay., İstanbul, 2004, Yitro 220.

⁹⁴ Levililer, 17:7.

⁹⁵ Çıkış, 22:20.

Allah'tan başkasına kurban kesme konusundaki bu ağır yasaklara rağmen, bu şekilde kurban edilen hayvanların etlerinin yenmeyeceğine dair Tevrat'ta açık bir ifade yer almamaktadır. Çıkış bölümünde geçen, “ülke halkıyla herhangi bir antlaşma yapmayın. Yoksa onlar başka ilahlara gönül verir, kurban keserken sizi de çağırırlar; siz de gider yersiniz.” ifadesinden Yahudiler, putlara kurban edilen hayvanların yenmeyeceği sonucunu çıkarmaktadırlar:

“ ... Putperest uygulamalarda yer almış en basit yiyecek maddesi yasaktır. Hatta normalde çok az değere sahip olduğu için bu uygulamalarda özellikle putu onurlandırmak için kullanılma olasılığı çok düşük olan su ve tuz bile kullanılamaz... Tora daha derinlemesine bir bakışla, sadece kurbanın etinin yenmesini bile putperestliğe giden bir yol olarak değerlendirmektedir.”⁹⁶

Ayrıca Tevrat'ta bu suçu işleyen kişiye verilen ölüm cezası, suça konu olan hayvanların etlerinin yenmesinin de yasak olduğunu düşündürmektedir.

2.7. Kan

Tevrat'ın en ağır yiyecek yasaklardan biri kan'dır.⁹⁷ Tevrat kan'ı canla özdeşleştirir ve yenmesini kesin bir dille yasaklar:

“Bütün canlılar size yiyecek olacak. Yeşil bitkiler gibi, hepsini size veriyorum. Yalnız kanlı et yemeyeceksiniz, çünkü kan canı içerir.”⁹⁸

“Hayvan yağı ve kan yemeyeceksiniz. Yaşadığınız her yerde kuşaklar boyunca bu kural hep geçerli olacak.”⁹⁹

Gerek İsrâil halkından gerek onların arasında yaşayan yabancılardan kan yiyen RAB'bin öfkesini kazanacak ve İsrâil halkından atılacaktır.¹⁰⁰ Bu yüzden kan yasağının, İsrâil hukukunda sadece İsrâילוğulları'na değil, tüm insanlara konulan tek yasak olduğu söylenmektedir.¹⁰¹

⁹⁶ Tora ve Aftara, (Şemot) 2. Kitap, Kitisa 457.

⁹⁷ Örs, a.g.e., s: 322; Mustafa Özbaş, “Yahudilikte Yiyecek ve İçecek Yasakları”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001, s: 27.

⁹⁸ Yaratılış, 9:3–4.

⁹⁹ Levililer, 3:17. Ayrıca bkz: Levililer, 19:26, Tesniye, 12:16, 23–25, 15:23.

¹⁰⁰ Levililer, 7:26–27, 17:14.

¹⁰¹ Mustafa Özbaş, “Yahudilikte Yiyecek ve İçecek Yasakları”, s: 27–28.

Ayrıca Yaratılış bölümünde geçen: “Ancak yine de bir hayvanın etini, o hayattayken yiyemezsiniz”¹⁰² ifadesi, yaşayan bir hayvandan alınan organı yemeyi de yasaklamaktadır. Yani bu emrin amacı canlı bir hayvanın etini yemeyi de yasaklamaktır.¹⁰³

Yahudilik ve Hıristiyanlıkta kan kültürü hakkında bir makale kaleme alan Kaan H. Ökten, şu tespitte bulunur:

“Yahudi dini akidesinde kan, Tanrı'nın verdiği canla özdeş olduğundan, hem inanç, hem de pratik gündelik hayatla ilgili somut birtakım hüküm, emir ve kurallar vazedilmiş veya yaşanılarak geliştirilmiştir. Bu durum, Yahudilikte din ile gündelik hayat arasındaki sıkı ve kopartılamaz bağın (örneğin berit, nida, kaşerut vs.) ne kadar güçlü olduğunun bir göstergesi olsa gerektir.”¹⁰⁴

Yukarıdaki tespitin doğru olduğu Yahudilerin mutfak kurallarına, özellikle de et ve kan ile ilgili uygulamalarına bir göz atıldığında daha iyi anlaşılmaktadır. Yahudilere göre etin kandan arındırılması için bir müddet **suda bırakılması**, ardından **tuzlanması** ve nihayetinde de **yıkılması** gerekir. Eğer bu işlemlerden hepsi yapılmazsa hem etin yenmesi hem de etin piştiği kapların kullanılması yasaktır.¹⁰⁵ Türkiye’de yaşayan Yahudilerin **Dini Yaşama Rehberi**’nde sadece etin tuzlanması ve tuzdan arındırılması ile ilgili bu işlemlerin tam sekiz sayfa boyunca anlatılması, onların kan konusunda oldukça hassas olduklarını göstermektedir.¹⁰⁶

Karaciğer ve hayvanların – kuşlar da dâhil- yüreklerini temizleme hususunda tuzlama yöntemi yetersiz kaldığı için, bunlar ancak ateşte ızgara yapılmak sureti ile kandan arındırılırlar.¹⁰⁷

Kanla ilgili kurallardan bir tanesi de yumurtalarla ilgilidir. İçinde yoğunlaşmış kan parçacıklarına rastlanan yumurtalar yenmemelidir. Dolayısıyla yemeklere yumurta katılmadan önce, bu yumurtaların ayrı bir kapta kontrol edilmesi gerekir.

---

¹⁰² Yaratılış, 9:3–4.

¹⁰³ **Tora ve Aftara (Bereşit) 1. Kitap**, Noah, 52; Mustafa Özbaş, “Yahudilikte Yiyecek ve İçecek Yasakları”, s: 80.

¹⁰⁴ Kaan H. Ökten, “Semen est Sanguis” Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Kan, **Cogito Dergisi**, sayı: 37, Güz, 2003. (Çevrimiçi: <http://www.ykykultur.com.tr/cogito/37/semenest.html> 15 Mayıs 2006.)

¹⁰⁵ Rabi Nisim Behar, **El Gid Para El Pratikante**, s: 173.

¹⁰⁶ Bkz.: Rabi Nisim Behar, **a.g.e.**, s: 172-179.

¹⁰⁷ Aaron Parry, **Talmud Nedir**, Çev: Estreya Seval Vali, Gözlem Yay., İstanbul, 2005, s: 96; Rabi Nisim Behar, **a.g.e.**, s: 178.

Kan lekesine rastlanan yumurta atılmalıdır. Haşlanmış yumurtayı ise kontrol etmek gerekmez. Fakat yine de kana rastlandığı takdirde yumurta yenmemelidir.¹⁰⁸

2.8. İç Yağı

Tevrat'ta yenilmesi yasak şeylerden biri de hayvanların iç yağıdır.

“Hayvan yağı ve kan yemeyeceksiniz. Yaşadığınız her yerde kuşaklar boyunca bu kural hep geçerli olacak.”¹⁰⁹

“RAB Musa'ya şöyle dedi: İsrâil halkına de ki: İster sığır, ister koyun ya da keçi yağı olsun, hayvan yağı yemeyeceksiniz.”¹¹⁰

Tevrat kendiliğinden ölen ya da yabancı hayvanlar tarafından parçalanarak öldürülen hayvanların da iç yağının yenilmesini yasaklamış fakat başka amaçlar için kullanılmasına izin vermiştir.

“Kendiliğinden ölen ya da yabancı hayvanların parçaladığı bir hayvanın yağı başka şeyler için kullanılabilir, ama hiçbir zaman yenmemeli.”¹¹¹

Bu pasajdan sığır, koyun ve keçilerin iç yağlarının hem yenilmesi hem de başka amaçlar için kullanılmasının yasak olduğu anlaşılmaktadır. Zira bu pasajda *“Kendiliğinden ölen ya da yabancı hayvanların parçaladığı bir hayvanın yağı başka şeyler için kullanılabilir, ama hiçbir zaman yenmemeli.”* denildiği halde bir önceki pasajda *“İster sığır, ister koyun ya da keçi yağı olsun, hayvan yağı yemeyeceksiniz.”* denilmiştir. Bu da sadece kendiliğinden ölmüş ya da başka bir hayvan tarafından öldürülmüş olanların iç yağlarının başka amaçlarla kullanılabileceğini, bunun dışında kalan sığır, koyun ve keçilerin iç yağlarının başka amaçlarla kullanılamayacağını göstermektedir. Fakat Yahudiler, “Tora yenmesi yasak olan içyağının başka şeylerde kullanılmasını hiçbir yerde yasaklamamıştır. Tek yasak, onu yemek üzerinedir.”¹¹² diyerek bu içyağlarının satılabileceğini vs. iddia etmektedirler. Onların asırlardır süregelen bu iddiaları, Hz. Peygamber tarafından şiddetle kınanmıştır:

---

¹⁰⁸ (Çevrimiçi) http://www.sevimon.com/show_family.asp?id=5 , 30 Aralık 2006. Ayrıca bkz.: Rabi Nisim Behar, **a.g.e.**, s: 178-179.

¹⁰⁹ Levililer, 3:17.

¹¹⁰ Levililer, 7:22-23.

¹¹¹ Levililer, 7:24.

¹¹² **Tora ve Aftara (Vayikra) 3. Kitap**, Tsav 114.

“Allah, Yahudileri kahretsin! Allah onlara iç yağını haram kıldı, onlar onu satıp parasını yediler.”¹¹³

Burada dikkat edilmesi gereken bir nokta daha vardır. O da yasaklanan bu iç yağının, bütün hayvanları kapsamadığıdır. Yukarıdaki pasaja göre her hayvanın iç yağı değil; Allah’a kurban olarak sunulabilecek olan sığır, koyun ve keçi türlerinin iç yağları haramdır. Yenilmesi helal olan ama kurban edilemeyen geyik vs. gibi hayvanların iç yağı, bu yasağın kapsamına dâhil değildir.¹¹⁴ Bu hükmün delili; “*Kim yakılan ve RAB'be sunulan hayvanlardan birinin yağını yerse, halkımın arasından atılacak.*”¹¹⁵ pasajında yer alan ‘RAB'be sunulan hayvanlar’ ifadesidir.¹¹⁶

2.9. Etlı ve Sütölülerin Karıştırılması Yasağı

Tevrat’ta üç kez “oğlağı anasının sütünde pişirmeyeceksin” yasağı geçmektedir.¹¹⁷

Bu yasaktan hareketle Yahudiler, etli ve sütölü yiyecekler konusunda bir takım kurallar geliştirmişlerdir. Buna göre et ve süt karışımıyla ilgili olarak üç yasak söz konusudur:

- a. Et ve süt birlikte pişirilemez,
- b. Birlikte yenemez,
- c. İkisinin birlikte piştiği bir yemekten yarar sağlanamaz.¹¹⁸

Et, et suyu ya da et yağı ile pişmiş bir yiyecekten sonra süt veya sütölü bir gıda (mesela ayran) almadan önce belirli bir sürenin geçmesi gerekir. Bu süre genelde altı saat olmakla birlikte bazı zorunlu hallerde üç veya bir saate kadar inebilir.¹¹⁹ Sütölü herhangi bir yiyecekten sonra ise ağız çalkalanıp, masa örtüsü ve kap kacak değiştirildikten sonra etli bir yiyecek yenilebilir. Fakat sindirimi süt, muhallebi vb. yiyecekler kadar kolay olmayan, börek, pizza vb. sütölü yiyeceklerden sonra ideal

¹¹³ Buhârî, Enbiyâ, 50, Büyû’, 103, 116; Müslim, Müsâkât, 12, 13, 14, 74.

¹¹⁴ Fakat eti haram olan hayvanların iç yağları da haramdır. **Tora ve Aftara (Vayikra) 3. Kitap**, Tsav 115.

¹¹⁵ Levililer, 7:25.

¹¹⁶ **Tora ve Aftara (Vayikra) 3. Kitap**, Tsav 115.

¹¹⁷ Çıkış, 23:19, 34/26; Tesniye, 14:21.

¹¹⁸ **Tora ve Aftara, (Şemot) 2. Kitap**, Mişpatim 288.

¹¹⁹ Suzan Alalu vd., **a.g.e.**, s: 126-127.

olarak bir saat beklenmelidir.¹²⁰ İki Yahudi bir masada oturduğunda, biri etli diğeri de sütlü yiyecek yiyemezler. Fakat her birinin ayrı peçetesi varsa ve aralarına bir mesafe koyarlarsa o zaman aynı masada yemek yiyebilirler.¹²¹ Süt ve sütlü gıdaların pişirilmesi ve yenmesi için kullanılan kaplarla et ve etli yemeklerin pişirilmesi ve yenmesi için kullanılan her türlü kap, kacak, tabak, çatal, bıçak vs. ve hatta sofraya ve bulaşık bezlerinin bile ayrı olması gerekir.¹²² Etli bir tencere ya da tavada yanlışlıkla sütlü şeyler pişirilmişse veya sütlü bir kaptaki yanlışlıkla et pişirilirse o yemek yenmez.¹²³ Bu yasak yüzünden Yahudiler, et ve peyniri birlikte içerdiği için çizburger / cheeseburger yiyemezler.¹²⁴

2.10. Yahudi Olmayanların Kestiği Hayvanlar

Tevrat'ta Yahudi olmayanların kestiği hayvanların yenmeyeceğine dair açık bir hüküm yoktur. Fakat Yahudiler, Tevrat'ta geçen "*Sakin o ülkenin ilahları ile anlaşma yapma! Kendi tanrılarınun peşi sıra çarpıkça davranıp tanrıları onuruna kesim yaptıklarında seni çağırır, sen de onun kurbanından yersin*"¹²⁵ pasajından hareketle Yahudi olmayanların kestikleri hayvanın etini yemezler.¹²⁶ Tevrat'taki bu yasak, asıl olarak Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlarla ilgili olmasına rağmen daha sonra hahamlar, "bu yasağı putperest olsun veya olmasın Yahudi olmayan herkese uygulamış, yaptıkları kesimin geçersiz olduğuna karar vermiş ve yasağın sınırlarını genişletmişlerdir."¹²⁷ Buna göre eti yenmesi serbest bırakılmış bir hayvanın **Şohet** adı verilen bir uzman kişi tarafından ve dini usullere göre kesilmiş olması temel koşuldur.¹²⁸ **Şohet**'in hayvanın fizyolojisi hakkında bilginin dışında, kesim sırasında dikkat edilmesi gereken birçok nokta ile ilgili dini bilgilere de ihtiyacı vardır. Bunun yanında temel Yahudilik kurallarına sıkı bir şekilde bağlılığı büyük önem

¹²⁰ (Çevrimiçi): http://www.sevivon.com/show_family.asp?id=6 , 20 Aralık 2006.

¹²¹ Rabi Nisim Behar, **a.g.e.**, s: 168.

¹²² Suzan Alalu vd., **a.g.e.**, s: 127.

¹²³ Rabi Nisim Behar, **a.g.e.**, s: 168.

¹²⁴ Aaron Parry, **a.g.e.**, s: 97.

¹²⁵ Çıkış, 34:15.

¹²⁶ Moses Maimonides, **The Code of Maimonides (Misneh Torah): the book of holiness**, Terc: I. Rabinowitz, Filip Grossman, New Haven: Yale University Press, 1965, (5. Kitap), "Shehitah", 4:11, s: 278; Fatma Yüksel, "İslam Hukuku ve Yahudi Hukuku'nda Helal-Haram Kavramları Açısından Gıdalar", s: 161.

¹²⁷ Moses Maimonides, **The Code of Maimonides (Misneh Torah): the book of holiness**, "Shehitah", 4:11-12, s: 278; Fatma Yüksel, **a.g.e.**, s: 161.

¹²⁸ Suzan Alalu vd., **a.g.e.**, s: 122.

taşır. Hahamlar tarafından **Semaha** (yetki belgesi) verilmemiş biri **Şehita** (hayvan kesimi) kurallarını ne kadar iyi bilirse bilsin **Şohet** olarak yetkili değildir.¹²⁹

2.11. Diğer Yasaklar

Tevrat'ta yer alan yiyecek yasakları sadece bunlarla sınırlı değildir. Fakat buraya kadar sayılanlar yasakların ana hatlarını oluşturmaktadır. Bu yasaklara ek olarak Tevrat, Yahudilere hayvanların bacak / but kısımlarında yer alan siyatik sinirlerini yemeyi de yasaklar.¹³⁰ Bir hayvanın butu yeneceği zaman bu sinirler ve tüm uzantıları temizlenmelidir. Bu oldukça zor bir işlem olduğu için genelde Yahudiler hayvanların but kısımlarını¹³¹ ve bonfileyi¹³² yememektedirler.

Bir de **tame** / kirli bir şeye dokunmuş olan et **tamedir**, yenemez; ateşte yakılmak sureti ile imha edilmelidir.¹³³

Bunların dışında bazı kurban etleri ile ilgili yasaklar söz konusudur. Mesela, gayri ihtiyari olarak işlenen bir günahın bağışlanması için sunulan **Hatat Korbanı** (Günah Sunusu)'nın eti yenemez, yakılmalıdır.¹³⁴ Bir dileğin yerine gelmesi için veya RAB'be esenlik için sunulan **Şelamim Korbanı** (Esenlik Sunusu)'nın eti, kesildiği andan itibaren ilk iki gün içerisinde tüketilmelidir. Eğer etten arta kalan olursa üçüncü gün ateşte yakılarak imha edilmelidir, çünkü onun eti yenmez.¹³⁵ Kohenlerin¹³⁶ göreve atanmaları esnasında kutsal kılınmaları ve günahlarının bağışlanması için kestikleri **Atanma Korbanları**'nı yalnızca kendileri yiyebilir. Kohen olmayanlar bu kurbanın etinden yiyemezler, çünkü bunlar kutsaldır.¹³⁷ Bir de Yahudilerin Mısır'daki esaretlerinden Tanrı'nın yardımı ile kurtuluşunu anmak için kestikleri **Pesah Korbanı** (Fısıh Sunusu)'nı Yahudi olmayanlar yiyemezler.¹³⁸

---

¹²⁹ (Çevrimiçi): http://www.sevivon.com/show_family.asp?id=4 , 21 Aralık 2006.

¹³⁰ Yaratılış, 32:32. Yahudiler, Yakub'un "tanrı tarafından gönderilen melek" ile güreşirken baldırına aldığı darbe yüzünden bu sinirleri yemezler. Bkz.: **Tora ve Aftara (Bereşit) 1. Kitap**, Vayıslah 252-255.

¹³¹ **Tora ve Aftara (Bereşit) 1. Kitap**, Vayıslah 257.

¹³² Suzan Alalu vd., **a.g.e.**, s: 122.

¹³³ Levililer, 7:19.

¹³⁴ Levililer, 6:30.

¹³⁵ Levililer, 7:16-18, 19:5-8.

¹³⁶ Aaron (Harun) ve oğullarının soyundan gelenler. Suzan Alalu vd., **a.g.e.**, s: 138-142.

¹³⁷ Çıkış, 29:31-34.

¹³⁸ Çıkış, 22:43.

Buraya kadar anlatılan kurban etleri ile ilgili hükümlerin bugün Yahudiler için herhangi bir anlamı kalmamıştır. Çünkü Kudüs'teki **Bet-Amikdaş / Yeruşalim Tapınağı (Beyt-i Makdis)**'nin M.S. 70 yılında Roma İmparatoru Titus tarafından yıkılmasından sonra kurban kesme ve yakma geleneği sona ermiştir.¹³⁹

Buraya kadar anlatılan yiyeceklerle ilgili kurallara **kaşerut kuralları** adı verilmektedir. Yahudilikte **kaşerut** şöyle tarif edilmektedir:

“Tora’ya ve dinsel esaslara göre saptanmış çerçevede yer alan kurallara göre Museviler için yenmesi mubah olan yemeklerin hazırlanmasında göz önünde tutulması gereken hüküm ve gelenekler sistemi.”¹⁴⁰

Bu kural ve yasalara uyan gıdalara da **kaşer** unvanı verilir. **Kaşer** terimi aslında Kutsal Kitap'ta “uygun” ve “temiz” anlamında kullanılmıştır.¹⁴¹ Fakat daha sonraki rabbinik literatürde özellikle ibadet açısından “doğru” ve “yanlışsızlık” anlamı ifade etmek için kullanılmıştır.¹⁴² Bu anlamı ile günümüzdeki **kaşer** Talmud'tan türemiştir.¹⁴³ Bir de **koşer** kelimesi vardır ki o da “bazı Avrupa Yahudi yiyeceklerini tanımlamakta ve “koşer – stili” Alaha’ya (Yahudi dini hukukuna) göre hazırlanmış bir yemekten ziyade özel bir mutfak türünü tarif etmektedir.”¹⁴⁴

Günümüzde kaşerut Yahudiler arasındaki önemini hala korumaktadır. Birçok Avrupa ve Amerika şehirlerinde “**Kaşer Lokanta**”lar mevcuttur.¹⁴⁵ Yahudiler, gıdaların kaşeruta uygun olup olmadığını belirlemek için kurdukları çeşitli kurumlar sayesinde uygun buldukları firmalara **koşer sertifikası / lisansı** vermektedirler. Yüzlerce koşer acentasından en ünlü olanları The Union of Orthodox Jewish Congregations (OU), The Organized Kashrus Laboratories (OK) ve Star - K Kosher Certification (Star - K)'dur. Günlük bir gazetede yayımlanan bir araştırmaya göre, ağırlığını Kuzey Amerika'nın oluşturduğu koşer piyasası, dünya üzerinde 150 milyar

---

¹³⁹ **Encyclopedia Judaica**, “Sacrifice”, Ed: Cecil Ruth, Jerusalem, t.y., C: XIV, s: 612; **Tora ve Aftara (Vayikra) 3. Kitap**, Ahare Mot 347; Hayrullah Örs, **a.g.e.**, 123; Ahmet Güç, **Çeşitli Dinlerde Ve İslam'da Kurban**, Düşünce Kitabevi, Bursa, 2003, s: 249.

¹⁴⁰ Yusuf Besalel, **Yahudilik Ansiklopedisi**, Gözlem Yay., 3 c., İstanbul, 2001, C:II, s: 314.

¹⁴¹ **Encyclopedia Judaica**, “Kasher”, C: X, s: 806.

¹⁴² **A.g.e.** a.y.

¹⁴³ Yusuf Besalel, **a.g.e.**, s: 314.

¹⁴⁴ **A.g.e.**, a.y.

¹⁴⁵ Suzan Alalu v.d., **a.g.e.**, s: 127-128.

dolar gibi oldukça büyük bir ticaret hacmine sahiptir.¹⁴⁶ Türkiye’de de 15 Ocak 2004 tarihinden itibaren Türkiye Hahambaşılığı tarafından yetkilendirilen bir gıda şirketi, başta İsrâil ve Amerika olmak üzere yurtdışına ihracat yapan Türk gıda firmalarına yaklaşık olarak on bin dolar karşılığında¹⁴⁷ “Uluslararası Koşer Belgesi” vermeye başlamıştır.¹⁴⁸

3. Kur’an’a Göre Hıristiyanlara Haram Kılınan Hayvanlar

İsrâiloğulları’na gönderilen son peygamber İsa (as), Yahudilere daha önce indirilmiş olan Tevrat’ı tasdik etmiştir. Bu husus, birkaç ayette bildirilmiştir. Bir ayet şöyledir:

“Hatırla ki, Meryem oğlu İsa: Ey İsrâiloğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim, demişti. Fakat o, kendilerine açık deliller getirince: Bu apaçık bir büyüdür, dediler.”¹⁴⁹

İsa (as)’ya Tevrat’ı tasdik etmesinin yanı sıra İncil de verilmiştir:

“Kendinden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak peygamberlerin izleri üzerine, Meryem oğlu İsa'yı arkalarından gönderdik. Ve ona, içinde doğruya rehberlik ve nûr bulunan, önündeki Tevrat'ı tasdik eden, sakınanlara bir hidayet ve öğüt olan İncil'i verdik.”¹⁵⁰

Ona indirilen İncil ile birlikte bazı hükümlerin hafifletildiği de görülmektedir. Bu, bir ayette İsa (as)’nın dilinden şöyle açıklanmıştır:

“Benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı olarak ve size haram kılınan bazı şeyleri de helâl kılmak için gönderildim. Size Rabbinizden bir mucize getirdim. O halde Allah'tan korkun, bana da itaat edin.”¹⁵¹

---

¹⁴⁶ Eylem Türk, Türk Firmaları Dualı Onaylı Belge Peşinde, 01. 15. 2003 tarihli Milliyet Gazetesi, (Çevrimiçi: <http://www.milliyet.com.tr/2003/01/15/ekonomi/eko01.html>)

¹⁴⁷ Ocak 2003 itibarı ile: Eylem Türk, Türk Firmaları Dualı Onaylı Belge Peşinde, Çevrimiçi: <http://www.milliyet.com.tr/2003/01/15/ekonomi/eko01.html>)

¹⁴⁸ Bkz: Çevrimiçi: <http://www.denetgida.com.tr/index.php?a=content&contentId=3>, 03 Haziran 2006.

¹⁴⁹ Saff, 61/6. Ayrıca bkz: Mâide, 5/46.

¹⁵⁰ Mâide, 5/46. Ayrıca bkz.: Mâide, 5/110; Hadid, 57/27.

¹⁵¹ Âl-i İmrân, 3/50.

Bu ayete göre İsa (as)'nın İsrâiloğulları'na peygamber olarak gönderilmesinin bir nedeni, onlara haram kılınan bazı şeyleri helal kılmaktır. Onun bir ayette Tevrat'ı tasdik edici olduğunu söylemesi ile başka bir ayette bazı haramları helal kılıcı olarak gönderildiğini söylemesi arasında bir çelişki olup olmadığı hususunda müfessirlerden Kadı Beydâvi (ö. 685) şu açıklamayı yapmaktadır:

“İsa'nın bazı haramları helal kılması onun şeriatının Musa şeriatını neshettiğini gösterir. Bu, onun Tevrat'ı tasdik edici olmasına bir hanel getirmez. Nasıl ki Kur'an'da neshin var olması onda bir çelişki meydana getirmiyorsa! Çünkü gerçekte nesh, hükümleri açıklamak ve zamana tahsis etmektir.”¹⁵²

İsa (as)'nın Tevrat'ta bulunan bazı hükümleri 'hafifletme' yoluyla nesh etmesi, Kur'an'ın ruhuna da uygundur. Zira Allah Teala nesh konusunda şöyle buyurmuştur:

“Biz bir ayeti nesheder veya unutturursak, yerine daha hayırlısını ya da dengini getiririz. Bilmez misin, Allah'ın gücü her şeye yeter.”¹⁵³

Buna göre nesh eden / nâsîh ayetin önceki ile aynı hükmü veya ondan daha hafif bir hükmü taşıması gerekir.¹⁵⁴ İsa (as)'nın Yahudilere haram kılınan bazı şeyleri helal kılması da önceki hükümlerin daha hafif hükümlerle nesh edilmesinin bir örneğidir. Buna benzer bir hüküm İncil'de de yer almaktadır: *“Kutsal Yasa'yı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim.”*¹⁵⁵

İsa (as)'nın Yahudilere hangi haramları helal kıldığı konusunda Kur'an-ı Kerim'de net bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat bu konu üzerinde düşünen bazı âlimler, çeşitli fikirler öne sürmüşlerdir. Mesela müfessirlerden Zemahşerî (ö. 538), tefsirinde İsa (as)'nın, Musa (as)'nın şeriatında haram olan yağ, iç yağ, deve eti, balık ve pençeleri horoz gibi olan kuşları helal kıldığı rivayetine yer vermiş, Cumartesi yasağını kaldırıp kaldırmadığı konusunda da görüş ayrılıkları olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁶ Fahreddîn Râzi (ö. 606) ise konu ile ilgili ayetin tefsirinde Vehb b. Münebbih (ö. 110)'ten gelen bir rivayete yer vermektedir. Vehb b. Münebbih, İsa'nın

¹⁵² Beydâvi, a.g.e., C: I, s: 161.

¹⁵³ Bakara, 2/106.

¹⁵⁴ Abdulaziz Bayındır, **Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlıklar**, Süleymaniye Vakfı Yay., İstanbul, 2006, s: 239.

¹⁵⁵ Matta, 5:17.

¹⁵⁶ Zemahşerî, a.g.e., C: I, s: 560.

bazı haramları helal kılmasını şu iki şekilde açıklamaktadır: Birincisi, Yahudi din adamları kendi kafalarından bir takım batıl kurallar koymuş ve bunları Musa (as)’ya nispet etmişlerdi. Bunun üzerine İsa (as) geldi, o hükümleri geçersiz kılıp kaldırdı ve durumu tekrar Musa (as) zamanına çevirdi. İkincisi ise, Allah Yahudilere kendi yaptıkları kötülüklerden dolayı bazı şeyleri haram kılmıştı. Bu haram, sonra gelen Yahudileri de kapsayacak şekilde devam ede geldi. İsa (as) gelince bu zor hükümleri kaldırdı.¹⁵⁷

Mecâzu’l-Kur’an adlı kitabın müellifi ve dil âlimi Ebû Ubeyde’nin (ö. 210), ayette “bazı haramlar” (ولاحل لكم بعض الذي حرم عليكم) ifadesinde yer alan (بعض) kelimesinin burada “bütün” (كل) manasına gelebileceğini söylemesi¹⁵⁸, **Ahkâm** tefsiri müelliflerinden Kurtubî (ö. 671) tarafından eleştirilmiştir. Kurtubî, ayette yer alan (بعض) kelimesine (كل) manası verilmesinin mudakkik dil âlimlerince yanlış bulunduğunu, çünkü İsa (as)’nın Musa (as)’nın haram kıldığı iç yağı vb. “bazı” şeyleri helal kıldığını; adam öldürme, hırsızlık ve çirkinlik sayılan “bütün her şeyi” helal kılmadığını belirtmektedir.¹⁵⁹

Yine bu ayetin tefsirinde Neseî (ö. 710), İsa’nın bazı haramları helal kıldığını söylerken bunların neler olduğunu belirtmemekte¹⁶⁰, son dönem müfessirlerinden Reşid Rıza (ö. 1935) ise helal kılınan bu şeylerin, zulüm yapmaları ve çok soru sormaları yüzünden Yahudilere haram kılınan bazı temiz şeyler olduğunu belirtmektedir.¹⁶¹

*“Ey elçiler! Temiz şeylerden yiyin, yararlı iş işleyin; doğrusu ben, yaptığınızı bilirim.”*¹⁶² Ayeti ile *“... Size haram kılınan bazı şeyleri helâl kılmam için gönderildim...”*¹⁶³ Ayeti birlikte değerlendirildiğinde -Reşid Rıza’nın dediği gibi- İsa (as)’nın helal kıldığı şeyler; zulüm yapmaları, Allah yolundan insanları alıkoymaları, faiz yemeleri ve insanların mallarını haksız yere almalarından dolayı Yahudilere

¹⁵⁷ Râzi, **a.g.e.**, C: III, s: 231.

¹⁵⁸ Ebu Ubeyde Ma’mer b. el-Musennâ, **Mecâzu’l-Kur’ân**, Mektebetu’l-Hancî, 2 c., Yay. Haz: Fuad Sezgin, Kahire, t.y., C: I, s: 94.

¹⁵⁹ Kurtubî, **a.g.e.**, C: 4, s: 62.

¹⁶⁰ Neseî, **a.g.e.**, C: I, s: 221.

¹⁶¹ Reşid Rıza, **a.g.e.**, C: III, s: 258.

¹⁶² Mu’minûn, 23/51.

¹⁶³ Âl-i İmrân, 3/50.

haram kılınan “tayyibât – temiz şeyler” olmalıdır. Yahudilere haram kılınan bu tayyibâtın da tek tırnaklı hayvanlar ile sığır ve davardan çıkarılan iç yağları olduğu bizzat Allah Teala tarafından açıklanmıştır.

*“Ve Yahudi’ler üzerine tüm tek tırnaklı –hayvanı- (zî zufur) haram kıldık ve onlara sığırdan ve koyundan -çıkarılan- iç yağlarını da haram kıldık. Ancak bunların sırtlarına veya bağırsaklarına yapışkan olan veya bir kemikle karışan yağlar müstesna. Bunu onlara haddi aştıkları için bir ceza olarak yaptık. Ve şüphe yok ki, biz elbette doğru söyleyeniz.”*¹⁶⁴

O halde İsa (as)’nın helal kıldığı “bazı haramlar” da bunlar olmalıdır. Durum böyle olunca daha önce Tevrat’ta haram kılınmış olan leş, kan, domuz eti ve Allah’tan başkası adına kesilen hayvanların haramlığının İsa (as) zamanında da devam ettiğini söylemek mümkün olacaktır.

4. İncil’e Göre Hıristiyanlara Haram Kılınan Hayvanlar

İncil’e göre, İsa (as), Musa (as)’nın şeriatını iptal etmeye değil; onu tamamlamaya gelmiştir. Bu tamamlama, bazen yasakları kaldırma şeklinde de tezahür etmiştir.

4.1. Tamamlayıcı İsa

İsa (as)’nın Kutsal Yasa’yı iptal etmeye değil, tamamlamaya geldiği, İncil’de şöyle ifade edilmiştir:

“Kutsal Yasa’yı ya da peygamberlerin sözlerini geçersiz kılmak için geldiğimi sanmayın. Ben geçersiz kılmaya değil, tamamlamaya geldim.

Size doğrusunu söyleyeyim, gök ve yer ortadan kalkmadan, her şey gerçekleşmeden, Kutsal Yasa’dan ufacık bir harf ya da bir nokta bile eksilmeyecek.

*Bu nedenle, bu buyrukların en küçüklerinden birini kim çiğner ve başkalarına öyle yapmayı öğretirse, Göklerin Egemenliğinde en küçük sayılacak. Ama bu buyrukları kim yerine getirir ve başkalarına öğretirse, Göklerin Egemenliğinde büyük sayılacak.”*¹⁶⁵

---

¹⁶⁴ En’âm, 6/146.

¹⁶⁵ Matta, 5:17–19.

Bir başka yerde ise İsa, yerlerin ve göklerin ortadan kalkmasının Kutsal Yasa'nın ortadan kalkmasından daha kolay olacağını söyleyerek "tanrısal hukukun" geçerliliğini bir kez daha vurgulamış olmaktadır.¹⁶⁶

4.2. Nâsîh* İsa

İsa (as)'nın tamamlayıcılık özelliğinin, bazen yasakları kaldırma şeklinde olabileceği önceki bölümlerde ele alınmıştı. İsa (as)'nın kaldırdığı bazı yasaklara İncil'de de rastlanmaktadır. Yiyeceklerle ilgili hükümler buna örnek verilebilir.

4.2.1. Yiyeceklerle İlgili Hükümler

İncil'de yenilmesi yasak olan yiyecekler kan, boğulmuş hayvan ve putlara kurban edilen hayvanlardır. Ayrıca İsa'nın Kutsal Yasayı tamamlamak amacıyla gönderildiği göz önünde bulundurulduğunda, İncil'de yer almamasına rağmen domuzu da yenilmesi yasak olan yiyecekler arasında değerlendirmek mümkündür.

4.2.1.1. Kan, Boğulmuş Hayvan ve Putlara Kurban Edilenler

İncil'in Resullerin İşleri bölümünde, Yahudilere haram kılınan kan, boğulmuş hayvan eti (leş) ve putlara kurban edilen hayvanlardan kaçınılması gerektiği bildirilmiştir. Kaynaklarda "Kudüs konsili" ya da "Havariler konsili" adıyla meşhur olan toplantıda¹⁶⁷ başka uluslardan Hıristiyanlığı kabul edenlere gönderilmesi kararlaştırılan mektupta yiyeceklerle ilgili olarak şu ifadeler yer almaktadır:

*"Kutsal Ruh ve bizler, gerekli olan şu kuralların dışında size herhangi bir şey yüklememeyi uygun gördük: Putlara sunulan kurbanların etinden, kandan, boğularak öldürülen hayvanların etinden ve cinsel ahlaksızlıktan sakınmalısınız. Bunlardan kaçınırsanız, iyi edersiniz."*¹⁶⁸

---

* Bu başlıkta İsa (as)'ya, Âl-i İmrân suresinin 50. ayetinde geçen "... size haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak için gönderildim" ifadesine istinaden mecâzî olarak Nâsîh denilmiştir. Zira gerçekte helal ve haram belirleyen ve istediği hükümleri nesh eden bizzat Allah'tır.

¹⁶⁶ Luka, 16:17. Ayrıca bkz.: Şinasi Gündüz, **Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı**, 2. bs., Ankara Okulu Yay., Ankara, 2004, s: 197.

¹⁶⁷ Şinasi Gündüz, **a.g.e.**, s: 61.

¹⁶⁸ Elçilerin İşleri, 15:28–29, 21:25.

Buna göre İncil, daha önce Tevrat'ta Yahudilere işledikleri suçlar yüzünden haram kılınan bazı temiz şeylerin haramlığından bahsetmemiş fakat leş, kan ve putlara kurban edilen hayvanların etlerinden sakınılması gerektiğini bildirmiştir.

Yalnız İncil yazarlarından Luka'nın kaleme aldığı Resullerin İşleri bölümünde yer alan ve konsiller tarihinde ilk konsil¹⁶⁹ olarak anılan bu Havariler Konsili ya da Kudüs Konsili'ne dair rivayetlere ihtiyatla yaklaşılması gerektiği söylenmektedir.¹⁷⁰ Yahudilerin dışındaki milletlere Hıristiyanlığı tebliğ etmede dikkat edilecek noktaların görüşüldüğü ve neticesinde sünnet olmanın da kaldırıldığı bu toplantıdan sonra Antakya'ya dönen Pavlus, konsile katılan Petrus ve Barnaba'nın sünnetsiz olanların sofrasından ayrılarak sünnet yanlısı Yakub ve taraftarlarına uyduklarına yani iki yüzlülük ettiklerine şahit olur ve Petrus'u azarlar.¹⁷¹ Gündüz, bunu şöyle açıklamaktadır:

“Şayet Luka'nın iddia ettiği gibi, daha önce Kudüs'te Pavlus, Barnaba, Yakub ve Petrus'un katıldığı bir konsilde konu görüşülmüş ve yazılı bir vesika ile de karara bağlanmış olsaydı, Galatyalılar'a Mektup'ta anlatıldığı üzere Yakub taraftarları, hala Yahudi olmayanların da sünnet olmaları gerektiğini savunurlar mıydı ve aynı şekilde Petrus da onlara uyar mıydı?”¹⁷²

4.2.1.2. Domuz Eti

Rics / pisliğinden dolayı haram olması gereken domuz eti ile ilgili İncil'de herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla “eldeki İncillerden hareketle domuzun haram olduğunu çıkarmak mümkün değildir.”¹⁷³ İsa (as)'nın “*ben Kutsal Yasa'yı ve peygamberlerin sözlerini yıkmaya değil, tamamlamaya geldim*”¹⁷⁴ sözünden anlaşıldığına göre, Hıristiyanlar Yasa'dan, yani Tevrat'tan sorumludurlar. Domuzla ilgili olarak Tevrat'ta yer alan açık yasağa rağmen Hıristiyanlar bu hükme uymamaktadırlar.¹⁷⁵ Bu yasağın, **Korintlilere 1. Mektubunda**, “*Kasaplar çarşısında satılan her çeşit eti vicdan sorunu yapmadan, sorgusuz sualsiz yiyin.*”¹⁷⁶ diyen Pavlus tarafından, Hıristiyanlığın kabulünü kolaylaştırma amacıyla kaldırıldığı ihtimali,

¹⁶⁹ Ömer Faruk Harman, “Konsil”, **DİA**, Ankara, 2002, C:XXVI, s: 177.

¹⁷⁰ Bkz.: Gündüz, **a.g.e.**, s: 61.

¹⁷¹ Galatyalılar, 2:11–21.

¹⁷² Gündüz, **a.g.e.**, s: 62.

¹⁷³ Kaya, **a.g.e.**, s: 163.

¹⁷⁴ Matta, 5:17.

¹⁷⁵ Asaf Ataseven, Mehmet Şener, “Domuz”, **DİA**, İstanbul, 1994, C: IX, s: 507.

¹⁷⁶ 1. Korintliler, 10:25

araştırmacılar tarafından kuvvetli görülmüştür.¹⁷⁷ Zira “eldeki mevcut metinlerde, özellikle Sinoptik İncillerde İsa’ya atfedilen ifadelere baktığımızda, İsa’nın tanrısal hukuku ilga ettiği ya da ona karşı çıktığını gösteren hiçbir ipucunun bulunmadığı”¹⁷⁸ açık bir şekilde görülmektedir.

4.3. Petrus’un Rüyası

İsa (as)’dan sonra sahih Hıristiyanlıkta bozulmalar başlamıştır. Onun on iki havarisinden biri olan Petrus’un yiyeceklerle ilgili bir rüyası, bu bozulmanın en açık örneklerinden birini teşkil eder. İncil’in **Elçilerin İşleri** bölümünde geçen olay şöyledir:

“Ertesi gün onlar yol alıp kente yaklaşırlarken, saat on iki sularında Petrus dua etmek için dama çıktı. Acıkınca da yemek istedi. Yemek hazırlanırken Petrus kendinden geçti.

Göğün açıldığını ve büyük bir çarşafı andıran bir nesnenin dört köşesinden sarkıtılarak yeryüzüne indirildiğini gördü. Çarşafın içinde, yeryüzünde yaşayan her türden dört ayaklı hayvanlar, sürüngenler ve gökte uçan kuşlar vardı.

Bir ses ona, «Kalk Petrus, kes ve ye!» dedi.

«Asla olmaz, Rab!» dedi Petrus. «Hiçbir zaman murdar ya da kirli herhangi bir şey yememişimdir.»

Ses tekrar, ikinci kez duyuldu; Petrus'a, «Tanrı'nın temiz kıldıklarına sen murdar deme» dedi.

Bu, üç kez tekrarlandı. Sonra çarşafı andıran nesne hemen göğe alındı.”¹⁷⁹

Yukarıda açık bir şekilde görüldüğü gibi Petrus, çarşafın içinde yer alan murdar, kirli hayvanlardan asla yemediğini ve bundan sonra da yemeyeceğini söylemektedir. Bu da gösteriyor ki İsa (as) zamanında bu tür hayvanları yemek yasaktı. Fakat

¹⁷⁷ Asaf Ataseven, Mehmet Şener, “Domuz”, **DİA**, C: IX, s: 507; Menderes Gürkan, “Domuz”, **İslam’da İnanç İbadet Ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İlmî Muşavir Ve Redaktör: İbrahim Kâfi Dönmez, 4.c., İstanbul, 1997, C:I, s: 417; Kürşat Demirci, “Hayvan”, **DİA**, C:XVII, s: 85; Kaya, **a.g.e.**, s: 163.

¹⁷⁸ Gündüz, **a.g.e.**, s: 196.

¹⁷⁹ Elçilerin İşleri, 10:9–16; 11:4–10.

Hıristiyanlıkta Petrus'un gördüğü bu düşe dayanılarak pis ve haram olan hayvanları yeme yasağı kaldırılmıştır.¹⁸⁰

4.4. Pavlus'un Yorumları

İsa'nın Kutsal Yasa'yı tasdik etmesi, Yasa'nın Hıristiyanlar için halen geçerli olduğunu göstermemektedir. Çünkü Hıristiyanlara göre Kutsal Yasa insanlara bir kurtuluş vesilesi olarak verilmemiştir.¹⁸¹ İnsanlar Musa'nın yarası ile aklanamadığı her suçtan İsa'ya iman ederek aklanabilirler.¹⁸² Pavlus, insanın yasanın gereklerini yapmakla değil, imanla aklandığı kanısındadır.¹⁸³ Yasa sayesinde günahlar aklanmaz, çünkü yasa kişiye sadece günahkâr olduğunu öğretir.¹⁸⁴ Hiç kimse Yasa'nın gereklerini yapmakla aklanamaz! Kişiyi aklayacak olan, sadece İsa'dır.¹⁸⁵ Bu yüzden Pavlus'a göre "her iman edenin aklanması için Mesih, Kutsal Yasa'nın sonudur."¹⁸⁶

Kutsal Yasa'nın geçerli olup olmadığına dair Pavlus şöyle demiştir:

*"Şimdiyse biz, daha önce tutsağı olduğumuz Yasa karşısında ölerək o Yasa'dan özgür kıldık. Öyle ki, yazılı yasanın eski yolunda değil, Ruh'un yeni yolunda kulluk edelim. O halde ne diyelim? Kutsal Yasa günah mı oldu? Kesinlikle hayır! Ama Yasa olmasaydı, günahın ne olduğunu bilmeyecektim. Yasa, «Açgözlü olma» demeseydi, açgözlülüğün ne olduğunu bilmeyecektim."*¹⁸⁷

"Öyleyse biz iman aracılığıyla Kutsal Yasa'yı geçersiz mi kılıyoruz? Hayır, tam tersine, Yasa'yı doğruluyoruz." Diyerek "sanki hukuk yanlısı bir tavır ortaya koyduğu izlenimi"¹⁸⁸ veren aynı Pavlus bir başka yerde, *"Günah size egemen olmayacaktır. Çünkü Kutsal Yasa'nın yönetiminde değil, Tanrı'nın lütfu altındasınız."*¹⁸⁹, ve *"Yasanın gereklerini yapmış olmaya güvenenlerin hepsi lanet altındadır. Çünkü şöyle yazılmıştır: "Yasa kitabında yazılı olan her şeyi sürekli*

¹⁸⁰ Ali Osman Ateş, **a.g.e.**, s: 467.

¹⁸¹ William MacDonald, **Kutsal Kitap Yorumu Yeni Antlaşma Serisi**, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2000, C:I, s: 47.

¹⁸² Elçilerin İşleri, 13:38–39.

¹⁸³ Romalılar, 3:28.

¹⁸⁴ Romalılar, 3:20.

¹⁸⁵ Galatyalılar, 2:16.

¹⁸⁶ Romalılar, 10:4.

¹⁸⁷ Romalılar, 7:6–7.

¹⁸⁸ Gündüz, **a.g.e.**, s: 217.

¹⁸⁹ Romalılar, 6:14.

yerine getirmeyen her insan lanet altındadır.” Açıktır ki hiç kimse Tanrı katında Yasa’yla aklanamaz. Çünkü imanla aklanan insan yaşayacaktır. Yasa imana dayalı değildir. Tersine Yasa’nın gereklerini yapan bunlarla yaşayacaktır.”¹⁹⁰ diyerek Yasa’yı geçersiz kılmıştır.

Galatyalılar’a mektubunda Pavlus, Kutsal Yasa ile Mesih İsa’nın konumlarını net olarak belirlemektedir:

“Bu iman gelmeden önce, biz Yasa altında hapsedilmiştik, gelecek iman açıklanuncaya dek Yasa’nın tutuklusuyduk. Yani, Yasa imanla aklanalım diye Mesih’in gelişine dek eğiticimiz oldu. Ama iman gelmiş olduğundan, artık Yasa’nın eğiticiliği altında değiliz. Çünkü Mesih İsa’ya iman ettiğiniz için hepiniz Tanrı’nın oğullarısınız.”¹⁹¹

Hıristiyanlara göre insanlar Yasa’yı çiğnediklerinden dolayı lanet altındaydılar. Tanrının doğruluğu ve kutsallığı cezanın ödenmesini gerektiriyordu. Ölümüyle ceza ödemek için İsa dünyaya geldi. Kendisi günahsız olmasına rağmen, Yasa’yı çiğneyenlerin yerine kendisini kurban etti.¹⁹²

Putlara sunulan kurban etlerini de helal sayan Pavlus bunu, “putların gerçekte var olmadığı ve birden fazla Tanrı olmadığı” gerekçesiyle temellendirmektedir.¹⁹³ Ona göre herkes bu bilgiye sahip olmadığı için yedikleri etin gerçekten puta sunulduğunu düşünmekte ve hassas vicdanları lekelenmektedir.¹⁹⁴ Bunları söyledikten sonra Pavlus, yiyeceklerle ilgili olarak dikkat edilecek esas noktanın insanların vicdanlarını incitmemek olduğunu belirtmektedir:

“Bu nedenle, eğer yediğim şey kardeşimin sendeleyip düşmesine yol açacaksa, kardeşimin düşmemesi için bir daha et yemem.”¹⁹⁵

Kutsal Kitap yorumcusu William MacDonald, Pavlus’un bu sözlerini şöyle yorumlamaktadır:

---

¹⁹⁰ Galatyalılar, 3:10–12.

¹⁹¹ Galatyalılar, 3:23–26.

¹⁹² H. Mehmet Katar, “Kefaret”, **DİA**, Ankara, 2002, C: XXV, s: 179; MacDonald, **Kutsal Kitap Yorumu Yeni Antlaşma Serisi**, C: I, s: 47.

¹⁹³ 1. Korintliler, 8:4.

¹⁹⁴ 1. Korintliler, 8:7.

¹⁹⁵ 1. Korintliler, 8:13.

“... Tanrı'nın sözünde yasaklanmamış olmasına karşın, daha hassas vicdanlılara sahip imanlıları gereksiz yere incitecek birçok şey vardır. Bunları yapma hakkı olduğumuz halde, Mesih'te sevdiğimiz kardeşlerimizin ruhsal iyiliği için bunlardan vazgeçmek daha önemli bir haktır.”¹⁹⁶

Timoteyus'a gönderdiği birinci mektubunda Pavlus, Kutsal Ruh'un ağzından Hıristiyanlara bir takım uyarılarda bulunmuştur. Buna göre son zamanlarda bazıları imandan dönecek¹⁹⁷, evlenmeyi yasaklayacak, Tanrı'nın, iman eden ve gerçeği bilenlerin şükranla yemesi için yarattığı yiyeceklerden çekinmek gerektiğini söyleyeceklerdir.¹⁹⁸ Oysa Pavlus'a göre, “*Tanrı'nın yarattığı her şey iyidir ve şükranla kabul olunursa, hiçbir şey reddedilmemelidir. Çünkü her şey Tanrı'nın sözü ve dua ile kutsal kılınır.*”¹⁹⁹

Böylece Pavlus artık yiyeceklerle ilgili son sözünü söylemiş, yasak / haram yahut serbest / helal olup olmadığına bakılmaksızın hiçbir yiyeceğin reddedilmemesi gerektiğini bildirmiştir. Bazı Hıristiyan yorum bilimciler de yiyecek yasaklarıyla alakalı olarak Pavlus'a benzer açıklamalar yapmaktadırlar. Bu yorum bilimcilerden biri olan Prof. Dr. R.C. Sproul, Tevrat'ta yer alan yiyecek yasaklarının artık geçerli olmadığını anlatırken şunları söylemektedir:

“... Musa'nın yasalarında verilen yiyecek yasaları gibi bazı Eski Antlaşma ilkelerinin İncil'de geçerliliğini yitirdiğini de görüyoruz. Bunun anlamı Eski Antlaşma'daki yiyeceklerle ilgili yasaların sadece Yahudi adetleriyle ilgili bir konu olduğu değildir. Ama Mesih'in çarmıhtaki kurbanı nedeniyle, açılmış olan yeni dönemle birlikte, Eski Antlaşma'daki bazı yasalar da artık zorunlu değildir. Tarihsel durumda bir farklılık görüyoruz. Dikkat etmemiz gereken nokta, ne Eski Antlaşma ilkelerinin tümünü İncil'e taşımak, ne de hiçbirini taşımamanın Kutsal Kitap tarafından haklı çıkarılabileceğidir.”²⁰⁰

Yiyeceklerle ilgili olarak İncil'deki bu ifade ve yorumlara rağmen bazı Hıristiyan mezheplerinin et yeme ile ilgili bazı farklı uygulamaları bulunmaktadır. Bu mezheplerden Bogomiller, heretik bir hareket olan Cathar, Yedinci Gün Adventistleri²⁰¹ ve Ebiyonitler²⁰² et yemekten kaçınırlar. Cuma

¹⁹⁶ William MacDonald, **Kutsal Kitap Yorumu Yeni Antlaşma Serisi**, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2002, C:II, s: 300.

¹⁹⁷ 1. Timoteyus, 4:1.

¹⁹⁸ 1. Timoteyus, 4:3.

¹⁹⁹ 1. Timoteyus, 4:4–5.

²⁰⁰ R. C. Sproul, **Yorum Bilimi**, Çev: Hande Taylan, Müjde Yay., İstanbul, t.y., s: 136, (Çevrimiçi: <http://www.hristiyan.net/yorumbilimi/yorumbilimi/>, 01 Nisan 2006)

²⁰¹ Mehmet Aydın, “Hıristiyanlık”, (DİA), İstanbul, 1998, C: XVII, s: 356–357.

günleri et ve yağlı yiyecek yemeyen Katolikler ise boğulmuş hayvan etini ve kanını mubah görürler.²⁰³

---

²⁰² Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, Bilge Yay., Dördüncü bs: , Ankara, 2002 s: 315.

²⁰³ Günay Tümer, Abdurrahman Küçük, **Dinler Tarihi**, s: 300.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'AN'DA HARAM KILINAN HAYVANLAR

Allah-u Teala, Kur'an-ı Kerim'de; güneşi, ayı, geceyi, gündüzü¹ ve hatta göklerde ve yerde ne varsa, hepsini insan için yarattığını² ve onun emrine amade kıldığını bildirmiştir.³ Bu cümleden hareketle hayvanları yaratan ve onları insanların hizmetine sunan da Allah'tır. Bu hususa bir âyette şöyle dikkat çekilmiştir.

“Hayvanları da O yarattı. Onlarda sizin için ısıtıcı (şeyler) ve birçok faydalar vardır. Onlardan bir kısmını da yersiniz. Sizin için onlardan ayrıca akşamleyin getirirken, sabahleyin salıverirken bir güzellik (bir zevk) vardır. Bu hayvanlar sizin ağırlıklarınızı, ancak güçlülere katlanarak varabileceğiniz bir memlekete taşırlar. Şüphesiz Rabbiniz çok şefkatli, pek merhametlidir.”⁴

Bu âyetten de görüldüğü gibi hayvanların insanlar için birçok faydası vardır. Etinden, sütünden, yününden faydalanılabilen bu hayvanlar, yük taşımacılığında da kullanılmaktadır. Fakat Allah Teala, onların etlerini yeme hususunda bir takım kurallar koymuştur. Buna göre bir hayvanın etinin yenilebilmesi için o hayvanın **helal** ve **tayyib** olması; **haram** ve **habîs** olmaması gerekir. Bu bakımdan Müslümanlara haram kılınan hayvanlar konusu; helal, tayyib, haram, habîs kavramları ve bu kavramların gıdalarla ilişkisi incelenmek suretiyle ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. Helal ve Tayyib Kavramları

1.1. Helal

Kur'an-ı Kerim'e göre bir gıdanın yenilebilmesinin ilk şartı, **helal** olmasıdır. Kur'an'da şöyle buyurulmuştur:

¹ İbrahim, 14/32–33; Nahl, 16/12–13; Ankebût, 29/61; Lokmân, 31/29; Fâtır, 35/13; Zümer, 39/5.

² Bakara, 2/29.

³ Lokmân, 31/20; Câsiye, 45/13.

⁴ Nahl, 16/5–8. Ayrıca bkz.: En'âm, 6/142; Mu'min, 40/79–80.

“Ey İnsanlar! Yeryüzündeki ‘helal’ ve ‘tayyib’ şeylerden yiyin, şeytana ayak uydurmayın, zira o sizin için apaçık bir düşmandır.”⁵

Sözlükte ‘düğümü çözmek’, ‘bir şeyin serbest ve helal olması’, ‘bir yere inmek’,⁶ anlamlarına gelen ‘hall’ (الحل) mastarından türeyen helal kelimesi, ‘yapılması dinen serbest olan fiil’ anlamına gelmektedir.⁷

Haramın zıddı olarak kullanılan helal kelimesi, ‘haramdan çıkma’, ‘haram yerden ayrılma’, ‘haram durumunu terk etme’, ‘haramı gerektiren şeylerin çözülmesi’, ‘haramlığın giderilmesi’ anlamlarına da gelmektedir.⁸

Bir fıkıh terimi olarak helal, ‘yapılması halinde herhangi bir ceza verilmeyen şey’, ‘Allah tarafından yapılmasına müsaade edilmiş ve üzerinden nehy düğümü kaldırılmış olan mubah’ anlamlarına gelir.⁹ Ayrıca ‘haram kılındığına dair delil bulunmayan şey’ de helal kapsamına girer.¹⁰

Kur’an-ı Kerim’de çeşitli türevleri ile birlikte yaklaşık elli yerde¹¹ geçen helal kavramı, âyetlerde ‘çözmek’¹², ‘mubah ve serbest olmak’¹³, ‘meşru kılmak’¹⁴, ‘ihramdan çıkmak’¹⁵ gibi çeşitli manalarda kullanılmıştır.¹⁶

1.2. Tayyib

Bir yiyeceğin yenilebilmesinin ikinci şartı, **tayyib** olmasıdır. Bu husus birçok âyette vurgulanmıştır. Bir âyet şöyledir:

“Ey iman edenler! Size verdiğimiz rızıkların “tayyib” olanlarından yiyin, eğer siz yalnız Allah’a kulluk ediyorsanız O’na şükredin.”¹⁷

⁵ Bakara, 2/168; Mâide, 5/88; Nahl, 16/114.

⁶ Râgıp el-İsfahânî, **el-Mufredât**, h-1-l mad., s: 251; İbn Manzûr, **Lisânu’l-Arab**, h-1-l mad., C:XI, s: 163.

⁷ Kürşat Demirci, “Helal”, **DİA**, İstanbul, 1998, C:XVII, s: 173.

⁸ Ali Ünal, **Kur’an’da Temel Kavramlar**, Beyan Yay., İstanbul, 1986, s: 292.

⁹ Seyyid Şerif Cürçânî, **Kitabu’t-Ta’rifât**, y.y, t.y., h-1-l mad., s: 92; Yusuf el-Karadâvi, **el-Halâlu ve’l-Harâmu fi’l-İslâm**, s: 13, Terc.: Mustafa Varlı, **İslam’da Helal ve Haram**, 3. Bs., Hilal Yay., Ankara, t.y., s: 19.

¹⁰ Ferhat Koca, “Helal”, **DİA**, İstanbul, 1998, C:XVII, s: 175.

¹¹ Muhammed Fuâd Abdülbâki, **el-Mu’cemu’l-Mufehres li’l-Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm**, İstanbul, 1982, h-1-l mad., s: 215-216.

¹² Tâhâ, 20/27.

¹³ Bakara, 2/196, 228, 229; Mâide, 5/5, 88; Nahl, 16/116; Hacc, 22/30; Ahzâb, 33/52.

¹⁴ Bakara, 2/275; A’raf, 7/157; Tahrîm, 66/1.

¹⁵ Mâide, 5/2.

¹⁶ Bkz.: Râgıp el-İsfahânî, **a.g.e.**, h-1-l mad., s: 251-252; Ferhat Koca, “Helal”, **DİA**, C:XVII, s: 175.

Başka bir âyette Allah, insanoğlunu şerefli kıldığını ve onu temiz şeylerle rızıklandırıldığını bildirmektedir:

*“Biz, hakikaten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları, (çeşitli nakil vasıtaları ile) karada ve denizde taşıdık; temiz şeylerle (tayyibler) onları rızıklandırdık; yine onları, yarattıklarımızın birçoğundan üstün kıldık.”*¹⁸

‘Leziz’ ve ‘temiz olmak’ manasına gelen¹⁹ t-y-b (طاب – يطيب – طيبة) kökünden türeyen **tayyib** (الطيب) kelimesi, sözlükte ‘helal’²⁰, ‘pisin zıddı yani temiz’²¹ ‘lezzet alınan şey’²² anlamlarına gelir. Kelime sıfat olarak kullanıldığı için²³ nitelediği kelimelere göre anlamı farklılaşmaktadır. Mesela yiyecek için kullanıldığında ‘helal’ ve ‘lezzetli’, rüzgâr için kullanıldığında ‘tatlı’, kadın için kullanıldığında ‘namuslu’, söz ve şehir için kullanıldığında ‘güzel’, toprak için kullanıldığında ‘temiz’ ve ‘verimli’²⁴ gibi anlamlara gelmektedir.

Tayyib’i “duyuların ve nefsin hoşlandığı / lezzet aldığı şey”²⁵ olarak tarif eden Ragıp el-İsfahânî (ö. 425), eserinde kelimeye geniş yer vermiş ve onu âyetlerle açıklamaya çalışmıştır. Buna göre türevleriyle birlikte yaklaşık 48 yerde geçen²⁶ tayyib kelimesi, Kur’an’da ‘helal ve temiz yiyecek’, ‘helal etler’ ve ‘ganimetler’, ‘kendisini cehalet, fiske ve kötü amellerden koruyabilen, ilim, iman ve güzel amellerle donanmış güzel insanlar’, ‘cennet’, ‘temiz topraklar’, ‘salih amel’ gibi çeşitli manalarda kullanılmıştır.²⁷

¹⁷ Bakara, 2/172. Diğer âyetler için bkz.: Bakara, 2/168; Mâide, 5/88; Enfâl, 8/69; Nahl, 16/114; Tâhâ, 20/81; Mu’minûn, 23/51.

¹⁸ İsrâ, 17/70.

¹⁹ İbn Manzûr, **a.g.e.**, t-y-b mad., C:I, s: 563.

²⁰ Halil b. Ahmed, **Kitâbu’l-Ayn**, t-y-b mad., C:VII, s: 461.

²¹ el-Cevherî, **es-Sihâh**, t-y-b mad., C:I, s: 173.

²² Ebu’l-Bekâ Eyyûb b. Musa el-Huseynî, **el-Külliyât**, Müessesetü’r-Risâle, 2. Bs., Beyrut, 1993, s. 586.

²³ Bkz.: İbn Manzûr, **a.g.e.**, t-y-b mad., C:I, s: 563.

²⁴ İbn Manzûr, **a.g.e.**, a.y.; Remzi Kaya, **Kur’an-ı Kerim ve Kitabı-ı Mukaddest’te Helal ve Haram Gıdalar**, s: 65.

²⁵ Râgıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, t-y-b mad., s: 527.

²⁶ Muhammed Fuâd Abdülbâki, **el-Mu’cemu’l-Mufehres**, s: 432–433.

²⁷ Râgıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, a.y.

1.3. Kavramların Birbiriyle İlişkisi

Helal ve tayyib kelimelerinin tanımları incelendiğinde, bunların birbirlerine yakın anlamlar taşıdıkları görülmektedir. Nitekim tayyib / tayyibât kelimesi Kur'an'da bazı âyetlerde 'temiz', birçok âyette ise 'helal' anlamında kullanılmıştır.²⁸ Diğer taraftan dört âyette bu iki kelime (حلالا طيبا) şeklinde birlikte kullanılmıştır.²⁹ Bu âyetleri yorumlayan Fahreddin er-Râzi (ö. 606), tayyib kelimesinin bu gibi âyetlerde 'helal' manasına gelemeyeceğini, aksi halde mananın "... size verdiğimiz rızıklardan helal helal olarak yiyin" veya "... size helaller helal kılındı" şeklinde tekrarlanacağını ve bunun cümlede düşüklük meydana getireceğini belirtmiştir.³⁰ Ona ve Elmalılı (ö. 1942)'nin ifadesi ile "ekser müfessirîn ve müctehidîn"³¹e göre bu gibi âyetlerde tayyib kelimesinin 'lezzet ve iştihâ edilen temiz ve hoş şeyler' manasına hamledilmesi gerekir.³²

Helal ve tayyib kelimelerinin tariflerinden yola çıkarak tayyibin, bir yiyeceğin **vasfı**, helalin ise o yiyeceğin **hükmü** olduğu görülmektedir. Yani bir yiyeceğin temiz ve lezzetli olması onun helal olduğu anlamına gelir. Nitekim âyetlere bakıldığında bütün tayyibâtın / temiz şeylerin helal kılındığı görülmektedir: "*Sana, kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar. De ki: Bütün temiz (olan şey)ler size helal kılındı...*"³³, "*bugün, size bütün temiz olanlar helal kılındı...*"³⁴, "*ey inananlar! Allah'ın size helal ettiği temiz şeyleri haram kılmayın, hududu da aşmayın...*"³⁵ Ve "*onlar o peygambere uyarlar ki (...) o, onlara temiz şeyleri helal, pis şeyleri de haram kılar...*"³⁶ âyetleri bunun delilleridir.

Konu ile ilgili olarak Peygamberimizden şöyle bir hadis rivâyet edilmiştir:

"Ey insanlar! Allah tayyibtir / temizdir ve ancak tayyib / temiz olan şeyleri kabul eder. Ayrıca Allah peygamberlerine ne emrettiyse mü'minlere de onu emretmiştir.

²⁸ İbn Manzûr, **a.g.e.**, t-y-b mad., C: I, s: 527.

²⁹ Bkz.: Bakara, 2/167; Mâide, 5/88; Enfâl, 8/69; Nahl, 16/114.

³⁰ Fahreddin er-Râzi, **et-Tefsiru'l-Kebir**, C: IV, s: 290.

³¹ Elmalılı, **Hak Dini Kur'an Dili**, C: II, s: 1573.

³² Râzi, **a.g.e.**, C: IV, s: 290; Elmalılı, **a.g.e.**, C: II, s: 1573.

³³ Mâide, 5/4.

³⁴ Mâide, 5/5.

³⁵ Mâide, 5/87.

³⁶ A'râf, 7/157.

Allah (Peygamberlere): “*Ey elçiler! Temiz şeylerden yiyin ve salih amel işleyin.*”³⁷
Buyururken, mü’minlere de: “*Ey iman edenler, size rızık olarak verdiklerimizin temizlerinden yiyin*”³⁸ diye emirde bulunmuştur...³⁹

2. Haram ve Habîs Kavramları

2.1. Haram

“Bir şeyin yasak olması” anlamına gelen h-r-m (حرم - يحرم - حرما - حرمة) kökünden türeyen⁴⁰ ve helal kelimesinin zıt anlamlısı olan haram, sözlükte ‘yasaklanan’, ‘helal olmayan şey’ anlamına gelir.⁴¹ ‘Engel olma’ anlamına gelen **hurmet**, ‘yasak etme / haram kılma eylemi’ anlamına gelen **tahrîm**, ‘helalleri haram kılma’ anlamına gelen **ihrâm**, ‘kişiyi bir şeyden mahrum etme’ anlamına gelen **hirmân** kelimeleri de haram ile aynı kökten türeyen yakın anlamlı kelimelerdendir.⁴²

Terim olarak haram; ‘yapıldığında günah kazanılan şey’⁴³, ‘yapıldığında günah, terk edildiğinde ise sevap kazanılan ve aksi bir delil bulunmadığı sürece kesin olarak yasaklanan her şey’⁴⁴, ‘işlenilmesi şâri-i mübîn tarafından nehiy ve men edildiği katı’⁴⁵ veya zannî⁴⁶ bir delille sabit olan herhangi bir şey’ gibi çeşitli şekillerde tarif edilmiştir.

Haram, **li zâtihî** ve **li gayrihî** olmak üzere ikiye ayrılır.

Li zâtihî haram; “Şâri’in, yapısı itibariyle kötülük ve zarar içermesine binaen temelden haramlığına hükmettiği fiildir.” Zina, hırsızlık, domuz eti yemek gibi fiiller

³⁷ Mu’minûn, 23/51.

³⁸ Bakara, 2/172.

³⁹ Müslim, Zekât, 65; Tirmizî, Tefsir, 2.

⁴⁰ İbn Manzûr, **a.g.e.**, h-r-m mad., C: XII, s: 119.

⁴¹ Râgıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, h-r-m mad., s: 229; Kürşat Demirci, “Haram”, **DİA**, İstanbul, 1997, C: XVI, s: 97.

⁴² İbn Manzûr, **a.g.e.**, h-r-m- mad., C: XII, s: 120-125; Ali Ünal, **a.g.e.**, s: 289-290; Kürşat Demirci, “Haram”, **DİA**, C: XVI, s: 98; Remzi Kaya, **a.g.e.**, s: 98.

⁴³ Muhammed Hudarî, **Usûlü’l-Fıkh**, Dâru’l-Fıkr, Beyrut, 1998, s: 47.

⁴⁴ Ebu’l-Bekâ, **a.g.e.**, s: 405.

⁴⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu**, Bilmen Basımevi, 8 c., İstanbul, 1967, C: I, s: 34.

⁴⁶ Ferhat Koca, “Haram”, **DİA**, İstanbul, 1997, C: XVI, s: 100.

bu tür haramlara örnek olarak gösterilebilir.⁴⁷ Bu sayılanların haramlığının kaynağı bizâtihi kendileri olduğu için, bazı İslam hukukçuları bu tür haramlara **li aynihî haram** adını verirler.⁴⁸

Li gayrihî haram ise, “esasen meşru olduğu halde, haram kılınmasını gerekli kılan geçici bir durumla ilişkili olan fiildir.”⁴⁹ Bayram gününde oruç tutmak, Cuma saatinde alışveriş yapmak, başkasının malını izinsiz olarak yemek gibi fiiller bu tür harama örnek verilebilir.⁵⁰

Kur’an’da çeşitli türevleri ile birlikte seksen üç âyette⁵¹ geçen haram kelimesi, yaklaşık yirmi beş kadar âyette rızıkla ilgili olarak kullanılmıştır. Müslümanlara ve Yahudilere haram kılınan yiyecekler, müşriklerin kendilerine haram kıldıkları yiyecekler ve peygamberimizin kendisine helal kılınan bazı yiyecekleri haram kılması ile ilgili âyetler buna örnek gösterilebilir.⁵²

2.2. Habîs

Tayyib kelimesinin zıt anlamlısı olan ve sözlükte ‘pis, kirli olmak’ manasına gelen h-b-s- (خبث - يخبث - خبائث و خبثا) kökünden türeyen⁵³ **habîs** kelimesi, ‘değersiz ve aşağılık oluşu sebebiyle kendisinden hoşlanılmayan somut veya soyut şey, durum’ şeklinde tarif edilmektedir.⁵⁴

Kur’an’da on üç âyette on altı defa⁵⁵ zikredilen habîs kelimesi “bazı nesnelerdeki pisliği ve iğrençliği ifade ettiği gibi yanlış inancı, kötü sözleri ve bayağı davranışları sebebiyle kendisinden nefret edilen insanlar için de kullanılmaktadır.”⁵⁶ Nitekim “*Kötü kadınlar (الخبائث) kötü erkeklere, kötü erkekler de (الخبيثون) kötü kadınlara*

⁴⁷ Zekiyüddîn Şa’bân, **İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l-Fıkh)**, Terc: İbrahim Kâfi Dönmez, TDV Yay., Ankara, 2000, s: 248, Ömer Nasuhi Bilmen, **Hukukî İslamiyye ve İstilahatı Fıkhiyye Kamusu**, C: I, s: 34..

⁴⁸ Ferhat Koca, “Haram”, **DİA**, C:XVI, s: 101.

⁴⁹ Zekiyüddîn Şa’bân, **a.g.e.**, s: 248.

⁵⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, **a.g.e.**, C: I, s: 34; Koca, “Haram”, **DİA**, C:XVI, s: 101;

⁵¹ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, **a.g.e.**, h-r-m mad., s: 197-199.

⁵² Bkz.: Bakara, 2/183; Âl-i İmrân, 3/50, 93; Nisâ, 4/160; Mâide, 5/1, 3, 87, 96; En’âm, 6/119, 138, 139, 140, 143, 144, 145, 146; A’râf, 7/32, 157; Yûnus, 10/59; Nahl, 16/115, 116, 118; Tahrîm, 66/1.

⁵³ İbn Manzûr, **a.g.e.**, C: II, s: 141-142.

⁵⁴ Râgıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s: 272; Ebu’l-Bekâ, **a.g.e.**, s: 429; M. Zeki Duman, “Habîs”, **DİA**, İstanbul, 1996, C:XIV, s: 379, Ali Ünal, **a.g.e.**, s: 273; Kaya, **a.g.e.**, s: 97-98.

⁵⁵ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, **a.g.e.**, h-b-s mad., s: 226.

⁵⁶ M. Zeki Duman, “Habîs”, **DİA**, C: XIV, s: 379.

yakışırlar...”⁵⁷ âyetindeki habîs kelimeleri bu anlamda kullanılmıştır. Kelime, Kur’an’da ayrıca ‘nefse hoş gelmeyen yasaklar’⁵⁸, ‘eşcinsellik’⁵⁹, ‘haram’⁶⁰, ‘çirkin işler işleyen kişi’⁶¹ ve ‘kâfir’⁶² anlamlarında da kullanılmaktadır.⁶³

2.3. Kavramların Birbiriyle İlişkisi

Pis, kirli, hoşlanılmayan Şey anlamlarına gelen habîs kelimesi Kur’an’da haram kelimesi yerine de kullanılmıştır. *“Yetimlere mallarını verin. Temizi pis ile değişmeyin, (ولا تتبدلوا الخبيث بالطيب) onların mallarıyla kendi mallarınızı karıştırarak yemeyin, çünkü bu büyük bir suçtur.”*⁶⁴ Âyetinde geçen habîs kelimesini yenmesi yasak olan yetim malı, yani ‘haram’ ile açıklayan müfessirler vardır.⁶⁵ Ayrıca *“Ey iman edenler, kazandıklarınızın iyi olanından ve sizin için yerden bitirdiklerimizden infak edin. Kendinizin göz yummadan alamayacağınız bayağı Şeyleri vermeye kalkışmayın (ولا تيمموا الخبيث) ve bilin ki, Şüphesiz Allah, hiç bir Şeye ihtiyacı olmayandır, övülmeye layık olandır.”*⁶⁶ Âyetinde geçen habîs kelimesi de Abdullah İbn Mes’ud (ö. 32) ve Mücahid (ö. 104)’e göre haram anlamında kullanılmıştır.⁶⁷

Haram ve habîs kelimeleri bir âyette ise beraber zikredilmiştir:

*“Yanlarındaki Tevrat ve İncil’de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî Peygamber’e uyanlar (var ya), işte o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz Şeyleri helâl, pis Şeyleri haram kılar. (ويحل لهم الطيبات) ويحرم عليهم الخبائث”*⁶⁸

⁵⁷ Nur, 24/26.

⁵⁸ A’râf, 7/157.

⁵⁹ Enbiyâ, 21/74.

⁶⁰ Nisâ, 4/2.

⁶¹ Âl-i İmrân, 3/179.

⁶² Mâide, 5/100.

⁶³ Râğıb el-İsfahânî, a.g.e., s: 272-273.

⁶⁴ Nisâ, 4/2.

⁶⁵ Ferrâ, *Maâni’l-Kur’ân*, C:I, s: 178; Râğıb el-İsfahânî, a.g.e., s: 272; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, C:II, s: 12; Râzî, a.g.e., C:III, s: 484; Elmalılı, a.g.e., C:II, s: 1279.

⁶⁶ Bakara, 2/267.

⁶⁷ Râzî, a.g.e., C:III, s: 53.

⁶⁸ A’râf, 7/157.

Helal ve tayyip kavramlarının ilişkisinde söylediğimiz şeyi haram ve habîs kavramları için de söyleyebiliriz. O da habîsin, bir yiyeceğin **vasfı**, haramın ise onun **hükmü** olduğudur. Zira yukarıdaki âyete göre bütün **habâis / pis şeyler** haram kılınmıştır. Habâis ise domuz eti, ribâ ve Allah'ın haram kıldığı fakat Mekke müşriklerinin helal saydığı şeyler⁶⁹, kan, leş, Allah'tan başkası adına kesilenler, selim tabiatlı insanların hoş karşılamayacağı yiyecekler; rüşvet, kumar, kul hakkı yemek gibi gerek maddi gerekse manevi pislikler olarak açıklanmaktadır.⁷⁰

3. Tayyib ve Habîs'in Tesbiti / Tayini

Helal ya da haram olduğuna dair hakkında hüküm bulunmayan durumlarda, bir yiyeceğin tayyip mi yoksa habîs mi olduğuna nasıl karar verileceği önemli bir tartışma konusudur. Bazı âlimlere göre bu gibi durumlarda bir yiyecek hakkında karara varabilmek için temel kıstas, Arap örfüdür. Bazılarına göre bu konuda sadece Arap örfü değil, bozulmamış insan tabiatı da dikkate alınmalıdır. Bazı âlimler ise bu konudaki tek karar merciinin ayetler olduğunu, bunun dışında kalan şeylere bakılarak yiyecekler hakkında temiz ve pis şeklinde bir ayırım yapılamayacağını söylemişlerdir.

3.1. Arap Örfünü Esas Alanlar

Helal veya haram olduğuna dair hakkında herhangi bir nass bulunmayan konularda sadece Arap örfünün bağlayıcı olduğunu söyleyen âlimler vardır. Onlara göre, eğer Araplar, hakkında hüküm bulunmayan bu şeye tayyip derlerse o şey tayyiptir; habîs derlerse habîstir. Çünkü Kur'an, onların dilinde inmiştir ve Allah *“Sana, kendilerine neyin helal kılındığını soruyorlar, de ki: Size tayyibât helal kılındı...”*⁷¹ Buyurarak onların bilip tanıyabileceği tayyibâtın helal kılındığını bildirmiştir. Bu da bir yiyeceğin tayyip olup olmadığının Araplar tarafından tesbit ve tayin edileceğini göstermektedir. Bu görüşün savunucularının başında İmam Şafî (ö.

⁶⁹ Taberî, **a.g.e.**, C:VI, s: 85.

⁷⁰ Zemahşerî, **a.g.e.**, C:II, s: 518, Râzi, **a.g.e.**, C:V, s: 381; Reşid Rıza, **Tefsîru'l-Menâr**, C:IX, s: 194, Elmalılı, **a.g.e.**, C:III, s: 2299.

⁷¹ Mâide, 5/4.

204) yer almaktadır.⁷² Hanbelî⁷³ ve Zeydiye⁷⁴ mezhebi mensupları da aynı görüştedirler.

Tayyip ve habisi belirlemede söz sahibi olan Araplar, Hanbelîlere göre şehirde yaşayan Hicazlılardır. Çünkü Kur'an, onlara indirilmiş, Allah ve resulü onlarla konuşmuştur. Bu yüzden aksine bir delil bulunmadıkça âyet ve hadislerden anlaşılacak ilk mana, onların örfünde olan manadır. Bu konuda çölde yaşayanlara itibar edilmez. Çünkü onlar zaruret ve açlıktan dolayı temiz veya pis olmasına bakmadan ne bulurlarsa yerler.⁷⁵

Şafîiler, görüşlerine başvurulacak Arapları sadece Hicazlılar ile sınırlamamaktadırlar. İmam Nevevî (ö. 676), bu konuda takip edilecek yolları şöyle özetlemiştir: Helal ya da haram olduğuna dair hakkında herhangi bir nass bulunmayan konularda, şehir ve köylerde yaşayan zengin Arapların örfü esas alınır. Bunda da kıtlık zamanlarına değil; refah zamanına dikkat edilir. Bir grup alime göre ise görüşlerine başvurulacak olan Araplar, Peygamberimizin döneminde yaşayan Araplardır. Zira vahyin asıl muhatabı onlardı. Fakat her dönemde mevcut olan Arapların dinlenmesi daha doğru gözükmektedir. Eğer onlar bir şeyi tayyip görür veya bir hayvanı helal diye isimlendirirlerse o hayvan helal; habis görür veya haram diye isimlendirirlerse haram olur. Eğer onlardan bir grubu tayyip, diğer grubu habis görürse çoğunluğa; eşit olurlarsa Kureyş kabilesine tabi olunur. Çünkü Kureyş kabilesi, Arapların kutbu, efendisidir. Eğer Kureyş de ihtilafa düşüp herhangi bir tercihte bulunmazsa yahut şüpheye düşüp bir hüküm veremezse veya Kureyş'ten ve Araplardan hiç kimse bulunamazsa, ona en çok benzeyen hayvana göre hüküm

⁷² Bkz.: Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris eş-Şâfiî, **el-Ümm**, Tahric ve Ta'lik: Mahmud Matracî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 9 c., Beyrut, 1993, C:II, s: 389-390; Yüksel Macit, "Yiyecek-İçeceklerde Haram-Helallığın Kriteri Ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi", **GÜÇİF Dergisi**, 2002/2, Cilt: I, Sayı: 2, s: 269.

⁷³ Muvaffakuddîn Ebî Muhammed Abdillâh b. Ahmed İbn Kudâme, Şemsuddin Ebi'l-Ferec Abdirrahman b. Ebî Ömer Muhammed b. Ahmed İbn Kudâme el-Makdîsî, **el-Muğnî ve's-Şerhu'l-Kebîr alâ Metni'l-Mukni'**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984, C:XI, s: 65.

⁷⁴ el-Mehdî li Dînillâh Ahmed b. Yahya İbnu'l-Murtezâ, **el-Bahru'z-Zehhâr el-Cami' li Mezâhibi Ulemâi'l-Emsâr**, Birlikte: **Cevâhiru'l-Ahbâr ve'l-Âsâr**, Muhammed b. Yahya Behrân es-Sa'dî, Tahric: Muhammed Muhammed Tâmir, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 6 c., Beyrut, 2001, C:V, s: 504-505.

⁷⁵ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, C:XI, s: 65; Abdulhamid Hamd Şihâb Ubeydî, **es-Saydu ve't-Tezkiyetu fi's-Şerîati'l-İslâmiyyeti**, Matbaatü'l-Yermük, y.y., 1975, s: 56; Ebû Serîf Muhammed Abdulhâdî, **Ahkâmu'l-Et'imetü ve'z-Zebâihü fi'l-Fıkhü'l-İslâmî**, Dâru'l-Cîl, 2. Bs., Beyrut, 1986, s: 58; Sâlih b. Fevzân b. Abdillâh el-Fevzân, **el-Et'imetü ve Ahkâmu's-Saydi ve'z-Zebâih**, Mektebetü'l-Maârif, Riyad, 1988, s: 78.

verilir. Bu benzerlik bazen hayvanların görünüşlerinde, bazen tabiatlarında yani saldırgan veya sakin oluşlarında, bazen de etlerinin tadında olur. Bu benzerliklerin de eşit olması halinde iki durum ortaya çıkar; bize göre doğru olanı bu hayvanın helal olmasıdır ki İmam Şâfiî bu görüşü tercih etmiştir.⁷⁶

Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre meyve ve sebze kurtları, fare, tarla faresi, akrep, yılan, pislik yiyen böcekler, zehirli kertenkele vb. haşereler bu kural gereğince habîs oldukları için haramdır.⁷⁷

3.2. Selîm İnsan Tabiatını Esas Alanlar

Tayyip ve habîs belirlemede sadece Arap örfünün belirleyici olması fikri, bazı âlimler tarafından tenkit edilmiştir. Bunlardan biri Hanefî âlim Ebû Bekir el-Cessâs (ö. 370)'tır. Cessâs, bu konuda İmam Şâfiî'nin görüşünü şöyle tenkit etmiştir:

“Pis şeylerin haram kılınması hususunda Allah'ın insanlara hitabı, sadece Araplara has olamaz. Arap olmayanları da kapsar. Dinen yükümlü olan herkes bu hitabın kapsamına dâhil olur. Diğer insanları bir kenara bırakarak sadece Arapların pis gördüğünü haram saymak, âyetin muktezâsından uzak, delilsiz bir iddiadan ibarettir.”⁷⁸

Cessâs'ın, sadece Arap örfünün dikkate alınması gerektiğini söyleyen İmam Şâfiî'ye yönelik eleştirileri bununla sınırlı değildir. O, Şâfiî'ye hangi Arapların örfüne itibar ettiğini sorar: Eğer bütün Araplara itibar edecekseniz onların birçoğu yılanları, akrepleri, aslanları, kurtları, fareleri de tayyip kabul ediyor ki bu, kesinlikle kabul edilemez. Bazı Araplara itibar edecekseniz bu da kabul edilemez. Zira hitap eğer bütün Arapları kapsıyorsa neden sadece bir kısmının görüşüne itibar ediyorsunuz? Bir hayvanı bazı Araplar pis, bazıları da temiz görüyorsa -itibar edilmeye daha evlâ olduğu halde- neden temiz görenleri kabul etmiyorsunuz?⁷⁹

⁷⁶ Ebû Zekerriyya Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî, **Ravdatu't-Tâlibîn**, Birlikte: **Munteka'l-Yenbû'**, Celâleddin es-Suyûtî, Thk.: Adil Ahmed Abdulmevcud, Ali Muhammed Muavvad, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 8 c., Beyrut, 1992, C:II, s: 543. Benzer açıklamalar için bkz.: İbnu'l-Murtazâ, **el-Bahru'z-Zehhâr**, C:V, s: 505; Sâlih el-Fevzân, **el-Et'imetu ve Ahkâmu's-Saydi ve'z-Zebâih**, s: 78; Ubeydî, **es-Saydu ve't-Tezkiyetu fi's-Şerîati'l-İslâmiyyeti**, s: 56.

⁷⁷ Nevevî, **Ravdatu't-Tâlibîn**, C:II, s: 544; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, C:XI, s: 65.

⁷⁸ Cessâs, **Ahkâmu'l-Kur'ân**, C:III, s: 21; Yüksel Macit, “Yiyecek-İçeceklerde Haram-Helallığın Kriteri Ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi”, **GÜÇİF Dergisi**, s: 269.

⁷⁹ Cessâs, **a.g.e.**, C:III, s: 21.

Bu yüzden olacak ki Hanefî mezhebine mensup alimler, tayyip ve habîs belirleme hususundaki ölçütü sadece Arap örfüyle kısıtlamaz, bu konuda bozulmamış insan tabiatına (الطباع السليمة) itibar edilmesi gerektiğini söylerler. Onlara göre yengeç, yılan, arı, sinek, örümcek, pislik böcekleri, akrep, fare, kirpi vb. bilimum haşere ve böcekler selim insan tabiatına göre pis oldukları için haramdırlar.⁸⁰

Fahreddîn er-Râzî de sadece Arapların örfünü dikkate alanları, Cessâs'ın eleştirilerine benzer şekilde eleştirmiştir:

“Arapların pis kabul ettiği şeylerin mazbut ve muayyen olmadığı, bilinen bir husustur. Binaenaleyh Arapların efendisi, hatta âlemlerin efendisi, Arapları keler yerken görünce "Tabiatım ondan hoşlanmıyor" buyurmuştur.⁸¹ Fakat onun keleri pis sayması, onun haram olmasını gerektirecek bir sebep sayılmamıştır. Diğer Araplara gelince, onlardan bir kısmı, hiçbir şeyi pis kabul etmezler. Yine onlar, bazı şeyler hususunda anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Mesela onların bir kısmı o şeyleri pis kabul ederken, diğerleri onu güzel ve hoş kabul etmişlerdir. Böylece pis sayma işinin, belli bir kaide ve düstura göre yapılmadığını, aksine kişilerin ve durumlarının farklılığına göre değiştiğini anlamış olmaktadır.”⁸²

3.3. Ayetleri Esas Alanlar

Tayyip ve habîsin belirlenmesi hususunda sadece ayetlerin esas alınmasını söyleyenler, Mâlikî mezhebi mensuplarıdır. Onlara göre tayyibât ayetlerde helal kılınan şeyler, habâis ise âyetlerde haram olduğu belirtilen şeylerdir. Mâlikîler bu hükme varırlarken “*De ki, bana vahyolunanlar arasında yiyene yemesi haram kılınmış bir şey bulamıyorum (...)*”⁸³ ayetinin umûmunu esas almışlardır. Bu ayette haram kılınan leş, akıtılmış kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanların dışında kalanlar hakkında “şu habîstir” şeklinde bir hüküm vermek doğru değildir. Bu yüzden akrep, karınca, böcek gibi haşerelerin yenilmesi Mâlikî mezhebine göre haram değil; mubahtır.⁸⁴

⁸⁰ Kâsânî, **Bedâiu's-Sanâi'**, C:V, s: 35, 36. Hanefî mezhebine göre at eti de selim insan tabiatına göre tayyip değil; habîstir. Bkz.: **A.g.e.**, s: 38.

⁸¹ Muvatta, İstî'zân, 10; Buhârî, Et'ime, 10, 14; Zebâih, 33; Müslim, Sayd, 43, 44, 45; Ebû Dâvûd, Et'ime, 28, Eşribe, 21; Nesâî, Sayd, 26.

⁸² Râzî, **a.g.e.**, C:V, s: 170.

⁸³ En'âm, 6/145.

⁸⁴ Haraşî, **el-Haraşî alâ Muhtari Seyyidî Halîl**, C:III, s: 28; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C:XI, s: 65-66; Ebû Serî' Muhammed Abdulhâdî, **Ahkâmu'l-Et'imetî ve'z-Zebâihi fi'l-Fıkhî'l-İslâmî**, s: 58.

3.4. Değerlendirme

Helal ya da haram olduğuna dair hakkında herhangi bir hüküm bulunmayan konularda sadece Arap örfünün belirleyici ve hüküm koyucu kabul edilmesi nasıl doğru değilse; aynı şekilde selim insan tabiatı esas alındığında da bunlara kesin bir dille “haram” veya “helal” şeklinde nihaî bir hüküm verilmesi de kanaatimizce doğru değildir. Zira toplumdan topluma farklılık arz eden örfе göre haram ve helal belirlenmesi, her toplumun helal ve haramının farklı olması gibi yanlış bir sonuç ortaya çıkaracaktır. Hâlbuki dinde helal ve haram hiçbir şüpheye mahal vermeyecek ve toplumdan topluma değişmeyecek şekilde açıktır, bellidir.⁸⁵ O halde helal ya da haram olduğuna dair hakkında hüküm bulunmayan bir hayvanla, bir yiyeceklerle karşılaşıldığında ne yapılmalıdır? Bu sorunun cevabı sadedinde şunlar söylenebilir:

a- Hakkında yasaklayıcı bir hüküm bulunmadığı müddetçe “eşyada asıl olan ibâhadır” hükmü gereği bunlar mubah olmalı ve bu hususta bir şeyin âdâba uygunluğunu ya da mekruh olduğunu / ondan kaçınılması gerektiğini tespit konusunda belirleyici rol, her yörenin kendi örfü olmalıdır.⁸⁶

b- “Bunun tespitinde tıp ilminin, “bu yararlı, şu zararlı” şeklindeki verilerinden yararlanılmalıdır. Adli tıp gibi hukuk sağlık kurulu ve sağlık hukuku oluşturulabilir, kapsamı da geniş tutulabilir (...) Tıp geliştikçe mevcut verilere dayalı hükümler de değişebilir. Bu durum insan sağlığını da korumayı amaçlayan bir dinin amacına uygun düşer. Bu şekilde daha çok hayvan etinden yararlanma imkânı da doğar.”⁸⁷

Helal veya haram olduğuna dair hakkında herhangi bir delil bulunmayan hayvanlar konusuna kısaca değindikten sonra şimdi haram olduğuna dair hakkında nass, âyet veya hadis bulunan hayvanlar konusuna geçelim:

⁸⁵ En’âm, 6/119. Ayrıca hadisler için bkz.: Buhârî, İmân, 39, Büyû’, 2; Müslim, Müsâkât, 107, Ebû Dâvûd, Büyû’, 3; Tirmizî, Büyû’, 1; Nesâî, Büyû’, 2.

⁸⁶ Mehmet Erdoğan, **İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi**, İFAV, 4. bs., İstanbul, 2000, s: 133.

⁸⁷ Yüksel Macit, “Yiyecek-İçeceklerde Haram-Helallığın Kriteri Ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi”, **GÜÇİF Dergisi**, s: 270.

4. Haram Kılınan Hayvanlar

Yiyecekleri helal-tayyib ve haram-habîs olmak üzere ikiye ayıran Allah Teala, Kur'an-ı Kerim'de bir takım hayvanların etinin yenilmesini haram kılmış fakat bu hayvanlardan domuzun ismini zikretmiş, diğerlerinin ise sadece özelliklerini belirtmiştir. Bunları **kara hayvanları**, **deniz hayvanları** ve **kuşlar** olmak üzere üç kategoride incelemeye çalışacağız.

4.1. Kara Hayvanları

Kur'an-ı Kerim'de haram olduğuna dair hakkında kesin hüküm bulunan hayvanlar, kara hayvanlarıdır. Deniz hayvanları ve kuşların hangilerinin helal hangilerinin haram olduğu konusu, fakihler arasında oldukça tartışmalı olan konuların başında yer alır. Kara hayvanlarının kendi başlarına ölmüş veya başka bir hayvan tarafından öldürülmüş olanları ve domuz ile Allah'tan başkası adına kesilmiş olanları kesin olarak haram kılınmıştır. Bunun dışında kalan kara hayvanlarına verilecek hüküm, mezhepler arasında ihtilafa neden olmuştur. Bu bakımdan leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar konusunun detaylı bir şekilde incelenmesi gerekmektedir.

4.1.1. Leş (Meyte - الميتة)

Kara hayvanlarından haram olanların ilki **“meyte”**dir. ‘Hayatın zıddı’, ‘ölüm’ anlamına gelen “mevt” (الموت) mastarından türeyen **meyte** kelimesi, sözlükte ‘kesilmeden ölen hayvan’ anlamına gelmektedir.⁸⁸

Tefsir kitaplarında meyte için birbirine yakın tanımlar yapılmıştır. Hanefî alimlerden Ebû Bekir el-Cessâs (ö. 370), Fahreddin er-Râzî (ö. 606), Kurtubî (ö. 671), Beydâvî (ö. 685) ve Reşid Rıza (ö. 1935) gibi müfessirler, meyte’yi, “tezkiye edilmeden, şer’î yolla kesilmeden, ölmüş hayvan”⁸⁹, Zemahşerî (ö. 538) ise, “kendi başına ölmüş hayvan” şeklinde tarif etmişlerdir.⁹⁰ Elmalılı (ö. 1942) meyte için, “zebholunmak şanından olduğu halde zebholunmadan kendi kendine veya zebih

⁸⁸ Râgıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s: 783; İbn Manzûr, **a.g.e.**, m-v-t mad., C:II, s: 92.

⁸⁹ Cessâs, **Ahkâmü'l-Kur’ân**, C:I, s: 107; Râzî, **a.g.e.**, C:II, s: 195; Kurtubî, **a.g.e.**, C:II, s: 146; Beydâvî, **Envârü't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, C:I, s: 254; Reşid Rıza, **a.g.e.**, C:VI, s: 109.

⁹⁰ Zemahşerî, **a.g.e.**, C:II, s: 194.

yerine geçmeyecek diğer bir sebeple ölen herhangi bir ölü” tarifini vermiştir.⁹¹ Çağdaş müfessirlerden Süleyman Ateş, meyte için “kendi eceliyle ölen yahut boğazlanmadan öldürülmüş bulunan hayvan” demiştir.⁹² Meyte’nin –kanaatimizce- en derli toplu tarifi, İmam Taberî (ö. 310)’ye aittir. O şöyle demiştir:

“İster ehîl, ister vahşi olsun yenilmesi mubah olan kara hayvanı ve kuşlardan akıcı kanı olan ve kesilmeksizin kendi başına ölen hayvandır.”⁹³

‘Ölmüş hayvan’ anlamına gelen kelimenin Türkçe karşılığı “leş”tir.⁹⁴

Mekke müşriklerinin meyte yediklerini şu ayetten öğreniyoruz:

“Şu hayvanların karnındaki yavrular, sadece erkeklerimize ait olup kadınlarımıza haramdır. Eğer ölü doğarsa hepsi ona ortaklardır.» (وان يكن ميتة)
فهم فيه شركاء dediler...”⁹⁵

Müşrikler bahîre ve sâibe adını verdikleri hayvanların yavrularını sadece erkeklere yedirir, kadınlara yedirmezlerdi. Fakat bu yasak, o hayvanların karınlarındaki yavrular diri olduğu müddetçe geçerliydi. Şâyet hayvan ölü (meyte) doğarsa o zaman kadın erkek herkes bundan yiyebilirdi.⁹⁶

Verilen bu bilgilerden yola çıkılarak Cahiliye Araplarının hepsinin leş yedikleri düşünülmemelidir. Zira kaynaklarda Zeyd b. Amr b. Nüfeyl (ö. 605 m.) gibi Hanîflerin ve Hârise İbn Evs el-Kelbî gibi bazı Cahiliye Araplarının leş yemekten kaçındıkları fakat bunların dışında kalanların yedikleri rivâyet edilmektedir.⁹⁷

Kur’an-ı Kerim leş yemeyi kesin bir dille yasaklamış ve bu yasak çeşitli surelerde **“leş ... size haram kılındı”** şeklinde dört defa tekrarlanmıştır.⁹⁸

Peygamber (sav) de çeşitli hadislerinde leşin haram kılındığını bildirmiştir.⁹⁹

⁹¹ Elmalılı, a.g.e., C:I, s: 590.

⁹² Süleyman Ateş, **Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, 12 c., İstanbul, 1988, C:I, s: 280. Ateş, tefsirinin bir başka yerinde meyte’yi “kesilmeden veya avlanmadan ölmüş hayvanlardır” şeklinde tarif etmiştir. Bkz.: Süleyman Ateş, **Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri**, C:II, s: 457.

⁹³ Taberî, a.g.e., C:IV, s: 406.

⁹⁴ İhan Ayverdi, **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Redaksiyon – Etimoloji: Ahmet Topaloğlu, Kubbealtı Neşriyatı, 3 c., İstanbul, 2005, C:II, s: 2055.

⁹⁵ En’âm, 6/139.

⁹⁶ Cessâs, a.g.e., C:III, s: 9; Elmalılı, a.g.e., C:III, s: 2064.

⁹⁷ Cevad Ali, **el-Mufasssal**, C:VI, s: 346, 352; Şaban Kuzgun, “Hanîf”, **DİA**, İstanbul, 1997, C:XVI, s: 38.

⁹⁸ Bakara, 2/173; Mâide, 5/3; En’âm, 6/145; Nahl, 16/115.

Ölü hayvanın yağından yararlanmak da haramdır. Bu hususu bildiren hadis şöyledir:

Câbir b. Abdillâh (ö. 78), Peygamberimizin Fetih yılında Mekke’de şöyle buyurduğunu işitmiştir: “*Muhakkak ki Allah ve Resulü içki, meyte, domuz ve putların satışını haram kılmıştır.*” Ona birisi: “Ya resulallah, meytenin yağı hakkında ne buyurursun? Onunla gemiler ve deriler yağlanır / boyanır, insanlar onunla aydınlanırlar.” O da, “*hayır, o haramdır*” deyip devamla şöyle buyurdu: “*Allah Yahudileri kahretsin! Allah onlara o hayvanların iç yağlarını haram etti, onlar ise onu eritip sattılar ve parasını yediler.*”¹⁰⁰

Meyte’nin satışının haramlığını bildiren bu hadise binaen İslam hukukçuları, bunun mütekavvim (mali değeri olan) mal olmadığı ve satışının caiz olmayacağı konusunda ittifak etmişlerdir.¹⁰¹ Bu husus **Mecelle**’de şöyle ifade edilmiştir:

“Madde 210 - Beynennas mal olmayan şey’i satmak yahut onunla bir mal satın almak bâtıldır. Meselâ, lâşeyi ve hür olan benî ademi satmak veyahut onların mukabilinde bir mal iştirâ etmek bâtıldır.”¹⁰²

4.1.1.1. Çeşitleri

Meyte’nin; el-munhanika, el-mevkûze, el-müteraddiye, en-natîha ve mâ ekele’s-sebu’ olmak üzere beş çeşidi vardır.

4.1.1.1.1. el-Munhanika (المنخقة)

‘Boğmak’ anlamına gelen h-n-k (خنق - يخنق - خنقا) kökünden türeyen el-munhanika, sözlükte ‘kendi kendine boğulmuş hayvan’ anlamına gelmektedir.¹⁰³ Bu boğulma hayvanın bağlandığı iple, tuzağa düşmesi veya bir yere sıkışması gibi

⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, 1/262; Buhârî, Zekât, 61; Müslim, Hayz, 100, 101, Zebâih, 30; Ebû Dâvûd, Libâs, 38; Ebû Abdîrrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, **Sünen**, Şerh: Celâleddin es-Suyûtî, Hâşiye: el-İmâm es-Sindî, Thk.: Mektebu Tahkîki’t-Turâsi’l-İslâmî, 8 c., 2. bs., Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, 1992, Fer’, 4, 5.

¹⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, 2/312, 3/324, 326; Buhârî, Büyû’, 112; Müslim, Mûsâkât, 71; Ebû Dâvûd, Büyû’, 64; Tirmizî, Büyû’, 61; Nesâî, Büyû’, 93, Fer’, 8; İbn Mâce, Ticârât, 11.

¹⁰¹ Ebu’l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed İbn Rüşd el-Kurtubî, **Bidâyetu’l-Müctehid ve Nihâyetu’l-Muktesid**, 2 c., Kahraman Yay., İstanbul, 1985, C:II, s: 104; İbn Kudâme, **el-Muğnî ve Şerhu’l-Kebîr**, C:IV, s: 15; Ali Bardakoğlu, “Bey’ ”, **DİA**, İstanbul, 1992, C:VI, s: 16.

¹⁰² **Açıklamalı Mecelle (Mecelle-i Ahkâmı Adliyye)**, Kontrol: Ali Himmet Berki, Hikmet Yay, İstanbul, 1978, s: 43.

¹⁰³ Râgib el-İsfahânî, **a.g.e.**, s: 300; İbn Manzûr, **a.g.e.**, h-n-k mad., C:X, s: 92.

sebeplerle meydana gelebilir. Nitekim tâbiûn müfessirlerinden Dahhâk (ö. 105), el-munhanika'yı 'bağlandığı iple boğulmuş hayvan',¹⁰⁴ Katâde (ö. 118) -herhangi bir sebep belirtmeden- 'boğulmuş hayvan',¹⁰⁵ Süddî (ö. 128) ise 'bir ağacın dalları arasına kafasını sıkıştırarak boğulmuş hayvan' şeklinde tarif etmişlerdir.¹⁰⁶

Abdullah İbn Abbâs (ö. 68)'in bildirdiğine ve Katâden gelen başka bir rivâyete göre Cahiliye Arapları koyunları boğarak öldürür ve öylece yerlerdi. İşte bu şekilde ölen hayvana el-munhanika denilirdi.¹⁰⁷ İmam Taberî (ö. 310), bu tanımlamayı kabul etmez. Çünkü el-munhanika kelimesi 'kendi kendine boğulan' anlamına gelir. Ona göre 'başkası tarafından boğulan' hayvan olsaydı o zaman kelime el-munhanika (المنخفة) şeklinde değil; el-mahnûka (المخنوقة) şeklinde mef'ûl kalıbında gelirdi.¹⁰⁸

Taberî'nin el-munhanika kelimesi hakkında dediği doğrudur. Fakat başkası tarafından boğularak öldürülen hayvan da haramdır. Çünkü bu durumda o, leş olur ve "... *meyle size haram kılındı...*"¹⁰⁹ âyetinin hükmüne girer.

4.1.1.1.2. el-Mevkûze (الموقوذة)

el-Mevkûze, sözlükte 'şiddetlice vurmak', 'bir şeyi kırıncaya veya yere düşürünceye ya da öldürünceye kadar vurmak' anlamlarına gelen v-k-z (وقذ - يقذ - وقذا) kökünden türemiş olup¹¹⁰ 'bir darbe sonucu vurularak ölen hayvan'a verilen isimdir.¹¹¹

Maâni'l-Kurân müellifi Ferrâ (ö. 207), el-Mevkûze'yi, 'öldürünceye kadar vurulan ve tezkiye edilmeyen hayvan' olarak tarif etmiştir.¹¹²

Taş, sopa veya herhangi bir madde ile bir yerine vurularak öldürülen hayvanlar bu gruba girmektedir. Rivâyetlere göre Cahiliye Arapları bazı hayvanları vura vura

¹⁰⁴ Taberî, **a.g.e.**, C:IV, s: 407.

¹⁰⁵ **A.g.e.**, a.y.

¹⁰⁶ **A.g.e.**, a.y.

¹⁰⁷ **A.g.e.**, 407-408.

¹⁰⁸ **A.g.e.**, 408.

¹⁰⁹ Mâide, 5/3.

¹¹⁰ İbn Manzûr, **a.g.e.**, v-k-z mad., C:III, s: 519.

¹¹¹ Râgıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, s: 879.

¹¹² Ferrâ, **a.g.e.**, C:I, s: 206.

öldürür ve öylece yerlerdi.¹¹³ Bu şekilde öldürülmüş olan hayvanlar “... **vurularak öldürülen hayvanlar size haram kılındı...**” âyeti ile yasaklanmıştır.¹¹⁴

Konu ile ilgili olarak Peygamber Efendimize “mi’râz” denilen iki tarafı (uçları) ince ve sivri; ortası kalın ve enli olan ok / mızrak şeklindeki bir av silahı ile yapılan avın hükmü sorulmuş, O da şöyle cevap vermiştir: “*Eğer ava mi’râzın sivri tarafı saplanır da hayvan bu şekilde ölürse onu yiyebilirsin. Fakat kalın ve enli olan kısmı ile av vurulur da ölürse o zaman o hayvanı yeme! Çünkü o vekîz (mevkûze)’dir.*”¹¹⁵

Bu hadise göre mi’razın sivri ucu ava dokunursa o, helal olmaktadır. Çünkü sivri ucun ava saplanması zebih hükmündedir. Fakat ortası, kalın ve enli kısmı, dokunursa o zaman hayvan, âyette haramlığı bildirilen el-Mevkûze yani ağaç sopa ile vurularak murdar olmaktadır.¹¹⁶

Fahreddin er-Râzî (ö. 606) **bunduk** diye tabir edilen cisimle avlanan hayvanların da mevkûze hükmünde olduğunu söylemektedir.¹¹⁷ Ona göre avlanan hayvanın kanı akmadığı için bu, leş ve boğulmuş hayvan mesabesindedir. Tefsirinde Râzî’nin bu açıklamasına yer veren Reşid Rıza (ö. 1935), bunduk’un kurumuş çamurdan yapılan ve hayvanları vurmaya yarayan bir cisim olduğunu belirtmiştir. Hayvanların bu şekilde vurulmasının –ki buna ‘hazif’ (الخذف) denilir- Peygamberimiz tarafından yasaklandığına¹¹⁸ dikkat çeken Reşid Rıza, bunduk’un hayvanı öldürmediğini, sadece eziyet verdiğini ve yasağın da bu illetten dolayı geldiğini söylemiştir.¹¹⁹ Günümüzde avcılarının kullandığı saçma ve mermilere de “bunduk” denildiğini ama bunların Râzî’nin bahsettiği bunduk tarifine dâhil olmayacağını, zira bunların hayvanları öldürebildiğini, bu yüzden son dönem muhakkik âlimlerin bunun cevazı yönünde fetva verdiklerini belirtmiştir.¹²⁰

¹¹³ Taberî, **a.g.e.**, C: IV, s: 408.

¹¹⁴ Mâide, 5/3.

¹¹⁵ Buhârî, Zebâih, 1–3; Müslim, Sayd, 1, 2, 4; Ebû Dâvûd, Et’ime, 35; Tirmizî, Sayd, 1, 5, 6.

¹¹⁶ Ahmet Naim, Kamil Miras, **Sahih-i Buhârî Muhtasarı ve Tecrîd-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 5. bs., 12 c., Ankara, 1980, C:XII, s: 9.

¹¹⁷ Râzî, **a.g.e.**, C:IV, s: 283. İmam Buhârî, Abdullah İbn Ömer’in de aynı görüşte olduğunu rivâyet etmiştir. Bkz.: Buhârî, Zebâih, 2.

¹¹⁸ Bkz.: Ahmed b. Hanbel, 5/55, 57; Buhârî, Zebâih, 5; Müslim, Sayd, 56; Ebû Dâvûd, Edeb, 166; İbn Mâce, Mukaddime, 2.

¹¹⁹ Reşid Rıza, **a.g.e.**, C:VI, s: 113-114.

¹²⁰ **A.g.e.**, C: VI, s: 114.

Elmalılı (ö. 1942), günümüzde Hıristiyanların kestiği bazı hayvanların, kanları akıtılmadığı için mevkûze hükmünde olduğunu belirterek şöyle demektedir:

“... elyevm hıristiyanlar domuz etini yedikleri gibi mevkuzeyi de yerler ve bilhassa domuzu tepesinden ağır bir demirle “vakz” ederek yerler. Gûya bunları, bir illeti dahiliyye ile ölmeyip bir insan veya hayvan fi’lü te’sirile ölmüş olduklarından meyte gibi değil mezbuh (kesilmiş) gibi telaki ederler.”¹²¹

4.1.1.1.3. el-Müteraddiye (المتردية)

Eti haram kılınan bir diğer hayvan el-Müteraddiye’dir. el-Müteraddiye, ‘yüksek bir yerden düşüp ölmüş hayvan’a verilen isimdir.¹²² Dağ vb. yüksekçe bir yerden aşağıya yuvarlanan veya bir kuyuya düşüp orada ölen hayvan leş hükmündedir; “... *yüksek bir yerden düşerek ölmüş hayvan size haram kılındı...*” âyeti¹²³ ile yenilmesi yasaklanmıştır.

Cahiliye Araplarının yedikleri¹²⁴ bu tür hayvanları ve ayrıca suya düşerek nasıl öldükleri tam olarak bilinmeyen hayvanları haram kılan Peygamber (sav)’den konuyla ilgili olarak nakledilen bir rivâyet şöyledir:

*“Okunu attığında Allah’ın adını an. Avı bulduğunda onu okun öldürdüğünü düşünüyorsan onu yiyebilirsin. Fakat onu bir suyun içine düşmüş bir şekilde bulursan o zaman yeme. Çünkü onu suyun mu yoksa senin okunun mu öldürdüğünü bilemezsin.”*¹²⁵

4.1.1.1.4. en-Natîha (النطيحة)

Eti haram kılınan meyte’nin diğer bir çeşidi en-Natîha’dır. Natîha, ‘başka bir hayvan tarafından süsülerek / boynuzlanarak öldürülen hayvan’dır.¹²⁶ Bu isim genelde koçlar için kullanılsa da davar ve sığır cinsi diğer hayvanları da kapsadığı açıktır. Nitekim Süddî (ö. 128) bu görüştedir.¹²⁷

¹²¹ Elmalılı, **a.g.e.**, C:II, s. 1558.

¹²² İbn Manzûr, **a.g.e.**, r-d-y mad., C:XIV, s: 316.

¹²³ Mâide, 5/3.

¹²⁴ Kurtubî, **a.g.e.**, C:VI, s: 34.

¹²⁵ Buhârî, Zebâih, 8; Müslim, Sayd, 7. (Lafız, Müslim’deki rivâyete aittir.)

¹²⁶ Râgıb el-İsfahâni, **a.g.e.**, s: 811.

¹²⁷ Taberî, **a.g.e.**, C: IV, s: 410.

Boynuzu olan hayvanların birbirleri ile vuruşmaları veya boynuzu olanların olmayanları boynuzlamaları sık rastlanan durumlardandır. Böyle durumlarda müdahale edilmediği takdirde boynuz darbeleri alan hayvanlar ölebilir. O zaman bunlar “... *boynuzlanarak / süsülerek öldürülmüş hayvanlar size haram kılındı...*”¹²⁸ âyetinin hükmü altına girer.

Natîha kelimesi, ‘mef’ûl’ (المنطوحة) manasında bir sıfat-ı müşebbehedir. Arap dilinde faîl kalıbında gelen kelimeler, genelde sonlarına ‘hâ’ (هاء) (yuvarlak, gözlü te) harfi almaz. Natîha (النتيحة) kelimesinde ise hâ harfi bulunmaktadır. Basralı nahivciler bunun sebebini kelimenin ‘tavîle’ (الطويلة) ve ‘tarîka’ (الطريقة) gibi isim olarak kullanılması şeklinde açıklamışlardır.¹²⁹ Kûfeli nahivcilere göre, faîl veznindeki bir kelime önceki kelimenin sıfatı olarak kullanılıyorsa Araplar sonuna hâ’ harfini getirmezler. Ancak önceki kelime müennes olur ve hafzedilirse müennesliğinin bilinmesi için faîl veznindeki bu sıfatın sonuna hâ harfi eklenir. Natîha da kendisinden önce geçen mahzûf (عش-شاة = الشاة) kelimesinin sıfatı olduğu için sonuna hâ harfini almıştır.¹³⁰

4.1.1.1.5. Mâ Ekele’s-Sebu’ (ما اكل السبع)

Kur’an-ı Kerim’de haramlığı kesin bir dille bildirilen meyte’nin son çeşidi, yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanarak öldürülen hayvanlardır. Âyette geçen sebu’ (السبع) kelimesi aslan, kaplan, ayı vb. köpek dişi olan, insanlara ve hayvanlara saldıran ve bu dişlerle avlanan yırtıcı hayvanlara verilen isimdir.¹³¹ Leş yiyen yırtıcı kuşlar da bu tanıma dâhildir. Bu yüzden Elmalılı, sebu’ kelimesini şöyle tarif etmiştir:

“Sebu’; “nâb” ta’bir olunur sivri dişleri bulunan arslan, kaplan, kurt, köpek vesaire gibi adeten kapar, carih (yaralayan), katil herhangi bir yırtıcı hayvan demektir ki mihleb ta’bir olunur, pençesi bulunan yırtıcı kuşlar da aynı manada dahildir.”¹³²

¹²⁸ Mâide, 5/3.

¹²⁹ Taberî, a.g.e., C:IV, s: 409.

¹³⁰ A.g.e., C:IV, s: 410; Kurtubî, a.g.e., C:VI, s: 34; Râzî, a.g.e., C: IV, s: 284; Reşid Rıza, a.g.e., C:VI, S: 114.

¹³¹ İbn Manzûr, a.g.e., s-b-a- mad., C:VIII, s: 147.

¹³² Elmalılı, a.g.e., C:II, s: 1558.

Taberî, bu kelimeyi ‘eğitilmemiş av hayvanları’ olarak tefsir etmiştir. Buna göre eğitilmemiş av hayvanlarının parçaladıkları hayvanlar bu kapsamda değerlendirilir.¹³³

Katâde (ö. 118)’den gelen bir rivâyete göre, Cahiliye Arapları, yırtıcı hayvanların parçaladığı hayvandan arta kalanları yerlerdi.¹³⁴ Bu hayvanların etleri, “... **yırtıcı hayvanların parçaladığı hayvanlar size haram kılındı...**”¹³⁵ âyeti ile yasaklanmıştır.

Âyetten açık bir şekilde görüldüğü gibi haram kılınanlar yırtıcı hayvanların kendisi değil; bunların parçaladığı hayvanlardır. Yırtıcı hayvanların yenmesinin yasaklanması ise sünnetle sabittir.

Halid b. Velid (ö. 21), Abdullah b. Abbâs (ö. 68) ve Ebû Sa’lebe el-Huşenî (ö. 75) gibi sahâbîlerden rivâyet edildiğine göre Peygamber (sav), köpek dişi olan yırtıcı hayvanların yenmesini **nehyetmiş** / yasaklamıştır.¹³⁶

Ebû Hureyre (ö. 58)’den rivâyet edilen bir hadiste de Peygamber (sav); “**köpek dişi olan her yırtıcı hayvan haramdır.**” buyurmuştur.¹³⁷

Bu hadislere göre kurt, ayı, aslan, kaplan, pars, samur, sansar, maymun, sırtlan, fil, köpek, kedi gibi hayvanları yemek haramdır.¹³⁸

4.1.1.1.5.1. Tezkiye Edilenler (إلا ما ذكيتم)

Meyte ve çeşitleri ile ilgili olarak buraya kadar verilen bilgiler, ilgili âyet ışığında şöyle özetlenebilir:

¹³³ Taberî, **a.g.e.**, C:IV, s: 410.

¹³⁴ **A.g.e.**, C: IV, s: 411; Râzî, **a.g.e.**, C:IV, s: 284; Kurtubî, **a.g.e.**, C:VI, s: 35.

¹³⁵ Mâide, 5/3.

¹³⁶ Ahmed b. Hanbel, 1/244, 289, 302, 326; Buhârî, Zebâih, 28–29, Tıp, 57; Müslim, Sayd, 12; İbn Mâce, Sayd, 13; Ebû Dâvûd, Et’ime, 25, Sünnet, 5; Tirmizî, Sayd, 9, 11, Et’ime, 6,7, Siyer, 11; Nesâî, Büyu’, 79.

¹³⁷ Müslim, Sayd, 15; İbn Mâce, Sayd, 13; Tirmizî, Et’ime, 3.

¹³⁸ Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri, ilgili hadislere binaen kural olarak yırtıcı hayvanları haram kabul etmişler, fakat tilki, sırtlan, fil, ayı, keler gibi bazı hayvanların yırtıcılar sınıfına dahil olup olmadığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bkz.: İbn Rüşd, **Bidâyetü’l-Müctehid**, C:I, s: 380-381; İbn Kudâme, **el-Muğnî**, C:XI, s: 67-69; Mehmet Şener, “Hayvan”, **DİA**, C:XVII, s: 95. Mâlikî mezhebinin ise bu konuda üç farklı görüşü vardır: el-Müdevvene’de meşhur olarak nakledilen ve Iraklıların İmam Mâlik’ten rivâyet ettikleri birinci görüşe göre yırtıcı hayvanların hepsi mekruhtur. İmam Mâlik’ten Medinelilerin naklettikleri ikinci görüşe göre yırtıcı hayvanlardan insanlara ya da diğer hayvanlara karşı saldırgan olanları haram, diğerleri mekruhtur. Üçüncü görüşe göre ise bütün yırtıcı hayvanlar haramdır. Haraşî, **el-Haraşî alâ Muhtasari Seyyidi Halil**, C:III, s: 30–31. Üçüncü görüş için bkz.: **el-Haraşî**’nin hâmişinde yer alan Şeyh Ali el-Adevî’nin yazdığı **Hâşiye**, C:III, s: 31. İmam Mâlik, Muvatta’da yırtıcı hayvanların haram olduğunu açıkça ifade etmiştir. Bkz.: Mâlik b. Enes, **el-Muvatta**, Thk.: Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru’l-Hadîs, 2 c., Kahire, t.y., Kitâbu’s-Sayd, 4.

*“Leş, ..., boğulmuş, (taş, ağaç vb. ile) vurulup öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanıp ölmüş (hayvanlar ile) yırtıcı hayvanların yediği hayvanlar ... size haram kılınmıştır.”*¹³⁹

Bu âyetin devamında *“tezkiye ettikleriniz müstesna (الا ما ذكيتم)* şeklinde bir kayıt bulunmaktadır. Ayette geçen **tezkiye** kelimesinin tanımını ve keyfiyeti hakkında kaynaklarda şu bilgiler verilmektedir:

4.1.1.1.5.1.1. Tezkiye (التذكية)

Tezkiye, ‘bir şeyi tamamlamak’, ‘ateşin yanması ve etrafını aydınlatması’, ‘ihtiyarlamak’, ‘hızlı bir şekilde kavramak’ gibi anlamlara gelen z-k-y (ذكي - يذكو - ذكاء - ذكا) kökünden türemiş tef’îl babından mastardır.¹⁴⁰ Sözlükte ‘kesmek’, ‘doğuştan gelen sıcaklığı çıkarmak’ gibi anlamlara gelen tezkiye, ıstılahta, ‘belli bir yöntemle hayata son vermek’, ‘hayvanın dini usullere uygun olarak boğazlanması’ anlamlarına gelir.¹⁴¹ Kurtubî (ö. 671)’ye göre tezkiye, “Allah’ın adını anarak koyun ve inek cinsinin (el-mezbûh = المذبوح) şah damarlarını, devenin (el-menhûr = المنحور) gerdanını kesmek, yakalanması güç olan hayvanı ise (av silahı ile) yaralamak (el-akr = العقر) suretiyle kanını akıtmaktan ibarettir.”¹⁴²

Hayvanın kesilmesi gerekli görülen nefes borusu (el-hulkûm = الحلقوم), yemek borusu (el-merî’ = المرئ) ve şah damarları (el-vedecân = الودجان) olarak bilinen iki can damarı / atardamarlar konusunda müttelik olan mezhepler, bunlardan birinin eksik olması halinde durumun ne olacağı konusunda ihtilaf etmişlerdir.¹⁴³ Ebû Hanîfe (ö. 150)’ye göre bu dört yerden hangisi olursa olsun en az üçünün kesilmesi gerekir. İmam Mâlik (ö. 179)’in meşhur olan görüşüne göre hayvanın can damarlarının ve nefes borusunun mutlaka kesilmesi gerekir. Bunlardan birinin kesilmemesi halinde o

¹³⁹ Mâide, 5/3.

¹⁴⁰ Râgıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, z-k-y mad., s: 330; İbn Manzûr, **a.g.e.**, z-k-y mad., C:XIV, s: 287-288.

¹⁴¹ Râgıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, z-k-y mad., s: 330; Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Ensar Neşriyat, 2. bs., İstanbul, 2005, s: 579.

¹⁴² Kurtubî, **a.g.e.**, C:VI, s: 37.

¹⁴³ İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-Muctehid**, C:I, s: 360.

hayvanın eti yenmez. İmam Şâfiî (ö. 204)'ye göre ise yemek ve nefes borularının kesilmesi yeterlidir.¹⁴⁴

Kısaca “şer’î kesim” olarak adlandırılabilen tezkiye, **iẖtiyârî (hakiki) ve zarûri / ızdırârî (hükmî)** olmak üzere ikiye ayrılır:

4.1.1.1.5.1.1.1. İhtiyârî (Hakiki) Tezkiye

Hakiki tezkiye kasaplık hayvanların normal yollarla kesilmesidir. Buna göre inek, boğa gibi büyükbaş hayvanlarla koyun, keçi gibi küçükbaş hayvanlar boğazlarından (**zebh / الذبح**), deve ise gerdan olarak tabir edilen boyunun gövdeye bittiği yerden (**nahr / النحر**) kesilir.

4.1.1.1.5.1.1.2. Zarûri / Iızdırârî (Hükmî) Tezkiye

Hükmî tezkiye, normal yollarla kesilmesi zor veya mümkün olmayan hayvanların avlanmasıdır. Bu yolla ele geçirilen hayvanlar normal yolla kesilmemiş olsa bile tezkiye edilmiş kabul edilir.¹⁴⁵ Buna sahibinden kaçıp vurulan boğa, deve gibi evcil hayvanlar da dâhildir. Nitekim Peygamber (sav)’in bulunduğu bir ortamda kaçan bir deve, orada bulunanlardan biri tarafından vurulmuştu. Hz. Peygamber de: “*Bu develerden, vahşi hayvanlar gibi kaçıp gidenler vardır. Eğer zor durumda kalırsanız siz de böyle yapın*” diyerek bu işlemi onayladığını beyan etmiştir.¹⁴⁶

4.1.1.1.5.1.2. İstisnânın Keyfiyeti

Mâide sûresinin üçüncü ayetinde yer alan “*ölmeden yetişip kestikleriniz müstesna (إلا ما ذكيتم)*” istisnasının keyfiyeti hakkında âlimlerden dört farklı görüş nakledilmiştir:

¹⁴⁴ İmam Şâfiî, **el-Ümm**, C:II, s: 371; Sahnûn Abdusselam b. Saîd, **el-Müdevvenetu’l-Kübrâ**, Dâru Sâdır, 6 c., Beyrut, t.y., C:II, s: 65; Cessâs, **a.g.e.**, C:II, s: 306-307; İbnu’l-Arabî, **a.g.e.**, C:II, s: 542; Kâsânî, **Bedâiu’s-Sanâi’**, C: V, s: 41-42; İbn Rüşd, **a.g.e.**, C:I, s: 361; Kurtubî, **a.g.e.**, C:VI, s: 37; Menderes Gürkan, “Hayvanların Kesimi”, **İslâm’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İlmî Müşavir ve Redaktör: İbrahim Kâfi Dönmez, İFAV, 4 c., İstanbul, 1997, C:II, s: 220-221.

¹⁴⁵ Kâsânî, **a.g.e.**, C: V, s: 40, 43; İbn Âbidîn, **Hâşiyetu Reddi’l-Muhtâr**, C: VI, s: 294, Şener, “Hayvan”, **DİA**, C:XVII, s: 96; Erdoğan, **a.g.e.**, s: 579.

¹⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, 3/463, 464; Buhârî, Cihâd, 191, Şirket, 3, 16, Zebâih, 15, 18, 23, 36, 37; Müslim, Edâhî, 20, 22; İbn Mâce, Zebâih, 9, 17; Ebû Dâvûd, Edâhî, 14; Tirmizî, Sayd, 19; Nesâî, Sayd, 17, 35, Dahâyâ, 26.

a. Birinci görüşe göre âyetteki istisna, hemen yanı başında bulunan mâ ekele's-sebu' cümlesine has bir istisna-i muttasıl'dır. Çünkü lafız olarak buna en yakın olan budur.¹⁴⁷

b. İkinci görüşe göre istisna, âyette zikredilen haramların hepsinden bir istisna-i munkatı'dır. Yani istisna cümlesi, âyette zikredilen hayvanların hiçbirini haramlıktan çıkarmayıp ayrıca helal olanlarını göstermektedir. Buna göre âyetin anlamı; “*buraya kadar sayılanların hepsi size haram, bunun dışında kalanlardan ise tezkiye ettikleriniz (kestikleriniz) helal kılınmıştır.*”¹⁴⁸ olmaktadır.

c. Üçüncü görüşe göre ise istisna, âyetteki muharremâttan değil; tahrîm'den bir istisna-i munkatı'dır. İmam Mâlik ve bir grup Medine ehli bu görüştedirler. Onlara göre âyette haramlığı bildirilen leş ve domuz tezkiye edilmez. Böylece âyetin manası yukarıdaki gibi “leş kan vd. size haram, helal kıldıklarımın ise sadece tezkiye ettikleriniz helaldir.” olmaktadır.¹⁴⁹

d. Dördüncü ve son görüşe göre ise buradaki istisna, el-munhanika'dan mâ ekele's-sebu'a kadar olan beş kısımdan bir istisna-i muttasıldır. Buna göre boğulmaya yakın, taş veya ağaç ile vurulmuş, yüksek bir yerden yuvarlanmış, boynuzlanmış veya yırtıcı hayvan tarafından yaralanmış hayvanlar debelenirken, henüz gözlerini kırpmaya yahut kuyruğunu sallamaya kısaca henüz hayat belirtileri taşımaya devam ederken kesilirlerse bunlar helal olurlar. Ali b. Ebî Talib (ö. 40), Zeyd b. Sâbit (ö. 45), İbn Abbâs (ö. 68), Dahhâk (ö. 105), Hasan-ı Basrî (ö. 110), ve Katâde (ö. 118) gibi sahabe ve tabiûn uleması başta olmak üzere müfessirlerin büyük çoğunluğu bu fikri benimsemişlerdir.¹⁵⁰

Bu son görüşte bahsi geçen hayvanın ölmeden kesilmesi ile ilgili olarak, günümüzde, başta Avrupa olmak üzere yabancı ülkelerde yaşayan Müslümanlarla, o ülkelerden ithal edilen etleri yiyen Müslümanları meşgul eden bir mesele vardır. O da özellikle Avrupa'da, hayvanların bir şekilde uyuşturularak bayıltma yöntemiyle

¹⁴⁷ Râzî, **a.g.e.**, C:IV, s: 284; Elmalılı, **a.g.e.**, C:II, s: 1559.

¹⁴⁸ Cessâs, **a.g.e.**, C:II, s: 305; Muhammed b. Abdillâh İbnu'l-Arabî, **Ahkâmu'l-Kur'ân**, Thk.: Ali Muhammed el-Bicâvî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 4 c., Beyrut, t.y., C:II, s: 539; Râzî, **a.g.e.**, C:IV, s: 284; Elmalılı, **a.g.e.**, C:II, s: 1559.

¹⁴⁹ Taberî, **a.g.e.**, IV, s: 412; İbnu'l-Arabî, **a.g.e.**, C:II, s: 540; Râzî, **a.g.e.**, C:IV, s: 284-285.

¹⁵⁰ Bkz.: Taberî, **a.g.e.**, C:IV, s: 411-412; Cessâs, **a.g.e.**, C:II, s: 305; İbnu'l-Arabî, **a.g.e.**, C: II, s: 540; Kurtubî, **a.g.e.**, C:VI, s: 35; Râzî, **a.g.e.**, C:IV, s: 284; Elmalılı, **a.g.e.**, C:II, s: 1560.

kesilmesidir. Hayvanların elektrikli bıçaklarla kesilmesi (التذكية بالكهربائية) meselesine tefsirinde yer veren Reşid Rıza (ö. 1935), bu ve bunun gibi modern yöntemlerin hayvan kesiminde kullanılabilceğini belirtmiştir. Zira o, bunların hayvana olabildiğince az acı vermeye yaradığını, eğer yaşayıp da görmüş olsaydı Hz. Peygamber'in bile bunları normal kesim metoduna (zebh) tercih edeceğine inandığını söylemiştir.¹⁵¹

Süleyman Ateş de Reşid Rıza'nın bu fikrini desteklemekte ve şöyle demektedir:

“... hayvanın eziyet çekmemesi için başına tabanca vurularak henüz canlı iken kesilmesi caizdir. Bu hayvanın eti yenilir. (...) Bize anlatıldığına göre başına tabanca vurulan hayvan hemen ölmüyor. Uyuşarak kendinden geçiyor, fakat nefes alıp veriyor, ayaklarını kıpırdatıyor, yani canlılık alameti gösteriyor. İşte elektroşoktan sonra henüz canlı iken kesilen hayvanın eti helaldir, yenilir. Ama şoktan sonra tamamen ölmüşse lâşe hükmüne girdiği için onun eti yenmez.”¹⁵²

Vehbe ez-Zuhaylî ve Yusuf el-Karadâvî de kasaplık hayvanların kesiminde elektroşok vb. bayıltma yöntemlerinin kullanılabilceği yönünde görüş bildirmişlerdir.¹⁵³

28 Haziran – 3 Temmuz 1997'de Suudi Arabistan'ın Cidde şehrinde toplanan **Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî** de bazı şartlar altında hayvanların bayıltılarak kesilebileceği yönünde bir karara varmıştır. Buna göre kesimden önce hayvanlara şu şartlar altında elektroşok uygulanabilir:

- a. Elektroşok aletinin kutupları hayvanların ya şakaklarına ya da alın bölgelerine uygulanmalıdır.
- b. Uygulanacak voltaj 100 – 400 volt arasında olmalıdır.
- c. Elektrik akımı şiddeti koyun cinsinde 0,75 – 1 amper, sığır cinsinde ise 2 – 2,5 amper olmalıdır.
- d. Elektrik akımı 3 – 7 saniye süresince verilmelidir.¹⁵⁴

¹⁵¹ Reşid Rıza, **a.g.e.**, C:VI, s: 119.

¹⁵² Süleyman Ateş, **a.g.e.**, C:II, s: 459.

¹⁵³ Bkz.: Vehbe ez-Zuhaylî, **el-Fıkhî'l-İslâmî ve Edilletuhû**, Dâru'l-Fıkr, 3. bs., 8 c., Dımeşk, 1989, C:III, s: 688; Karadâvî, **a.g.e.**, s: 57, Terc.: s: 72.

¹⁵⁴ Heyet, **Mecmau'l-Fıkhî'l-İslami**, Karar Rakam: 101 (3/D10) “Bi Şe'ni'z-Zebâih”, **Mecelletu Mecmai'l-Fıkhî'l-İslami**, Cidde, Yıl: 1997, Sayı: 10, C:I, s: 653–654.

Son dönemde ülkemizde yayımlanan en kapsamlı ilmihal olan Türkiye Diyanet Vakfı İlmihalinde de benzer açıklamalar yapılarak, hayvanı öldürmediği müddetçe modern kesim yöntemlerinin kullanılabilceği belirtilmiştir.¹⁵⁵

Tezkiye ile ilgili olarak fıkıh kitaplarında kesim adabı, kesim şekli, kesme aleti, kesen kişide aranan özellikler vb. bir hayli bilgi mevcuttur. Hz. Peygamber'den nakledilen iki hadis, bunları özetler niteliktedir:

Şeddâd b. Evs (ö. 58)'ten nakledilen bir rivâyete göre, Resûlullah şöyle buyurmaktadır:

*“Allah Teala her şeyde iyilik ve güzelliği (ihsânı) emretmiştir. Öyleyse öldürülmeyi hak etmiş birini öldürdüğünüz zaman, öldürmeyi bile güzel yapınız. Hayvan kesecek olursanız kesimi iyi yapınız. Bıçağınızı bileyin ve hayvana zahmet vermeyin, rahat ettirin.”*¹⁵⁶

Allah Teala'nın her şeyde ihsânı emrettiğini bildiren bu hadis, aynı zamanda hayvan kesiminde de evrensel prensipler vaz' etmiştir. Buna göre hayvanın kesim öncesi ve esnasında rahat etmesi için her türlü önlem alınmalı, kör bıçak kullanılmamalıdır. Buna sağlıklı bir kesim ortamı (mezbaha) hazırlamak da dâhildir. Hatta Reşid Rıza (ö. 1935)'nin de belirttiği gibi, kesimden önce hayvanı öldürmeme şartıyla, ona olabildiğince az acı verdiği söylenen elektroşok (veya buna benzer bayıltma metotları) gibi modern kesim yöntemleri de tercih edilebilir. Fakat hayvanı bayıltmadan keskin bir bıçakla kesmek, hayvanın çabuk ve güvenli bir biçimde ölmesini sağlamaktadır.¹⁵⁷ Mümkün mertebe bu yöntem kullanılmalıdır.

Hz. Peygamber'den nakledilen ikinci hadis ise istisnai durumları düzenlemektedir. İlgili hadis şöyledir: Abdullah İbn Ömer (ö. 73)'in azatlı kölesi Nâfi' (ö. 117), Ka'b b. Mâlik (ö. 50)'in bir oğlundan, İbn Ömer'e anlatırken şunları işittiği: “Bâbası (Ka'b) kendisine şöyle bir olay anlatmıştı: Davar güden câriye, bir koyunun ölmek üzere olduğunu görmüş, derhal bir taş kırarak onunla koyunu kesmişti. Babası (Ka'b),

¹⁵⁵ Ali Bardakoğlu, “Haramlar ve Helaller”, **İlmihal -II (İslam ve Toplum)**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 6. bs., Ankara, 2004, s: 50. Ayrıca bkz.: Mehmet Şener, “Hayvan”, **DİA**, C:XVII, s: 97.

¹⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, 4/123, 124, 125; Müslim, Sayd, 57; İbn Mâce, Zebâih, 3; Ebû Dâvûd, Edâhî, 11; Tirmizî, Diyât, 14; Nesâî, Dahâyâ, 22, 26, 37.

¹⁵⁷ İsmet Sungurbey, **Hayvan Hakları**, 2. bs., İstanbul Üniversitesi Basımevi, İstanbul, 1993, s: 230-231.

ailesine: “Resulullah'a sorup öğrenene kadar ondan yemeyin.” demiş ve sormuştu. Resulullah da yemelerine izin vermişti.”¹⁵⁸

Bu hadiste kesim esnasında bıçak kullanmanın şart olmadığı, bazı durumlarda taş vb. cisimlerle hayvanın kesilebileceği beyan edilmiştir. Başka bir hadiste ise Hz. Peygamber, diş ve tırnak hariç her türlü alet ile kesim yapılabileceğini, önemli olanın hayvanın kanını bolca akıtmak olduğunu söylemiştir.¹⁵⁹

Kur’an-ı Kerim’de etleri yenmeyen hayvanlar anlatılırken, bu hayvanları kesen kimselerin inancına değinilmemiştir. İlgili âyetler fail üzerinde değil fiil üzerinde durmuştur.¹⁶⁰ Bu yüzden bir hayvan Allah’tan başkası adına kesilmişse, kesen kişi Müslüman dahi olsa eti haramdır. (Bu konu aşağıda “Allah’tan Başkası Adına Kesilenler” başlığı altında işlenecektir.)

Her ne kadar nüzul sebebi hakkında tefsir kitaplarında kesin bir bilgiye rastlanmamakta ise de Mekke döneminde müşriklerle iç içe yaşayan Müslümanların et yeme konusunda sıkıntı yaşadıklarını bildiren bir âyet bulunmaktadır. Âyet şöyledir:

“Size ne oluyor ki, Allah size darda kalmanızın dışında, haram olanları genişçe anlatmışken üzerine O’nun adının anıldığı şeyden yemiyorsunuz? Doğrusu çoğunluk, heva ve heveslerine uyarak, bilmeden sapıtıyorlar. Muhakkak ki Rabbin haddi aşanları çok iyi bilir.”¹⁶¹

Bu âyete göre müşriklerin Allah adına kestikleri hayvanları Müslümanların yemedikleri anlaşılmaktadır. Allah da kendi adına kesildiği müddetçe kimin kestiğine bakmadan bunların yenilmesini, haram olan etlerin ise âyetlerde en ince ayrıntısına kadar açıklandığını bildirmiştir. Haram olan etlerin açıklandığı âyetlerde ise; buraya kadar tanımı ve çeşitleri üzerinde durulan meyte, akıtılmış kan, domuz eti

¹⁵⁸ Muvatta, Zebâih, 4; Ahmed b. Hanbel, 2/76, 80; Buhârî, Zebâih, 18, 19, Vekâlet, 4; Müslim, Edâhî, 19; İbn Mâce, Zebâih, 8; Ebû Dâvûd, Edâhî, 3.

¹⁵⁹ Ahmed b. Hanbel, 3/463, 464; Buhârî, Cihâd, 191, Şirket, 3, 16, Zebâih, 15, 18, 23, 36, 37; Müslim, Edâhî, 20, 22; İbn Mâce, Zebâih, 9, 17; Ebû Dâvûd, Edâhî, 14; Tirmizî, Sayd, 19; Nesâî, Sayd, 17, 35, Dahâyâ, 26.

¹⁶⁰ Mustafa Akman, “Allah’tan Başkası Adına Kesilenler”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, cilt: 14, sayı: 3–4, Ankara, 2001, s: 389.

¹⁶¹ En’âm, 6/119.

ve Allah'tan başkasının adı anılarak kesilmiş olanların dışında herhangi bir haramdan söz edilmediği görülmektedir.¹⁶²

Öyleyse Müslüman olmayanların kestiği hayvanlar hakkında buna göre karar vermek gerekir. Yani hayvan Allah'ın haram kıldığı hayvanlardan değilse ve kesilirken O'ndan başkasının adı zikredilmemişse kesen kişinin dini kimliğine bakmadan bu etin yenmesinde bir sakınca görülmemelidir. İmam Buhârî (ö. 256), Sahîh'inin Kitâbu'z-Zebâih bölümü, "Ehl-i Kitab'ın Yiyecekleri" başlıklı bâbının girişinde, tâbiûnun ileri gelenlerinden Zührî' (ö. 124)'nin şu sözünü nakleder:

"Hıristiyan Arapların kestiklerini yemekte bir sakınca yoktur. Fakat Allah'tan başka birisinin adını andığına iştirsen o zaman onların kestiğini yeme. Böyle bir şey duymazsan (bu durumda vehimlenme), çünkü Allah, onların küfrünü bildiği halde kestiklerini bize helâl kılmıştır."¹⁶³

Her ne kadar müşriklerin kestiklerinin caiz olmadığına dair alimler arasında ittifak olsa da¹⁶⁴ Zührî'nin, ehl-i kitabın kestiği hayvanların yenmesi ile ilgili bu sözünü ehl-i kitaptan olmayanlar hakkında da genişletmek mümkündür. Zira hahamlarını ve rahiplerini rab edinip müşrik oldukları açık bir şekilde belirtilen¹⁶⁵, Allah Teala'yı "üçün üçüncüsü",¹⁶⁶ İsa (as)'yı Allah¹⁶⁷ (Hıristiyanların iddiası), Üzeyir'i Allah'ın oğlu kabul edenlerin¹⁶⁸ (Yahudilerin iddiası) şirkleri ile diğer müşriklerin şirki arasında herhangi bir fark olmadığı aşikârdır. Hatta teslis inancını savunanların şirki, putlarını Allah'la aralarında sadece bir 'aracı' konumunda görüp onlara "bunlar da Allah'tır" demeyen müşriklerinkinden daha büyüktür. Bu yüzden Şevkânî, Allah'tan başkası adına kesilmediği müddetçe kafirlerin kestiğinin yenilebileceğini söylemektedir.¹⁶⁹ O, bunu şöyle izah eder:

¹⁶² Bkz.: Bakara, 2/173; Mâide, 5/3; En'âm, 6/145; Nahl, 16/115.

¹⁶³ Hz. Ali'den de aynısı nakledilmiştir. Buhârî, Zebâih, 22.

¹⁶⁴ İbn Rüşd, **a.g.e.**, C:I, s: 365. Bu icmâ iddiasını kabul etmeyen Şevkânî, "faraza bir şekilde doğru olduğu kabul edilse bile bunun, kafirin Allah'tan başkasının adını anarak kestiğine ya da Allah'ın adını anmadan kestiğine hamledilmesi gerekir" demektedir. Bkz.: Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, **es-Seylü'l-Cerrâru'l-Mutedeffik alâ Hadâiki'l-Ezhâr**, Thk.: Mahmud İbrahim Zâyed, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 4 c., Beyrut, 1985, C:IV, s: 65; Mustafa Akman, "Allah'tan Başkası Adına Kesilenler", **İslami Araştırmalar Dergisi**, cilt: 14, sayı: 3-4, s: 396.

¹⁶⁵ Tevbe, 9/31.

¹⁶⁶ Mâide, 5/73.

¹⁶⁷ Mâide, 5/17, 72.

¹⁶⁸ Tevbe, 9/30.

¹⁶⁹ Şevkânî, **es-Seylü'l-Cerrâru'l-Mutedeffik alâ Hadâiki'l-Ezhâr**, C:IV, s: 64; Akman, "Allah'tan Başkası Adına Kesilenler", **İslami Araştırmalar Dergisi**, cilt: 14, sayı: 3-4, s: 396.

“Kafir Allah’tan başkası adına değil de Allah’ın adını anarak kesip kan akıttığında ve (hayvanın) damarlarını kestiğinde, onun bu özellikte gerçekleşen kesiminin haram olduğuna dair naslarda herhangi bir işaret yoktur (...) Maide suresinde yer alan “*tezkiye ettikleriniz hariç* (إلا ما ذكيتم)” ibaresi kesim yapabilecek herkese şamildir. Kim Allah için ve O’nun adını anarak kestiği halde kâfirin bu hitabın dışında olduğunu savunuyorsa (yanılıyordur). Bütün deliller onun aleyhindedir.”¹⁷⁰

Ayrıca kaynaklarda Hz. Peygamberin, müşriklerin et yemek amacıyla kestiklerini yemediğine dair herhangi bir rivâyet yer almamaktadır. Fakat diğer taraftan müşriklerin putları için kestiklerini yememiştir.¹⁷¹ Demek ki burada asıl olan, müşriklerin / kâfirlerin Allah’tan başkası adına kestiklerini yememektir.

Şu hadis konuyu tamamlayıcı nitelikte gözükmektedir. Kabîsa b. Hülb babasından şöyle rivâyet etmiştir: “Resûlullah’a (sav) bir adamın şöyle sorduğunu işittim: “Bazı yiyecekler var, onları yemekte zorluk çekiyorum.” Resûlullah da cevaben: “*İçinde hiç bir şey sıkıntı olmasın, aksi halde Hıristiyanlara benzersin.*” buyurdu.¹⁷²

4.1.1.1.6. Canlı Hayvandan Koparılan Parça

Canlı hayvanlardan kesilen / koparılan parçalar da meyte hükmündedir. Lakin bununla ilgili hüküm Kur’an’la değil; sünnetle belirlenmiştir. Hz. Peygamber Medine’ye hicret ettiği Medinelilerin develerin hörgüçlerini, koyunların kuyruklarını onlar canlı iken kestikleri rivâyet edilmektedir. Buna şahit olan Hz. Peygamber, “*Bir hayvan canlı olduğu halde ondan kesilen parça meytedir.*” buyurarak onların bu davranışını yasaklamıştır.¹⁷³

Meyte, çeşitleri ve tezkiye ile ilgili olarak buraya kadar yapılan açıklamalardan sonra, hangi hayvanların ölüsünün meyte kabul edilmediği konusuna geçmek icap etmektedir.

4.1.1.2. Meyte’nin İstisnaları

Meyte’nin balık ve çekirge olmak üzere iki istisnası bulunmaktadır. Kesilen hayvanın karnında ölü olarak bulunan yavru da bu başlıkta değerlendirilebilir.

¹⁷⁰ Şevkânî, *es-Seylü’l-Cerrâru’l-Mutedeffik alâ Hadâiki’l-Ezhâr*, C:IV, s: 64; Akman, “Allah’tan Başkası Adına Kesilenler”, *İslami Araştırmalar Dergisi*, cilt: 14, sayı: 3-4, s: 396.

¹⁷¹ Buhâri, *Menâkıbu’l-Ensâr*, 24.

¹⁷² Ebû Dâvûd, *Et’ime*, 24; Tirmizî, *Siyer*, 16.

¹⁷³ Ahmed b. Hanbel, 5/318; İbn Mâce, *Sayd*, 8; Ebû Dâvûd, *Sayd*, 3; Tirmizî, *Sayd*, 12.

4.1.1.2.1. Balık

Hız. Peygamberden nakledilen hadislere göre balığın ölüsü, meyte kapsamına girmemektedir.

Abdullah İbn Ömer'in rivâyet ettiği bir hadiste Hız. Peygamber şöyle buyurmuştur: “*Bize iki hayvanın ölüsünün yenmesi helâl kılındı: Balık ve çekirge.*”¹⁷⁴

Yahya b. Maîn (ö. 233), Ali b. el-Medînî (ö. 234), Ahmed b. Hanbel (ö. 241) ve Ebû Davud (ö. 275) gibi muhaddisler, bu hadisin senedinde yer alan Abdurrahman b. Zeyd b. Eslem el-Adevî (ö. 182) adlı ravinin zayıf olduğunu söylemişlerdir.¹⁷⁵

Beyhakî (ö. 458) ise **Sünen-i Kübrâ**'sında, aynı hadisi hem bu raviden başka bir senedle hem de Süleyman b. Bilal (ö. 172) adlı bir raviden sahih bir senedle nakletmiş ve bunun Abdullah İbn Ömer'e ait **mevkûf** bir hadis olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁶ Muhaddisler, Beyhakî'nin Abdullah b. Ömer'den sahih bir senedle naklettiği bu hadisin mevkûf olduğunu fakat sahabeden “bize şu helal şu da haram kılındı” şeklinde rivâyet edilen hadislerin **merfû**' hadis hükmünde olduğunu belirtmişlerdir.¹⁷⁷

Başka bir hadiste ise Hız. Peygambere deniz suyunun hükmü sorulmuş, O da şöyle cevap vermiştir: “*Denizin suyu temiz; meytesi de helâldir.*”¹⁷⁸

Bu hadis, genel olarak bütün deniz hayvanlarının ölüsünün helal olduğunu gösterse de Hanefîler, bunu sadece balık ile sınırlandırırılar. Fakat her halükârda balığın tezkiyesiz olarak yenileceği ve ölüsünün helal olduğu bütün mezhepler tarafından ittifakla kabul edilmiştir.¹⁷⁹

4.1.1.2.2. Çekirge

¹⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, 2/97; İbn Mâce, Sayd, 9, Et'ime, 31.

¹⁷⁵ Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed İbn Ali İbn Hacer el-Askalânî, **Tehzîbu't-Tehzîb**, Dâru'l-Fikr, 12 c., Beyrut, 1984, C:VI, s: 161, (no: 361).

¹⁷⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Huseyin b. Ali el-Beyhakî, **Kitâbu's-Süneni'l-Kübra**, (el-Cevheru'n-Nakî zeyli ile birlikte), Dâru'l-Marife, 10 c., Beyrut, 1992, C:I, s: 254.

¹⁷⁷ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, **Neylu'l-Evtâr Şerhu Munteka'l-Ahbâr**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, 8 c., Beyrut, t.y., C:VIII, s: 166.

¹⁷⁸ Muvatta, Tahâret, 12, Sayd, 12; Ahmed b. Hanbel, 2/237, 361, 378, 393; İbn Mâce, Tahâret, 38; Ebû Dâvûd, Tahâret, 41; Tirmizî, Tahâret, 52; Nesâî, Tahâret, 46, Miyâh, 4, Sayd, 35.

¹⁷⁹ Ferec Zehrân, **Ahkâmu'z-Zebâih**, s: 227.

Bütün mezhepler çekirgenin helal olduğu konusunda müttefiktir. Fakat tezkiye edilip edilmeyeceği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Mâlikî mezhebine göre çekirgeyi tezkiye etmeden yemek caiz değildir. Bu tezkiye ise ya başını kopararak ya canlı olarak ateşte kızartarak ya da haşlayarak olur. Yani ölü olarak bulunan çekirgeyi yemek caiz değildir.¹⁸⁰ Diğer mezheplerde böyle bir şart yoktur.¹⁸¹

Çekirgenin yenmesi ile ilgili olarak Peygamber (sav)'den şöyle bir rivâyet nakledilmiştir: İbn Ebî Evfâ (ö. 86) şöyle demiştir: “Resûlullah (sav) ile beraber (altı veya yedi sefer) gazveye çıkmıştık. Gazve esnasında Aleyhissalatu vesselam'la birlikte çekirge yedik.”¹⁸²

Başka bir hadiste çekirge hakkında Peygamber (sav)'in: “*Onlar, Allah'ın en kalabalık ordularındır. Onu ne yerim ne de haram kılarım*” buyurduğu rivâyet edilmiştir.¹⁸³ Bu hadisi rivâyet eden Ebû Davud (ö. 275), bunun mürsel (sahâbî râvîsi senetten düşmüş) bir hadis olduğunu belirtmiştir. Çekirge hakkında varid olan bütün hadisler içinde en sahih olanı, Abdullah İbn Ebî Evfâ'dan rivâyet edilenidir. Bu yüzden çekirgenin yenilmesinin helal olduğu konusunda icmâ olduğu belirtilmektedir.¹⁸⁴

4.1.1.2.3. Anne Karnında Ölü Olarak Bulunan Yavru

Kesilen hayvanın karnından ölü olarak çıkan yavrunun hükmü de bu başlıkta değerlendirilebilir. Bu konuda Hz. Peygamberden “*annenin kesilmesi ceninin kesilmesi sayılır*” (ذكاة الجنين ذكاة امه)¹⁸⁵ şeklinde bir hadis nakledilmiştir. Hanefîlerden Ebû Yusuf (ö. 183) ve İmam Muhammed (ö. 189)'in de aralarında bulunduğu fakihlerin çoğunluğu bu hadisle amel ederek kesilen hayvanın karnından ölü olarak çıkan yavrunun yenilebileceğini söylemişlerdir.¹⁸⁶ Mâlikîler ise bu yavrunun yenilebilmesi için yaratılışının tamamlanmasını ve tüylerinin bitmesini şart

¹⁸⁰ Sahnûn, *el-Müdevvene*, C:II, s: 57; Haraşî, *el-Haraşî alâ Muhtasari Seyyidi Halil*, C:III, s: 25.

¹⁸¹ Bkz.: Şâfiî, *el-Ümm*, C:II, s: 366; Kâsânî, *a.g.e.*, C:V, s: 36; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, C:XI, s: 42; Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said İbn Hazm, *el-Muhallâ bi'l-Âsâr*, Thk.: Abdulgaffar Süleyman el-Bundârî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 12 c., Beyrut, 1988, C: VI, s: 120.

¹⁸² Buhârî, Sayd, 13; Müslim, Sayd, 52; Ebû Dâvûd, Et'ime, 22; Tirmizî, Et'ime, 22; Nesâî, Sayd, 37.

¹⁸³ İbn Mâce, Sayd, 9; Ebû Dâvûd, Et'ime, 35.

¹⁸⁴ Ahmet Naim, Kamil Miras, *Tecrîd-i Sarîh Terc.*, C:XII, s: 18.

¹⁸⁵ Ahmed b. Hanbel, 3/39, 45, 53; Ebû Dâvûd, Edâhî, 18; Tirmizî, Sayd, 10; İbn Mâce, Zebâih, 15.

¹⁸⁶ Nevevî, *Ravdatu't-Tâlibîn*, C: II, s: 546; Kâsânî, *a.g.e.*, C:V, s: 42; İbn Kudâme, *a.g.e.*, C: XI, s: 52-53.

koşmaktadırlar.¹⁸⁷ Onlar “*bir deve kesildiği zaman karnındaki yavrunun tezkiyesi, devenin tezkiyesine tâbidir, yeter ki yavrunun hilkatı (bütün uzuvlarının çıkmasıyla) tamamlanmış, tüyleri de bitmiş olsun.*”¹⁸⁸ hadisini delil almaktadırlar. Hanefîlerden Ebû Hanîfe (ö. 150), Züfer (ö. 158) ve Hasan b. Ziyâd (ö. 204) ise ölü doğan yavruyu haram kabul etmektedirler. Onlara göre bu hayvan kesilmeden öldüğü için meyte hükmündedir, meyte ise haramdır. “*Annenin kesilmesi ceninin kesilmesi sayılır*” hadisi ise benzetme anlamı taşımaktadır. Yani ceninin kesimi annesinin kesimi gibidir, annesi nasıl kesilmişse -yaşamaya halinde- onun da öyle kesilmesi gerekir. Bu hadis, ceninin yenilebilmesi için annesinin kesilmesinin yeterli olduğunu göstermemektedir.¹⁸⁹ Kanaatimizce bu son görüş diğerlerine göre daha isabetlidir. Zira bu yavru ne zebh ne nahr ne de akr sureti ile tezkiye edilmiştir. Bu üç yoldan biri dışında ölen hayvan ise meyte hükmündedir. Ayrıca Kur’an’da Mekkeli müşriklerin hamile hayvanların karınlarındaki hayvanlarla ilgili tasarrufları anlatılırken onların şöyle dedikleri bildirilmektedir:

“*Bu hayvanların karınlarında olan yavrular yalnız erkeklerimize mahsus olup, eşlerimize yasaktır. Ölü doğacak olursa hepsi ona ortak olurlar (وان يكن ميتة فهم) (فيه شركاء) dediler. Şüphesiz ki O hikmet sahibidir, hakkıyla bilendir.*”¹⁹⁰

Ayette “*ölü doğacak olursa hepsi ona ortak olurlar*” ibaresinde (ميتة) meyte kelimesi yer almaktadır. Bu da anne karnında ölü olarak bulunan yavruların meyte kapsamına girdiğini göstermesi bakımından önemli bir delildir.

4.1.1.3. Meyte’nin Derisi, Kılı, Yünü ve Kemiği

Meyte, Kur’an-ı Kerim’de “*leş... size haram kılındı*” şeklinde umum ifade eden bir lafızla haram kılınmıştır. Tezkiye edilmeden ölen hayvanların derisi, kılı, yünü ve kemiğinden yararlanılabileceği, En’âm 145. ayetten anlaşılmaktadır. Orada geçen “*yiylene yemesi haram kılınan...*” ifadesi bu hayvanların sadece yenilebilecek kısımlarının haram olduğunu göstermektedir. Sünnette de bu husus vurgulanmış ve bunlardan yararlanılabileceği belirtilmiştir. Fıkıh mezhepleri ise Peygamber

¹⁸⁷ Haraşî, *el-Haraşî*, C:III, s: 24-25; Derdîr, *eş-Şerhu’s-Sağîr*, C: II, s: 177.

¹⁸⁸ Muvatta, *Zebâih*, 8.

¹⁸⁹ Kâsânî, *a.g.e.*, C:V, s: 42;

¹⁹⁰ En’âm, 6/139.

(sav)’den gelen haberleri farklı değerlendirmiş, bunun sonucunda farklı sonuçlara varmışlardır. Şimdi bu konunun ayrıntılarına geçelim:

4.1.1.3.1. Derisi

Meyte’nin derisi ile ilgili olarak Peygamber (sav)’den farklı rivâyetler nakledilmiştir. Bu rivâyetleri şöyle sıralamak mümkündür:

Hz. Peygamberin hanımlarından Meymûne (ö. 51)’nin azatlı cariyesine, toplanan zekâtta bir koyun verilmişti. Bir gün koyun ölmüş ve Hz. Peygamber de bunu görmüş ve oradakilere: “*Onun derisinden faydalansaydınız ya!*” demişti. Oradakiler: “Ama o meyledir.” diye cevap verince, Peygamber (sav): “*Onun yalnızca yenilmesi haram kılınmıştır.*”¹⁹¹ buyurarak meytenin derisinden faydalanılabileceğini ifade etmiştir. Hadis, değişik varyantlarda “derisini tabaklayıp kullansaydınız ya” şeklinde gelmiş ve sahabenin de o hayvanın derisini tabaklayıp kullandıkları belirtilmiştir.¹⁹²

Abdullah İbn Abbâs (ö. 68)’tan gelen bir rivâyette ise Peygamber (sav), “*hangi ham deri tabaklanırsa temiz olur.*” buyurmuştur.¹⁹³

Yine Peygamberimizin hanımlarından biri olan Sevde (ö. 19)’den gelen bir rivâyet şöyledir: “Bizim bir koyunumuz öldü, onun derisini tabakladık. Sonra eskiyinceye kadar içinde nebîz (hurma veya üzümünden yapılan bir çeşit içecek) yapmaya devam ettik.”¹⁹⁴

Hadislerde görüldüğü gibi meytenin derisinin kullanılması, tabaklanma şartına bağlanmıştır. Bu yüzden ölmüş veya usulüne uygun bir şekilde kesilmemiş olan hayvanların derisinin tabaklanmadan kullanılamayacağı hususunda mezhepler görüş birliğine varmışlardır.¹⁹⁵

Bu hadisler meyte’nin derisinden faydalanmanın caiz olduğunu göstermektedir. Fakat bunun hilâfına olan rivâyetler de bulunmaktadır. Bunlardan biri, Hz.

¹⁹¹ Muvatta, Sayd, 16; Ahmed b. Hanbel, 1/262, 265, 314; Buhârî, Zekât, 61; Müslim, Hayz, 100, 101, Zebâih, 30; Ebû Dâvûd, Libâs, 38, 39; Nesâî, Fer’, 4, 5.

¹⁹² Ahmed b. Hanbel, 4/329, 334, 336; Müslim, Hayz, 100, 102, 104; Ebû Dâvûd, Libâs, 38; Nesâî, Fer’, 5.

¹⁹³ Muvatta, Sayd, 17; Ahmed b. Hanbel, 1/219, 227, 270; Müslim, Hayz, 105; Ebû Dâvûd, Libâs, 38; Tirmizî, Libâs, 7; Nesâî, Fer’, 4.

¹⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, 6/429; Buhârî, Eymân, 21; Nesâî, Fer’, 4.

¹⁹⁵ Mustafa Baktır, “Deri”, **DİA**, İstanbul, 1994, C:IX, s: 176.

Peygamber'in, vefatından iki ay (rivâyet farklılıklarına göre üç gün, bir ay, kırk gün) önce Cüheyne kabilesine gönderdiği mektupta: “*Meyte'nin ne deri ne de sinirinden yararlanınız.*” Dediği hadistir.¹⁹⁶ Bu hadis ile yukarıdaki hadisler arasında ilk bakışta bir çelişki var gibi gözükmektedir. Hadisler arasında var olan bu tür ihtilaflardan bahsettiği kitabında İbn Kuteybe (ö. 276), bu hadisler arasında herhangi bir çelişki bulunmadığını söyler. Ona göre hadislerde geçen (اهاب) kelimesi, tabaklanmamış deriyi ifade eder. Deri tabaklandığı zaman artık bu ismi almaz. Hz. Peygamber ilk hadislerde, meyte'nin derisinin ancak tabaklanmak sureti ile kullanılabileceğini söylerken, son hadiste tabaklanmamış deriden yararlanmayı yasaklamaktadır. Dolayısıyla bu hadisler arasında herhangi bir çelişki yoktur.¹⁹⁷

Meyte'nin derisi konusunda âlimlerin çok farklı görüşleri vardır. İmam Nevevî (ö. 676), bunları yedi başlıkta toplamıştır:

a. Köpek ve domuz derisi hariç tabaklanan bütün meyte derileri temizdir. Kuru veya yaş her şekilde kullanılması caizdir. Ali b. Ebî Talib (ö. 40), Abdullah b. Mes'ûd (ö. 32) ve Şafiî mezhebi uleması bu görüştedir.

b. Hiçbir meyte derisi tabaklanma sureti ile temizlenemez. Ömer b. Hattâb (ö. 23), Abdullah b. Ömer (ö. 73) ve Peygamberimizin hanımlarından Âişe (ö. 58) bu görüştedirler. Bu aynı zamanda Ahmed b. Hanbel (ö. 241)'in meşhur olan görüşüdür. Bir rivâyete göre İmam Mâlik de bu görüştedir. Bu görüşte olanlar Hz. Peygamberin Cüheyne kabilesine yazdığı mektubu esas almakta ve bu hadisin diğer hadisleri nesh ettiğini söylemektedirler.

---

¹⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, 4/210, 211; İbn Mâce, Libâs, 25, 26; Ebû Dâvûd, Libâs, 39; Nesâî, Fer', 4, 5. Bu hadis muhaddisler tarafından mürsel, munkatı ve muzdarip görülmüştür. Bkz.: Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr**, C:I, s: 80-81. Ahmed b. Hanbel hadiste yer alan “*vefatından iki ay kadar önce*” ifadesine bakarak meytenin derisini kullanma konusunda “*Hz. Peygamberin son emri budur*” diyerek bir müddet bu hadisle amel etmiş fakat daha sonra senetteki ızdırabdan dolayı bu hadisle amel etmeyi terk etmiştir. Bkz.: Tirmizî, Libâs, 7; Şevkânî, **a.g.e.**, a.y. Fakat Hanbelî mezhebi kitaplarında bu hadisle amel edilmiş ve tabaklansa dahi her türlü meyte derisi necis kabul edilmiştir. Bkz.: İbn Kudâme, **el-Muğnî**, C:I, s: 84-85.

¹⁹⁷ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Kuteybe, **Kitâbu Te'vili Muhtelifi'l-Hadis**, Thk.: Abdulkadir Ahmed Atâ, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1988, s: 119; Ayrıca bkz.: İbn Rüşd, **Bidâyetü'l-Müctehid**, C:I, s: 62.

c. Sadece eti yenen hayvanların derisi temizdir. Bunun dışında kalan hayvanların derisi tabaklanmakla temiz olmaz. Evzâî (ö. 157), Abdullah b. Mübarek (ö. 181) ve Ebû Sevr (ö. 240) bu görüştedirler.

d. Domuz hariç bütün meyte derileri tabaklanınca temiz olur. Ebû Hanîfe (ö. 150) bu görüştedir.

e. Tabaklanan derilerin sadece dış yüzeyi temiz olup, iç yüzeyleri temiz olmaz. Bu yüzden sadece dış yüzeyi üzerinde namaz kılınır. Bunlar kuru eşya olarak kullanılır, su kırbaşı gibi sulu eşya olarak kullanılmaz. Mâlikî mezhebine göre İmam Mâlik (ö. 179) bu görüştedir.

f. Köpek ve domuz da dahil tabaklanan her türlü deri temizdir. Dâvûd ez-Zâhirî (ö. 270) başta olmak üzere Zâhirîler ve Hanefîlerden İmam Ebû Yusuf (ö. 183) bu görüştedir.

g. Tabaklanmasa dahi her türlü meyte'nin derisinden, her şekilde faydalanılabilir. Bu, Zührî' (ö. 124)'nin ve bazı Şafîî fukahasının itibar edilmeyen, şâzz görüşüdür.¹⁹⁸

4.1.1.3.2. Kılı, Yünü ve Kemiği

Konu ile ilgili âyet ve hadislerde meyte'nin yünü, kılı ve kemiği ile ilgili açık bir hüküm bulunmamaktadır. Fakat fakihler, meyte'nin haramlığını bildiren âyetten ve derisinden yararlanmayı tavsiye eden hadislerden yola çıkarak, bunlar hakkında da farklı görüşlere varmışlardır.

Şafîî mezhebinin yaygın olan görüşüne göre, bir hayvan öldüğü andan itibaren onun yünü, kılı, tüyü ve kemiği necis olur. Dolayısıyla bunlardan yararlanmak caiz değildir.¹⁹⁹ Onlara göre, eğer bunlardan yararlanmak caiz olsaydı, Hz. Peygamber, hanımı Meymûne (ö. 51)'nin cariyesinin koyunu öldüğünde mutlaka “*onun derisinden yararlandınız ya*” dediği gibi “yününden, kıllarından da yararlanınız”

¹⁹⁸ Ebû Zekeriyâ Muhyiddin Yahya b. Şeref en-Nevevî, **Sahihu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 18 c., Beyrut, t.y., C:III, s: 54. Ayrıca bkz.: (Tavzîh'ten naklen) Ahmet Naim, Kamil Miras, **Tecrîd-i Sarîh Terc.**, C:V, s: 301; İbrahim Canan, **Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi**, Akçağ Yay., 16 c., Ankara, 1990, C:X, s: 85.

¹⁹⁹ Nevevî, **Ravdatu't-Tâlibîn**, C:I, s: 153.

şeklinde bir açıklama getirirdi. Böyle bir açıklama olmadığına göre bunların necis olduğu hükmüne varılır.²⁰⁰

Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre, meyte'nin etinden yararlanmak caiz olmadığı gibi kemiğinden yararlanmak da caiz değildir. Çünkü kemiğin içinde hayat vardır. Vücudun ölümüyle birlikte kemikler de ölür. Nitekim Kur'an'da: **“Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek.”**²⁰¹ âyeti ile buna işaret edilmiştir.²⁰² Başka bir delil ise **“meyte size haram kıldı”**²⁰³ âyetidir. Çünkü kemik, meyte kapsamına dâhildir.²⁰⁴ Bu mezheplere göre meyte'nin kemiğinin aksine yünü, kılı ve tüyü ise temizdir; kullanılabilir. Çünkü onlarda hayat yoktur.²⁰⁵

Zâhirî mezhebinde ise, eğer meyte'nin derisi tabaklanmışsa onun yününden ve kılından yararlanmak caizdir. Fakat bunlar derinin tabaklanmasından önce koparılır / kesilirse kullanılmaları caiz olmaz.²⁰⁶ Meyte'nin kemikleri, tüyleri ve boynuzlarından -aksine bir delil bulunmadığı için – yararlanmak mubahtır.²⁰⁷

Hanefî mezhebine gelince: Ebû Hanîfe (ö. 150), Ebû Yusuf (ö. 183), İmam Muhammed (ö. 189) ve İmam Züfer (ö. 158)'e göre meyte'nin kemiğinden, kılından ve yününden yararlanmakta herhangi bir sakınca yoktur.²⁰⁸ Bunların delilleri: **“Hayvanları da Allah yarattı. Bunlarda sizi soğuktan koruyan (deri, yün, kıl gibi) maddeler ve birçok faydalar vardır...”** ve **“Hayvanların derilerinden, yolculukta ve ikamet zamanlarınızda kolayca taşıyacağınız evler; yün, tüy ve kıllarından bir süre kullanacağınız giyimlikler ve geçimlikler var etmiştir.”**²⁰⁹ Âyetleri ile meyte'nin derisinin kullanılabileceğini bildiren hadislerdir. Allah Teala bu âyetlerde hayvanların yün, tüy ve kıllarından yararlanılacağını bildirirken umum bir ifade kullanmış, hayvanın tezkiye edilmiş olması ile meyte olması arasında herhangi bir

²⁰⁰ Ebu'l-Hüseyn Yahya b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim el-İmrânî, **el-Beyân fî Mezhebi'l-İmami's-Şâfiî**, Dâru'l-Minhâc, 13 c., Beyrut, 2000, C:I, s: 75.

²⁰¹ Yasin, 36/78.

²⁰² Derdîr, **eş-Şerhu's-Sağîr**, C:I, s: 50; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C:I, s: 89-90.

²⁰³ Mâide, 5/3.

²⁰⁴ İbn Kudâme, **a.g.e.**, C:I, s: 89-90.

²⁰⁵ Derdîr, **a.g.e.**, C:I, s: 50-51; İbn Kudâme, **a.g.e.**, C:I, s: 95-96.

²⁰⁶ İbn Hazm, **a.g.e.**, C:I, s: 132.

²⁰⁷ **A.g.e.**, a.y.

²⁰⁸ Cessâs, **a.g.e.**, C:I, s: 121.

²⁰⁹ Nahl, 16/5 ve Nahl, 16/80.

ayırım yapmamıştır.²¹⁰ Hanefîler ayrıca, “*meyte size haram kılındı*” âyetinde haram kılınan meyte'nin ya kendi kendine ölen ya da tezkiye edilmeden ölen hayvanlar olduğunu; kemik, yün, tüy boynuz vs. de ise hayat olmadığı için bunlara meyte denilemeyeceğini söylemektedir.²¹¹ Ayrıca meyte'nin necis oluşu bizzat kendisinden değil; içinde akıcı kan ve pis yaşlıklar bulunmasından kaynaklanır. Bu sayılan şeylerde ise ne kan ne de yaşlık bulunur. Dolayısıyla bunları kullanmakta sakınca yoktur. Ama meyte'nin, içinde kan ve pis yaşlık bulunan kolu, kulağı ve burnu gibi organlarının necis olduğu konusunda icmâ vardır.²¹²

4.1.1.4. Meyte'nin Haram Kılınmasının Hikmetleri

Leşin haram kılınmasının bizim bildiğimiz ve henüz bilemediğimiz birçok hikmetleri bulunmaktadır. Kendi kendine ölmüş bir hayvanın mutlaka bir ölüm sebebi vardır. Ya zehirlenmiştir ya da bulaşıcı bir hastalıktan dolayı ölmüştür. Bunlar olmasa bile en azından yaşlandığı için ölmüştür. “Böyle bir hayvanın eti, her zaman karşılaşılan bozulmuş bir yemek gibidir. Akıl ve ilim böyle bir gıdanın insan sağlığına zararlı olduğunda ittifak etmektedir.”²¹³ Zaten selim bir fitrata sahip hiçbir insan bunu hoş karşılamaz.

Müfessirlerden Fahreddin er-Râzî (ö. 606), leşin haram kılınmasının akla uygunluğunu belirtirken şu ifadelerle yer vermektedir:

“Leşin haram kılınması akla uygundur. Çünkü kan, çok latif bir cevherdir. Hayvan kendi kendine öldüğü zaman bu kan, damarlarda sıkışıp kalır ve bunun neticesinde kirlenip / kokuşup bozulur. Bu yüzden onu yemek (insan bünyesinde) büyük zararlara yol açar.”²¹⁴

Leşin yasaklanmasının insan bedenine vereceği maddi zararları engellemesinin yanı sıra manevi hikmetleri de vardır. Mesela Allah Teala, leşi haram kılarak insanla hayvan arasında bir şeref ve itibar ayrımı da gözetmiş olmaktadır. Zira hayatlarını leş yemek sureti ile devam ettirenler insanlar değil; vahşi hayvanlardır.²¹⁵

²¹⁰ Cessâs, **a.g.e.**, C:I, s: 121; Ferec Zehrân, **a.g.e.**, s: 169.

²¹¹ Kâsânî, **a.g.e.**, C:I, s: 63.

²¹² **A.g.e.**, a.y.

²¹³ Kaya, **a.g.e.**, s: 102.

²¹⁴ Râzî, **a.g.e.**, C:IV, s: 283.

²¹⁵ Muhammed Abdulkadir Ebû Fâris, **Ahkâmu'z-Zebâih fi'l-İslâm**, Mektebetu'l-Menâr, y.y., 1980, s: 27.

Leşin haram kılınmasının hikmetleri, kısaca şöyle özetlenebilir:

- a) Tarih boyunca insanlar bundan tiksinişmiş ve bütün semavî din salikleri böyle hayvanları yememişlerdir.
- b) Müdahalesiz ölen hayvanlar genellikle şiddetli zayıflık, zehirlenme ve mikrobik hastalıklar sebebiyle ölürlür. Bunların yenmesi tehlikeli neticeler doğurabilir.
- c) İnsanlar bu hayvanları yemeyince yaşayan kuşlar ve hayvanlar gıda bulma imkânına kavuşurlar.
- d) Murdar ölen hayvanı yiyemeyeceğini bilen sahibi onun bakım ve tedavisine dikkat eder, kendi haline bırakmaz.²¹⁶

Meyte'nin haram kılınmasının hikmetlerinden bahsederken göz ardı edilmemesi gereken önemli bir nokta da şudur: Meyte'nin insan sağlığına verdiği zararlar - özellikle son yüzyılda- bilim tarafından yeni keşfedilmiş ve halen de keşfedilmeye devam etmektedir. Oysa leş yeme yasağı, insanlık tarihi kadar eskidir. Önceki nesillerin, meyte'nin bugün modern bilim tarafından tespit edilebilen zararlarından haberdar olduklarını söylemek kolay değildir. Aynı şekilde ilerleyen zamanlarda bugün tespit edilebilen zararlardan daha fazlasının tespit edilebileceğini söylemek de zor değildir. Bu yüzden leşin sadece bu zararlardan dolayı haram kılındığı söylenemez. Nitekim tefsirinde bu hususa dikkatleri çeken Seyyid Kutub (ö. 1966) şöyle demektedir:

“Tıp bilimi çok uzun yıllar sonra leş ve kanda çeşitli mikroplar ve zararlı maddeler bulunduğunu tespit etmiştir. Fakat modern tıp, leş ve kanda bulunan bütün zararlı maddeleri tespit edebilmiş midir; yoksa bu iki şey insanların henüz keşfedemediği zararlar yüzünden mi haram kılınmıştır, bunu bilmiyoruz.”²¹⁷

Kutub, tefsirinin bir başka yerinde ise bu haramların hikmetlerinin, insanlık tarafından tespit edilebilen zararlarla açıklanmasının doğru olmadığını belirtmektedir. Ona göre insan ilmi, bu yiyeceklerin haram kılınmasındaki hikmetleri ister kavrasın ister kavrayamasın bu o kadar da önemli değildir. Önemli olan, Allah'ın bu yiyecekleri tayyib kabul etmemesidir.

²¹⁶ Hayrettin Karaman, **Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar**, İz Yayıncılık, 12. bs., İstanbul, 2001, s: 33-34.

²¹⁷ Seyyid Kutub, **Fî Zılâli'l-Kur'ân**, 12. bs., Dârü's-Şurûk, 6 c., Beyrut-Kahire, 1986, C:I, s: 156. Ayrıca bkz.: Ferec Zehrân, **a.g.e.**, s: 150.

“Çünkü Allah sadece habîs olan ve herhangi bir şekilde insana zarar veren şeyleri haram kılar. İnsanlar bu zararları bilsin bilmesin fark etmez. Hem insanlar kendilerine fayda ve zarar veren her şeyi biliyorlar mı ki?”²¹⁸

Kutub, yiyeceklerin haram kılınmasında insanların tespit edebildiği zararlarının o kadar da önemli olmadığını söylerken, gıdaların tayyib-habîs boyutuna dikkat çekmektedir. Kanaatimizce doğru olan da budur. Zira insanlık yüzyıllar sonra henüz birkaç zarar tespit edebilmiştir ve bunlardan başka zararlar olmadığı da söylenememektedir. Allah Teala bir şeyi pisliğinden dolayı haram kabul etmişse, o şey kıyamete kadar pistir. Bu pislik maddi pislik olabileceği gibi, manevi pislik de olabilir. Dolayısıyla haramlardaki hikmetlere bu gözle bakılmalıdır.

4.1.2. Kan (الدم)

Kur'an-ı Kerim'de haram kılınan yiyeceklerin ikincisi kandır. Kan, üç âyette “*kan size haram kılındı*”²¹⁹ şeklinde ‘mutlak’ bir ifade ile, bir âyette ise “*akıtılmış kan size haram kılındı*”²²⁰ şeklinde ‘mukayyed’ bir ifade ile haram kılınmıştır. Müfessirlerden İbnu'l-Arabî (ö. 543) ve Kurtubî (ö. 671), üç âyette yer alan mutlak ifadenin diğer âyette yer alan mukayyede hamledilmesi gerektiği konusunda âlimlerin icmâ'ı bulunduğunu söylemişlerdir. Buna göre kanın her türlü değil; sadece kesim sırasında akıtılmış olan kısmı haram kılınmış olmaktadır. Kurtubî, İbn Huveymendâd (ö. 390)'ın “kan, umum-u belvâ halini almadıkça haramdır; değilse bağışlanmıştır.” sözünü nakletmiş ve umum-u belvâyı “ette ve damarlarda kalan kan” olarak açıklamıştır.²²¹ Buna göre Yahudilikte olduğu gibi et ve damarların tamamen kandan arındırılması, Müslümanlar için şart değildir. Nitekim tabiûn müfessiri İkrime (ö. 105)'den nakledilen bir rivâyette o, şöyle demiştir:

“Eğer Allah kanı haram kılarken “akıtılmış kan” şeklinde mukayyed bir ifade kullanmasaydı, Müslümanlar da tıpkı Yahudiler gibi etteki damarların peşine düşüp onları kandan arındırmak için uğraşırlardı.”²²²

²¹⁸ Seyyid Kutub, *Fî Zılâli'l-Kur'ân*, C: II, s: 840. Ayrıca bkz.: Ferec Zehrân, *a.g.e.*, s: 150.

²¹⁹ Bakara, 2/173; Mâide, 5/3; Nahl, 16/115.

²²⁰ En'âm, 6/145.

²²¹ Kurtubî, *a.g.e.*, C:II, s: 149.

²²² Taberî, *a.g.e.*, C:V, s: 379-380; Cessâs, *a.g.e.*, C:I, s: 123; Kurtubî, *a.g.e.*, C:VII, s: 81.

Aişe (r.anhâ)'dan nakledilen bir rivâyette o, et pişen tencerenin üzerinde biriken kanın caiz olduğunu, bunun haram kılınan ‘akıtılmış kan’ (دم مسفوح) olmadığını belirtmiş ve bu hükmü teyid için de En’âm suresinin ilgili âyetini okumuştur.²²³

İbnu'l-Arabî ve Kurtubî, kanla ilgili olarak mutlak'ın mukayyed'e hamli konusunda her ne kadar âlimlerin icma'ı olduğunu söyleseler de durum onların söylediği gibi değildir. Zâhirîlerden İbn Hazm (ö. 456), yaygın anlayıştaki gibi sadece akıtılmış kanın değil; her türlü kanın haram kılındığını söylemektedir.²²⁴ Ona göre “**akıtılmış kan**” şeklinde mukayyed olarak gelen âyet Mekke'de, “**kan size haram kılındı**” şeklinde mutlak bir ifade ile gelen Maide suresinin ilgili âyeti ise Medine'de nazil olmuştur. Demek ki İslam'ın ilk dönemlerinde, Mekke'de, sadece ‘akıtılmış kan’, son dönemde, Medine'de, ise mutlak olarak “her türlü kan” haram kılınmıştır. İbn Hazm'a göre “sadece akıtılmış kan haramdır” diyenler, Allah'ın haram kıldığı bir şeyi helal kılmış olurlar. Fakat kanın her türüsünü haram kabul eden, iki âyeti birlikte değerlendirmiş ve isabet etmiş olur.²²⁵

Bize göre İbn Hazm, Medine'de nazil olan (حرمت عليكم الميتة والدم) âyetinde mutlak bir ifade ile (الدم) şeklinde yer alan kelimenin **ma'rife** olduğunu dikkate almamıştır. Burada haram kılınan kan, “**bilinen kan**”, yani daha önce Mekke'de haram kılınan “**akıtılmış kan**”dır. Âyetler birlikte düşünüldüğünde varılacak olan sonuç budur. Yani âlimlerin çoğunluğunun görüşü gibi kanın her türüsü değil; akıtılmış olan kısmı haramdır.

Cahiliye Araplarının kanı bağırsaklara doldurup kızarttıkları ve bunu misafirlerine ikram ettikleri rivâyet edilmektedir.²²⁶ Ayrıca onların canlı develerin vücudundan

²²³ Taberî, **a.g.e.**, C:V, s: 380; Cessâs, **a.g.e.**, C:I, s: 123; Kurtubî, **a.g.e.**, C:VII, s: 81.

²²⁴ İbn Hazm, **a.g.e.**, C:VI, s: 56. Fahreddin er-Râzî, İmam Şâfiî'nin de tıpkı İbn Hazm gibi kanın sadece akıtılmış olan kısmının değil; her türüsünün haram olduğunu söylediğini belirtmektedir. Bkz.: Râzî, **a.g.e.**, C:II, s: 199. Fakat Râzî'nin bu iddiasına ne el-Ümm'de ne Şâfiî mezhebinin temel kaynaklarında ne de ahkam tefsirlerinde rastlayabildik.

²²⁵ İbn Hazm, **A.g.e.**, a.y.

²²⁶ Zemahşerî, **a.g.e.**, C:II, s: 194; Beydâvî, **a.g.e.**, C:I, s: 254; Elmalılı, **a.g.e.**, C:II, s: 1557; el-Karadâvî, **a.g.e.**, s: 43, Terc.: s: 54; Ali Osman Ateş, **İslama Göre Cahiliye ve Ehl-i Kitap Örf Ve Adetleri**, s: 470.

akıttıkları kandan yaptıkları ve Bacca adını verdikleri bir çeşit sucuk yediklerinden bahsedilmektedir. Hz. Peygamber Bacca yemeyi yasaklamıştır.²²⁷

Kanın İbrahim (as)'ın dininde de haram olduğu, Mekkelilerin bunu bildikleri fakat maddi çıkarlar yüzünden bu yasağı deldikleri ileri sürülmüştür.²²⁸

4.1.2.1. İstisnalar

Balık ve çekirgenin meyte'den istisna edildiği, yani bunların ölülerinin helal olduğu daha önce Abdullah b. Ömer hadisinde geçmişti. Aynı hadiste kanın da iki istisnasının olduğu bildirilmektedir. Bunlar karaciğer ve dalaktır.²²⁹ İmam Şâfiî (ö. 204) bu hadisin âyeti tahsîs ettiğini, İmam Mâlik (ö. 179) ise bu konuda her hangi bir tahsîs olmadığını söylemektedir. Çünkü karaciğer ve dalak kan değil; ettir.²³⁰ Yani bunlar kanın bir istisnası olduğu için değil; et olduğu için caizdir. Kanaatimizce doğru olan da budur. Fakat bunlar et değil de kan kabul edilse ve bu hadis olmasaydı bile bunlar “akıtılmış kan” sınıfına dâhil olmayacağı için yine haram olmayacaklardı.

4.1.2.2. Haram Kılınmasının Hikmetleri

Kanın haram kılınmasının birçok hikmeti bulunmaktadır. Öncelikle kan, insanlar tarafından hoşlanılmayan bir şeydir. Sağlam yaratılışa sahip bir insanın, kan içmesi yahut yemesi düşünülemez. Ayrıca kanın mikrop içerdiği ve gıda olarak kullanıldığında bu mikropların insan bedenine büyük zararlar vereceği bilinmektedir. Yapılan bilimsel analizler sonucunda kanın büyük oranda polik asit içerdiği ve bunun gıda olarak kullanılması halinde sağlığa zararlı olacağı tespit edilmiştir.²³¹ Bir de bugüne kadar tesbit edilemeyen, belki ilerleyen zamanlarda bilim adamlarınca tesbit edilebilecek olan zararları da buna eklemek de fayda vardır. Zira kanın zararları ile ilgili zamanımızda tesbit edilebilen şeyler, hikmetler, büyük bir ihtimalle vahyin nüzulüne şahit olan insanlar tarafından bilinmiyordu. Müslüman bir insan, hikmetini bilsin bilmesin Allah'ın bütün emirlerine kayıtsız şartsız iman eder. Tabii ki bu,

²²⁷ İbnu'l-Kelbî, **Putlar Kitabı**, (Terc.: Beyza Bilgin, s: 37); Ali Osman Ateş, **a.g.e.**, s: 471.

²²⁸ Ali Osman Ateş, “Din Tahrîfi ve İstismarı”, **ÇÜİF Dergisi**, cilt 4, sayı 1, Ocak – Haziran 2004, s: 14.

²²⁹ Ahmed b. Hanbel, 2/97; İbn Mâce, Sayd, 9, Et'ime, 31.

²³⁰ İbnu'l-Arabî, **a.g.e.**, C:I, s: 53-54. Benzer bir açıklama için ayrıca bkz.: Süleyman Ateş, **a.g.e.**, C:I, s: 282.

²³¹ Reşid Rıza, **a.g.e.**, C:VI, s: 110; Ferec Zehrân, **a.g.e.**, s: 151; Kaya, **a.g.e.**, s: 107-108.

hikmetlerin araştırılmasına engel bir durum değildir.²³² Bütün bu zararlar bir yana bırakılacak olursa, Allah'ın haram kılması kanın habîs olduğunu göstermektedir. Çünkü Allah, habîs olanları haram kılar.²³³ Sadece bu sebep bile onun neden haram kılındığını açıklamaktadır.

Bir de son yıllarda özellikle Amerika'da hayvan yemlerine leş artıkları ve kan karıştırıldığı haberleri medyada yer almaktadır. Amerikalı gazeteci Eric Schlosser tarafından yapılan bir araştırmada, ABD ve Avrupa'da ucuz yem üretmek için yüksek proteinli maddeler üretildiği, bu proteinlerin ise koyun, sığır, kedi ve köpek ölülerinin artıklarından üretildiği iddialarına yer verilmiştir. Aynı araştırmada sığır yemlerine, proteini bol olduğu için hayvan kanı katıldığı da belirtilmiştir.²³⁴ İnsanlara haram kılınan leş ve kan gibi maddeler, hayvan yemine katıldığı takdirde **hayvana zarar verecekse** bunun da caiz olmaması gerekir. Zira hayvana yedirilen bu şeyler, başta mikrop olmak üzere birçok zararlı madde içermektedir. Bu da önce hayvana, daha sonra bu hayvanın etini yiyen insanlara veya diğer canlılara zarar verecektir. Yeryüzünde tabii hayatı fesada uğratacak bu uygulama, uzmanları tarafından tekrar değerlendirilmeli ve iddiaların doğru çıkması halinde bu şekilde beslenen hayvanların etlerinden sakınmak gerektiği açıklanmalıdır.

İnsandan insana kan naklinin caiz olup olmadığı hususu da, son dönem âlimlerince tartışılan konulardan biridir. Kana ihtiyacı olan bir hastaya başka biri tarafından yapılacak kan nakline genel olarak cevaz verilmiştir. Çünkü âyetlerde kanın gıda olarak kullanılması yasaklanmış olup buna rağmen zaruret halinde kullanılmasına da müsaade edilmiştir.²³⁵ O halde tedavi maksatlı kan naklinin âyetlerdeki yasağa girmeyeceği aşikârdır.

4.1.3. Domuz Eti (لحم الخنزير)

Kur'an'da eti haram kılınan hayvanlardan ismi açıkça belirtilen tek hayvan domuzdur. Ayetlerde domuzun **eti** haram kılınmıştır. Domuz yağının, derisinin, kılı ve kemiğinin bu yasak kapsamına girip girmediği konusu ise tartışmalıdır.

²³² Muhammed Abdulkadir Ebû Fâris, *Ahkâmu'z-Zebâih*, s: 28.

²³³ A'râf, 7\157.

²³⁴ Bkz.: Çevrimiçi: http://www.gidaraporu.com/gida_hayvan-yemlerindeki-tehlike.htm , 01 Kasım 2006; Çevrimiçi: <http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=140708> , 01 Kasım 2006.

²³⁵ Kamil Yaşaroğlu, "Kan", *DİA*, İstanbul, 2001, C:XXIV, s: 289.

4.1.3.1. Yasağın Kapsamı

4.1.3.1.1. Domuz Eti

Domuz eti dört âyette haram kılınmış olup bunlardan birinde haramlığın illeti, bu etin **rics** oluşu ile izah edilmiştir.²³⁶ Rics sözlükte ‘pis’, ‘pislik’²³⁷, ‘necis’, ‘murdar’, ‘müstehten’ ve ‘mekruh görülen şey’²³⁸ anlamlarına gelmektedir. Ragıp el-İsfahânî (ö. 425), ricsi; ‘tab’an pis’, ‘aklen pis’, ‘şer’an pis’ ve ‘hem tab’an hem aklen hem de şer’an pis’ olmak üzere dört kısımda ele almıştır.²³⁹ Ragıp, domuz etini **şer’an pis**, şirki **aklen pis**, şarap ve kumarı ise **hem aklen hem de şer’an pis** olan şeylere örnek vermiştir.²⁴⁰ Rics kelimesinin maddi olduğu kadar manevi pislik boyutu da bulunmaktadır. Bu kelime Kur’an’da dokuz âyette kullanılmış ve bunlardan sekizinde manevi anlam ön plana çıkarılmıştır.²⁴¹ Domuz etinin pis oluşunda bu manevi boyut ön planda gibi gözükmektedir. Zira Reşid Rıza’nın da belirttiği gibi leş, akıtılmış kan ve domuz eti içerisinde (dış görüntüleri bakımından) en güzel görüneni domuz etidir. Bu etten tiksinecek olanlar; onun haramlığına inananlardır.²⁴² Demek ki buradaki tikslenme maddi değil; manevi bir tiksindir. Yoksa onu haram kabul etmeyenlere göre –afiyetle ve devamlı yedikleri için- domuz eti iğrenç olmayıp lezzetli de olabilir!

Domuz eti sadece İslam dininde değil; Yahudilikte de haramdır. Hatta kast sistemine sahip Hinduların –yiyecekler arasında ayırım yapmayan en alt tabakası hariç- diğer büyük çoğunluğunun domuz etini haram kabul ettikleri belirtilmektedir.²⁴³ Domuz ve domuz eti ile ilgili bir kitap kaleme alan veteriner hekim Ahmed Cevâd, Hindistan’ın Bombay şehrinde yaşayan yaklaşık 200.000 kadar Zerdüş inanlısının da domuz eti yemediklerini belirtmektedir.²⁴⁴ 3.000 yıldan fazla bir geçmişe sahip olan kitaplarına göre Konfüçyüsçülük’te de domuz etinin

²³⁶ Bakara, 2/173; Mâide, 5/3; En’âm, 6/145; Nahl, 16/115.

²³⁷ İbn Manzûr, **a.g.e.**, r-c-s mad., C:VI, s: 94.

²³⁸ Asım Efendi, **a.g.e.**, r-c-s mad., C:II, s: 929.

²³⁹ Râgıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, r-c-s mad., s: 342.

²⁴⁰ **A.g.e.**, a.y.

²⁴¹ Bkz.: Mâide, 5/90; En’âm, 6/125; A’râf, 7/71; Tevbe, 9/95, 125; Yunus, 10/100; Hacc, 22/30; Ahzâb, 33/33.

²⁴² Reşid Rıza, **a.g.e.**, C:VIII, s: 129.

²⁴³ Ahmed Cevâd, **el-Hinzîr beyne Mîzânî’ş-Şer’i ve Minzârî’l-İlm**, Dâru’s-Selâm, Kahire, 1987, s: 26.

²⁴⁴ Ahmed Cevâd, **a.g.e.**, s: 26.

haram kılındığını söyleyen Ahmed Cevad, Ahd-i Atik'e inandıklarını söyleyen Hıristiyanların da aslında domuz eti yememeleri gerektiğini çünkü Tevrat'ta domuzun kesin bir dille yasaklandığını vurgulamaktadır.²⁴⁵

4.1.3.1.2. Domuz Yağı

Domuzun eti haram olduğu gibi yağı da haramdır. Kurtubî, bu konuda icmâ bulunduğunu söylemektedir.²⁴⁶ Çünkü et ve yağın ikisine birlikte “et” ismi verilir. Yağ, et isminin kapsamına girer ama et, yağ isminin kapsamına girmez. Bu yüzden İmam Mâlik ve bir grup Mâlikî fukahasına göre bir kimse içyağı yememek üzere yemin etse ve bunun yerine et yese, o eti yediği için yeminini bozmuş olmaz. Buna karşılık bir kimse et yememek üzere yemin etse bunun yerine içyağı yese yeminini bozmuş olur.²⁴⁷ Nitekim Kur'an-ı Kerim'de Yahudilere ceza olarak sığır ve davarın iç yağlarının haram kılındığı bildirilmektedir.²⁴⁸ Âyette adı geçen hayvanların etleri değil; sadece iç yağları haram kılındığı vurgulanırken “**şuhûm**” (شحوم) kelimesi kullanılmıştır ki bu, adı geçen hayvanların etlerinin haram kapsamı dışında bırakıldığını göstermektedir. Domuz etinin haramlığını bildiren âyetlerde ise “**lahm**” (لحم) kelimesi kullanıldığı için domuzun yağı da haramlık kapsamına girmektedir. Domuz etinin haram olduğunu fakat yağın haram kılan şeyin ne olduğunu soranlara karşı İbnu'l-Arabî (ö. 543), şöyle cevap vermektedir:

“Onlar (Arap diline) yabancıdırlar. Çünkü et / ‘lahm’ diyenin (aynı zamanda) yağ / ‘şahm’ demiş olduğunu; fakat ‘şahm’ diyenin ‘lahm’ demiş olmadığını bilmiyorlar. Çünkü her ‘şahm’, aynı zamanda ‘lahm’dir. Fakat her ‘lahm’, ‘şahm’ değildir. Zira ‘lahm’ lafzı hâstır. (Yani ‘şahm’ olmayan unsurları da içerir.)”²⁴⁹

Domuz yağı haram olduğu için bu yağın katık olarak kullanıldığı her türlü yiyecek de haramdır.

4.1.3.1.3. Domuz Derisi, Kılı ve Kemiği

²⁴⁵ A.g.e., s: 28.

²⁴⁶ Kurtubî, a.g.e., C:II, s: 150.

²⁴⁷ A.g.e., a.y.

²⁴⁸ En'âm, 6/146.

²⁴⁹ İbnu'l-Arabî, a.g.e., C:I, s: 54.

Domuzun derisi, kılı ve kemiği ile ilgili Kur'an'da ve sünnette açık bir hüküm bulunmamaktadır. Fakat âyetlerin yapısından ve dil kurallarından hareket eden âlimler, bunlar hakkında çeşitli görüşler öne sürmüşlerdir. Aşağıda ayrıntılarıyla görüleceği gibi çoğunluk, domuzun bir bütün olarak pis olduğunu ileri sürerek ne derisinin ne de kılı ve kemiğinin caiz olduğu görüşündedir. Bazı âlimler ise tabaklandığı takdirde domuz derisinden yararlanmanın caiz olduğunu, bazıları ise domuz kılının deri dikiminde iplik olarak kullanılabileceğini söylemişlerdir. Alimlerin görüşlerini bu şekilde kısaca belirttikten sonra şimdi bu konunun ayrıntılarına geçebiliriz:

4.1.3.1.3.1. Domuz Derisi

Âlimlerin çoğunluğu, domuzu bir bütün olarak pis (**necisu'l-ayn**) kabul etmektedirler. Bunu da En'âm suresinin 45. âyetinde geçen “*domuz eti ki muhakkak o pistir*” (ولحم الخنزير فانه رجس) ibaresine dayandırmaktadırlar. Bu şekilde düşünen fakihlere göre âyetteki “o” zamiri domuz etini değil; domuzu işaret etmektedir. Hanefî fakihlerinden Ebû Bekir el-Cessâs (ö. 370), domuzun en çok faydalanılan şeyi eti olduğu için âyette özellikle “domuz eti” ibaresi geçtiğini, yoksa domuzun sadece etinin değil; bütün her şeyinin haram (**muharramu'l-ayn**) kılındığını belirtmektedir.²⁵⁰ Mâlikî fakihlerinden İbnu'l-Arabî (ö. 543) de domuzun her şeyi ile haram olduğu hususunda ümmetin ittifak ettiğini belirtmiştir.²⁵¹ Bu âlimlere göre necisu'l-ayn olduğu için -tabaklansa bile- domuz derisini kullanmak caiz değildir.²⁵² Hanefî fakihlerinden İbn Âbidîn (ö. 1252), normalde tabaklanan derinin temiz olacağını fakat domuz derisi ile insan derisinin kat kat olduğunu, dolayısıyla tabaklanma işlemi sonucunda dahi bu derilerin temizlenemeyeceğini belirtmektedir.²⁵³

²⁵⁰ Cessas, **a.g.e.**, C:I, s: 117, 124.

²⁵¹ İbnu'l-Arabî, **a.g.e.**, C:II, s: 54. Ayrıca bkz.: Taberî, **a.g.e.**, C:IV, s: 407; Kurtubî, **a.g.e.**, C:II, s: 150; Kâsânî, **a.g.e.**, C:I, s: 63; Ataseven – Şener, “Domuz”, **DİA**, C:IX, s: 507; Menderes Gürkan, “Domuz”, **İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşamı Ansiklopedisi**, C:I, s: 419.

²⁵² Abdulaziz Bayındır, “Domuz Derisi”, **İÜİF Dergisi**, Sayı: 2, Yıl: 2000, İstanbul, s: 37. Ayrıca bkz.: Nevevî, **Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî**, C:III, s: 54; (Tavzîh'ten naklen) Ahmet Naim, Kamil Miras, **Tecrid-i Sarîh Terc.**, C:V, s: 301.

²⁵³ İbn Âbidîn, **a.g.e.**, C:I, s: 204. Ayrıca bkz.: (Halebî-i Kebirden naklen) Abdulaziz Bayındır, “Domuz Derisi”, **İÜİF Dergisi**, s: 38–39.

Hanefî mezhebinin önde gelen âlimlerinden Ebû Yusuf (ö. 183) ise, kendisinden zâhiru'r-rivâyeye dışında nakledilen bir rivâyete göre domuzun derisinin tabaklandıktan sonra kullanılabilmesine dair görüş bildirmiştir.²⁵⁴

Kurtubî (ö. 671), tefsirinde Ma'n b. İsa (ö. 198)'nın İmam Mâlik (ö. 179)'e tabaklanmış domuz derisinin hükmünü sorduğunu, Mâlik'in de bunu "mekruh" gördüğü bilgisini kaydetmiştir.²⁵⁵ Ayrıca yine Mâlikî fakihlerinden Sahnûn b. Abdisselâm (ö. 240) ve Muhammed İbn Abdilhakem (ö. 214)'in de Ebû Yusuf ile aynı görüşte oldukları nakledilmiştir.²⁵⁶

Zâhirî fakihlerinden İbn Hazm (ö. 456)'a göre de âyetteki "o" zamiri domuzu göstermektedir. Bu yüzden domuzun yağı, kılı vs. her şeyi haramdır (necisu'l-ayn). Bir şeyin parçası (eti) pis ise kendisi de pistir. Fakat domuzun derisinin tabaklandıktan sonra kullanılabilmesine dair bir nass (ilgili hadisler) vardır. Bu yüzden onun derisini kullanmak caizdir.²⁵⁷

Endelüslü âlimlerden Ebû Hayyân (ö. 654), tefsirinde İbn Hazm (ö. 456)'ın zamiri "lahm" kelimesi yerine "hinzîr" kelimesine göndermesini tenkit etmektedir. Ona göre âyette "sözü edilen şey" (المحدث عنه) "lahmu'l-hinzîr"dir. Dolayısıyla zamir, "lahm" kelimesine râcîdir.²⁵⁸ Fakat Ebû Hayyân buna rağmen domuzun her şeyinin rics olduğunu söylemenin mümkün olabileceğini belirtmektedir.²⁵⁹

Yusuf el-Karadâvî de tabaklanan derilerin temiz olacağını bildiren hadislerle dayanarak tabaklanan domuz derisinin kullanılmasına cevaz vermiştir.²⁶⁰

"Domuz eti ki muhakkak o pistir" âyetinden pis olanın domuzun kendisi değil; eti olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü bu ifade bir izâfet tamlamasıdır ve kelimada umde domuzun kendisi değil; etidir. Nasıl ki "kapının kolu yere düştü; çünkü o çürümüştü" ifadesinde yer alan "o" zamiri kapıyı değil de kapının kolunu gösteriyorsa, **"domuz**

²⁵⁴ Nevevî, **Sahîhu Muslim bi Şerhi'n-Nevevî**, C:III, s: 54; İbn Âbidîn, **a.g.e.**, C:I, s: 204; (Tavzîh'ten naklen,) Ahmet Naim, Kamil Miras, **a.g.e.**, C:V, s: 301.

²⁵⁵ Kurtubî, **a.g.e.**, C:X, s: 104.

²⁵⁶ Kurtubî, **a.g.e.**, a.y.; Asaf Ataseven – Mehmet Şener, "Domuz", **DİA**, C:IX, s: 509; Baktır, "Deri", **DİA**, C:IX, s: 175.

²⁵⁷ İbn Hazm, **a.g.e.**, C:VI, s: 57-58.

²⁵⁸ Muhammed b. Yusuf Ebû Hayyân el-Endelûsî el-Garnâdi, **el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr**, Dâru'l-Fikr, 10 c., Beyrut, 1992, C:IV, s: 674.

²⁵⁹ **A.g.e.**, a.y.

²⁶⁰ Yusuf el-Karadâvî, **a.g.e.**, s: 47.

eti ki muhakkak o pistir.” cümlesindeki “o” zamiri de domuz etini göstermektedir. Hanefî fikhının temel kitaplarından **el-Hidâye**’yi şerh eden Ekmeluddîn el-Bâbertî (ö. 786), ilgili âyetteki “o” zamirinin muzâfun ileyh olan “hinzîr” kelimesini gösterdiğini belirtirken şunları söylemektedir:

“Zeyd’in oğlunu gördüm ve onu çalışmaya teşvik ettim” cümlesinde olduğu gibi bazen zamir muzâf’a (yani Zeyd’e değil; oğluna) gidebilir. Çünkü bu cümlede kastedilen kişi Zeyd’in oğludur. Fakat “Zeyd’in oğlunu gördüm ve ona: Senin bu oğlun iyi bir kimsedir, dedim” cümlesinde olduğu gibi zamir bazen muzâfun ileyh’e de (Zeyd’e) gidebilir.”²⁶¹

Bâbertî’nin “zamir bazen muzâfun ileyh’e de gidebilir” diyerek verdiği örnek aslında onun lehine değil; aleyhine bir delil olur. Zeyd’in oğlu ile karşılaşp ona: “Senin bu oğlun iyi bir kimsedir,” diyen kişi bu sözü nasıl Zeyd’e söylemiş olabilir? Eğer karşılaşılan kişi Zeyd’in kendisi olsaydı ve oğlu da yanında bulunsaydı, o zaman bu açıklama doğru olabilirdi. Ama verilen örnekte açıkça belli ki karşılaşılan kişi Zeyd’in kendisi değil; oğludur. Öyleyse konuşulan her şey onunla konuşulmuş olur. Bu açıklamayı Bâbertî’nin kendisi de tatminkâr görmediği için devamında, zamirin muzâfun ileyhe gitmesinin gerekçesini, **ihhtiyat** ve haramlığı domuzun bütün parçalarına **teşmil** etmek olarak açıklamaktadır:

“Eğer zamir “lahm” kelimesine giderse o zaman onun dışında kalan şeyler haram olmamış olur. Fakat muzâfun ileyh’e (hinzîr kelimesine) giderse o zaman domuzun her şeyi haram olur. Böylece domuzun eti dışında kalan şeyleri haram olmakla olmamak arasında gidip gelir. Bu yüzden **ihhtiyaten** haramlık tercih edilir ve zamirin muzâfun ileyh’e gittiğine hükmedilir.”²⁶²

Neylü’l-Evtâr müellifi Şevkânî (ö. 1250) de Ebû Yusuf gibi düşünmekte, bu konuyla alakalı olan hadislerin domuz derisi, köpek derisi vs. gibi herhangi bir ayırimdan söz etmediğini söylemektedir. Şevkânî, İmam Şafî’ nin domuz ve köpek derisinin kullanılmasının caiz olmadığı şeklindeki görüşünün benimsenebilmesi için öncelikle ilgili âyetteki “o” zamirinin muzâfun ileyh’e gideceğini ve bu konuda (zamirin nereye gideceği konusunda), olmayan bir tartışmayı -önceden- varmış gibi kabul etmek gerekeceğini belirtmektedir. “Bir an için zamirin muzâfun ileyh’e

²⁶¹ Ekmeluddîn Muhammed b. Mahmud el-Bâbertî, **Şerhu’l-Înâye fi Şerhi’l-Hidâye**, (Şerhu Fethi’l-Kadîr ile birlikte), 2. Bs., Dâru’l-Fikr, Beyrut, t.y., C:I, s: 94.

²⁶² Bâbertî, **Şerhu’l-Înâye fi Şerhi’l-Hidâye**, (Şerhu Fethi’l-Kadîr ile birlikte), C:I, s: 94.

gideceğini kabul etsek bile bu, diğer ihtimallerden bir ihtimal olur sadece, kuvvetli bir delil olamaz.” diyen Şevkânî, sözlerine, İbn Hazm gibi, şöyle devam etmektedir:

“Domuzun eti, kılı, derisi ve kemiği ile birlikte her şeyini pis kabul etsek bile konu ile ilgili hadisler, onun derisinin bu hükme dâhil olmadığını göstermektedir.”²⁶³

Ayrıca bu âyetin dışında kalan diğer üç âyette de²⁶⁴ domuzdan değil; domuz etinin haramlığından bahsedilmektedir. Bu da pisliğin domuzun etinden kaynaklandığını gösteren başka bir delildir. Bu yasağın domuzdan hiçbir şekilde faydalanmama yasağı değil; “*De ki, bana vahyolunanlar arasında yiyene yemesi haram kılınmış bir şey bulamıyorum*” şeklinde bir yiyecek yasağı olduğu da göz ardı edilmemelidir.²⁶⁵

Hz. Peygamber’in, ölen bir koyun için “*onun yenilmesi haram kılınmıştır, derisini tabaklayıp kullansaydınız ya!*”²⁶⁶ şeklindeki **tavsiyesi**, “*hangi ham deri tabaklanırsa temiz olur.*”²⁶⁷ hadisinde ifadesini bulan **genel prensibi** ve hanımlarından Sevede (ö. 19) validemizin “*bizim bir koyunumuz öldü, onun derisini tabakladık; sonra eskiyinceye kadar içinde nebîz (hurma veya üzümünden yapılan bir çeşit içecek) yapmaya devam ettik.*”²⁶⁸ şeklindeki **sahabe uygulaması** göz önüne alınırsa domuz derisinin tabaklandıktan sonra kullanılmasında, alınıp satılmasında, bu deriden üretilmiş bir giysi içinde veya seccade üzerinde namaz kılınmasında bir sakınca olmaması gerektiği anlaşılır.²⁶⁹

4.1.3.1.3.2. Domuz Kılı ve Kemiği

Domuzu necisu’l-ayn kabul edenlere göre domuzun kılı, kemiği, dişi vs. kullanılamaz. Yalnız Hanefîlerden Ebû Hanîfe (ö. 150) ve İmam Muhammed (ö. 189)’e göre domuz kılı deri dikiminde / hirâze (الخرافة) için iplik olarak kullanılabilir. Ebû Yusuf (ö. 183)’tan hem mekruh olduğuna hem de mubah

²⁶³ Şevkânî, **Neylü’l-Evtâr**, C:I, s: 78.

²⁶⁴ Bakara, 2/173; Mâide, 5/3; Nahl, 16/115.

²⁶⁵ Bayındır, “Domuz Derisi”, **İÜİF Dergisi**, s: 38.

²⁶⁶ Muvatta, Sayd, 16; Ahmed b. Hanbel, 1/262, 265, 314, 4/329, 334, 336; Buhârî, Zekât, 61; Müslim, Hayz, 100, 101, 102, 104, Zebâih, 30; Ebû Dâvûd, Libâs, 38, 39; Nesâî, Fer’, 4, 5.

²⁶⁷ Muvatta, Sayd, 17; Ahmed b. Hanbel, 1/219, 227, 270; Müslim, Hayz, 105; Ebû Dâvûd, Libâs, 38; Tirmizî, Libâs, 7; Nesâî, Fer’, 4.

²⁶⁸ Ahmed b. Hanbel, 6/429; Buhârî, Eymân, 21; Nesâî, Fer’, 4.

²⁶⁹ Bayındır, “Domuz Derisi”, **İÜİF Dergisi**, s: 38.

olduğuna dair rivâyet vardır. İmam Evzâî (ö. 157) de dikiş için kullanılabilceği görüşündedir. Fakat bir terzi domuz kılını satın alabilir ama satamaz.²⁷⁰

Hanefî mezhebinde sahih olan görüşe göre domuz necisu'l-ayn olduğu için her şeyi pistir. Ebû Hanîfe, deri dikimi için domuz kılına “zaruret”ten dolayı ruhsat vermiştir.²⁷¹ Bu yüzden Allâme Makdisî (ö. 1104) “bizim zamanımızda domuz kılına artık ihtiyaç kalmamıştır. Yani zaruret ortadan kalktığı için artık onun kullanılması caiz değildir.” demiştir.²⁷²

Domuz kılının hirâze için kullanılması ile ilgili olarak Ahmed b. Hanbel'den iki görüş nakledilmiştir; kuvvetli olanı bunun hirâze için kullanılabilceğidir.²⁷³

Konuyla ilgili hadislere dayanarak tabaklanan domuz derisinin kullanılabilceğine cevaz veren İbn Hazm, En'am suresinin 145. ayetinde yer alan (فانه رجس) ifadesine dayanarak domuz yağının, kılının, kemiğinin vs. her şeyinin haram olduğunu, bu yüzden kullanılmasının caiz olmadığını belirtmektedir.²⁷⁴

4.1.3.2. Haram Kılınmasının Hikmetleri

Domuz etinin haram kılınmasının birçok hikmeti vardır. Öncelikle bu et, sağlığa oldukça zararlıdır. Domuzdan trişin başta olmak üzere, sutoksin denilen zehirli maddeler, domuz şeridi, domuz yılançığı, domuz vebası, domuz gribi, kuduz, şarbon, ruam, şap ve tüberküloz hastalıkları bulaşır. Domuz etinde ayrıca kolesterin, yağ asitleri, kükürt bakımından zengin mukopolisakkaritler, büyüme hormonu, cinsiyet hormonu, histamin ve imidazol gibi maddeler; safra kesesi iltihapları ve taşları, apandisit, barsak iltihapları, apse ve çıbanlar, şirpençe, eklem iltihabı ve kireçlenmesi ve infarktüs gibi hastalıklara yol açmaktadır.²⁷⁵

²⁷⁰ Cessas, **a.g.e.**, C:I, s: 124; Kâsânî, **a.g.e.**, C:I, s: 63.

²⁷¹ Kâsânî, **a.g.e.**, C:I, s: 63.

²⁷² İbn Âbidîn, **a.g.e.**, C:I, s: 206.

²⁷³ İbn Kudâme, **a.g.e.**, C:I, s: 96.

²⁷⁴ İbn Hazm, **a.g.e.**, C:VI, s: 55, 58.

²⁷⁵ Asaf Ataseven – Mehmet Şener, “Domuz”, **DİA**, C:IX, s: 508; Asaf Ataseven, **Din ve Tıp Açısından Domuz Eti**, TDV yay., Ankara, 1994, s: 43-61. Ayrıca bkz.: Ateş, **a.g.e.**, C:I, s: 285; Ferec Zehrân, **a.g.e.**, s: 152-154; el-Karadâvî, **a.g.e.**, s: 43, Terc.: 54; Ebû Serî' Muhammed Abdulhâdî, **Ahkâmu'l-Et'imeti ve'z-Zebâihi fi'l-Fıkhi'l-İslâmî**, s: 292-293; Ebû Fâris, **a.g.e.**, s: 29; Karaman, **a.g.e.**, s: 34; Kaya, **a.g.e.**, s: 109-110.

Domuzdan insana geçen ve en sık rastlanan hastalık, domuz şerididir. İlkel bir kurt olan şerit, kabarcıklı kurt evresini domuzda, erişkinlik evresini ise insanda geçirir. Boyu 3 m.'yi bulan ve iyi pişmemiş domuz etinde bulunan domuz şeridi insana bulaştığında bitkinlik, ishal, kabızlık ve iştahsızlığa yol açar.²⁷⁶

Yapılan araştırmalarda domuz dışındaki hayvanların etlerindeki yağ, genellikle bağ dokusundaki hücrelerin dışında bulunurken, domuz etinde hücre içinde bulunmaktadır. Bu da domuz etinin diğer etlerden ne kadar fazla yağ içerdiğini göstermektedir. Devamlı bu şekilde beslenen bir insanda zamanla atardamarlarda sertleşme, hipertansiyon ve kalp koroner damarlarında kireçlenmeye rastlandığı belirtilmektedir.²⁷⁷

Domuz eti sadece insanlara değil; hayvanlara da zararlıdır. Nitekim alanında uzman doktorlar tarafından yapılan araştırmalarda domuzun köpeklere, sirk hayvanlarına ve balıklara son derece zararlı olduğu tespit edilmiştir.²⁷⁸

Domuz etinin buraya kadar zikredilen zararlardan dolayı haram kılındığı söylenemez. Bunlar haramlığın hikmetlerinden sadece birkaçını teşkil etmektedir. Allah Teala, domuz etinin yasaklanmasının sebebini rics olarak açıklamaktadır. Rics'in hem maddi hem manevi boyutu bulunmaktadır. Domuz etinin sadece bu zararlardan dolayı haram kılındığı söylenecek olursa, bu zararlar bertaraf edildiği andan itibaren domuz etinin helal olacağı söylenebilir ki bu Kur'an'ın açık ifadesine aykırıdır. Rics'in manevi boyutu, bu haramlığın asıl illetinin taabbudîlik olduğunu göstermektedir. "İslam'da haramların asıl illetinin taabbudîliği olduğu neticesine ulaşınca, bu gibi konularda çeşitli tevillerle hükmü değiştirmenin kâbil olmayacağını söylemek mümkün olacaktır. Bu itibarla tıbbî kontrolden geçirilerek domuz etinin helallğine hükmetmek (...) İslam hukukunun caiz göremeyeceği hususlardır."²⁷⁹

---

²⁷⁶ Heyet, **Grolier İnternational Americana Encylopedia**, Medya Holding ve Sabah Gazetesi, 12 c., İstanbul, 1993; C:V, s: 108.

²⁷⁷ Hans-Heinrich Reckeweg, **Domuz Eti ve İnsan Sağlığı**, Çev.: Ömer Fahreddin Göze, Yeni Asya Yay., İstanbul, 1980, s: 12-13. Reckeweg, **Domuz Eti ve İnsan Sağlığı**, s: 13-14. Domuz yağının diğer hayvan yağlarından farkları için bkz.: Ahmed Cevâd, **a.g.e.**, s: 74-80.

²⁷⁸ Reckeweg, **Domuz Eti ve İnsan Sağlığı**, s: 13-14.

²⁷⁹ Erdoğan, **İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi**, s: 131.

Modern pişirme ve kızartma yöntemlerinin (ki buna modern tıp bilimi de ilave edilebilir) gelişmesi ile birlikte, domuz etinde yer alan zararlı maddelerin yok edilebileceğini söyleyenlere karşı Seyyid Kutub, şöyle cevap vermektedir:

“Onların bilimlerinin bu hayvanın bir tek zararını keşfedebilmesi için uzun yüzyıllar geçmesi gerekti. Buna göre domuz etinde henüz bilim tarafından keşfedilmemiş başka bir zararının bulunmadığını kim garanti edebilir?”²⁸⁰

Buraya kadar verilen bilgilerden yola çıkarak domuzun tamamen zararlı bir hayvan olup hiçbir yararının olmadığı söylenemez. Domuz, eti için beslenen bir hayvandır. Kısırlaştırılmış erkek bir domuz ile dişi bir domuz altı aylık olduklarında yaklaşık 100 kg gelirken, damızlık olarak kullanılan bir domuz boğası 400 kg. ve üzerine çıkabilir.²⁸¹ Bu hayvanlar diğer çiftlik hayvanlarından daha erken yaşta üreme çağına girerler. Erkekleri sekiz aylık olduğunda damızlık olarak kullanılmaya başlarken dişileri ise bir yaşında yavru lamaya başlar. Oldukça doğurgan olan bir dişi domuz, yılda iki kez ve bir batında 20 (ortalama 15) yavru doğurabilir.²⁸² Bu itibarla, helal olan küçükbaş ve büyükbaş hayvanlara göre hem yavru lamaya hem de et verme yönünden domuz daha verimlidir. Öyleyse yetiştiricisine, emsallerine göre hayli yüksek bir oranda et ve yağ veren, yavru lamaya vs. gibi birçok konuda ekonomik değeri olan bu hayvanın etinin yasaklanmasının tek sebebinin onun etindeki pislik (rics) olduğu ortaya çıkmaktadır.

4.1.4. Allah'tan Başkası Adına Kesilenler (ما اهل لغير الله)

Kur'an-ı Kerim'de yer alan yiyecek yasaklarının dördüncüsü, Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlardır. Dört âyette haram kılınan bu hayvanlar, “mâ uhille li gayrillâh” olarak isimlendirilmiştir.²⁸³

İhlâl, esasen ‘hilal görüldüğü zaman sesi yükseltmeye verilen bir isim’ iken sonraları her ses yükseltme için kullanılır hale gelmiştir. Bu yüzden yeni doğmuş bir

²⁸⁰ Seyyid Kutub, a.g.e., C:I, s: 156.

²⁸¹ Heyet, **Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi**, Gelişim Yay., 20 c., İstanbul, 1986, C:VI, s: 3313.

²⁸² Heyet, **Temel Britannica Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi**, Ana Yayıncılık ve Hürriyet Gazetesi, 20c., İstanbul, 1992; C:V, s: 296; **Büyük Larousse**, C:VI, s: 3313.

²⁸³ Bkz.: Bakara, 2/173; Mâide, 5/3; En'âm, 6/145; Nahl, 16/115.

bebeğin bağırsağına da ihlâl denilir.²⁸⁴ Konuyla ilgili olarak Elmalılı (ö. 1942)'nın açıklaması şöyledir:

“İhlâl esasen ref'i savt (sesi yükseltmek) demektir, müşrikler ma'budlarına kurban kestikleri zaman “Lât namına, Uzzâ namına” diyerek onların isimlerini yüksek sesle yad ederler ve böyle ref'i savt ile zebha (kesime) ihlâl denilirdi. Bilahare ihlâl, velev sessizce olsun mutlak zebih (kesim) manasına kullanılmıştır ki âyette bu manadır. Binaenaleyh gerek gizli, gerek açık Allah'tan maadası (başkası) namına kesilen kurbanların, hayvanların ekli (yenilmesi) haramdır.”²⁸⁵

Elmalılı'nın açıklamasında da görüldüğü gibi Mekke müşrikleri putlarına kurban edecekleri hayvanların üzerine o putların isimlerini anarlardı. Onlar, “cin ve sanem (put) için kesilenin neye adanmışsa onun adının anılması gerekir, Allah kurbanın halis olması için böyle emretmiştir” diyorlardı. Bu sebeple putları için kurban kestiklerinde üzerinde onların isimlerini anarlardı.²⁸⁶ Tevhide aykırı olan bu eylem yüzünden Allah Teala bu tür hayvanları yemeyi yasaklamıştır.

4.1.4.1. Çeşitleri

Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar, Kur'an'ı Kerim'de iki başlıkta zikredilmiştir. Bunlardan biri dikili taşlar üzerin(d)e kesilenler, diğeri ise yoldan çıkarak / fışk olarak Allah'ın adı anılmadan kesilenlerdir.

4.1.4.1.1. Dikili Taşlar Üzerine / Üzerinde Kesilenler (ما ذبح علي (النصب)

Haram olan etlerin anlatıldığı Mâide suresinin üçüncü âyetinde **mâ zübiha ale'n-nusub** şeklinde bir ifade yer almaktadır. Âyette geçen nusub'un ne olduğu konusunda kaynaklarda, çeşitli bilgiler yer almaktadır. Tabiûn müfessirlerinden Mücâhid (ö. 104)'e göre **nusub**, Kâbe'nin etrafında bulunan ve Cahiliye Araplarının üzerlerinde hayvan kestikleri dikili taşlardır.²⁸⁷ Bir başka tabiûn müfessiri İbn Cüreyc (ö. 150) ise nusub'un sanem (put) olmadığını çünkü sanem'in resimli ve

²⁸⁴ Râgıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, h-1-1 mad., s: 843.

²⁸⁵ Elmalılı, **a.g.e.**, C:I, s: 590.

²⁸⁶ Akman, “Allah'tan Başkası Adına Kesilenler”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, cilt: 14, sayı: 3-4, s: 395.

²⁸⁷ Abdullah b. Abbâs, Dahhâk ve Katâde'nin benzer açıklamaları için bkz.: Taberî, **a.g.e.**, C:IV, s: 414-415; Kurtubî, **a.g.e.**, C:VI, s: 39; Râzî, **a.g.e.**, C:IV, s: 285.

işlemeli taşlar olduğunu; sayısı 360 olan nusub'un ise Cahiliye Araplarının hayvan kestikleri zaman üzerlerine (Kâbe'ye bakan taraflarına) kan döküp et koydukları dikili taşlar olduğunu haber vermektedir.²⁸⁸ Cahiliye Araplarının sanem (çoğulu asnâm) adı verilen putları ile bu dikili taşların farklı şeyler olduğunu belirten Elmalılı şu açıklamayı yapmaktadır:

“Asnam, musavver (resimli) ve menguş (işlemeli) taşlar, putlardır; nusub ise hicare-i mansube yani dikili taşlardır ki, musavver veya menguş olması şart değildir vesen gibidir. (...) Demek ki nusub musavver ve menguş olması şart olmayarak evsan kabilinden ihtiram için vaz u nasb edilmiş taşlardır ki zamanımızda âbide tabir ederler. Bunlar yekpare bir taştan ibaret olabileceği gibi birçok taşların içtimaından da olabilir ve sadece bir yığın halinde de bulunabilir.”²⁸⁹

Râzî de tefsirinde nusub kelimesinin evsân (putlar) anlamına gelemeyeceğini çünkü bu ifadenin âyette yer alan “mâ uhille li gayrillâh” cümlesine atfedildiğini, ma'tûfun da ma'tûfun aleyh'ten farklı olması gerektiğini belirtmektedir. Râzî daha sonra Mücahid ve İbn Cüreyc'in açıklamalarına yer vermektedir.²⁹⁰

Taberî (ö. 310) ve Kurtubî (ö. 671)'nin tefsirlerinde rivâyet edildiğine göre İbn Zeyd (ö. 100) “mâ zubiha ale'n-nusub” ile “mâ uhille li gayrillâh”ın aynı şeyler olduğunu söylemektedir.²⁹¹ Tefsirci İbn Atiyye (ö. 541) ise “mâ zubiha ale'n-nusub” un “mâ uhille li gayrillâh”tan bir cüz olduğunu söylemiştir. Allah'tan başkasının adına kesilenler, cins olarak zikredildikten sonra özellikle bu ifadenin zikredilmesi ise, bu işin (halk arasında) meşhur olması, kesildikleri yerin şerefi ve insanların böyle bir işi ta'zim etmelerinden dolayıdır.²⁹²

²⁸⁸ Taberî, **a.g.e.**, C: IV, s: 414-415.

²⁸⁹ Elmalılı, **a.g.e.**, C:II, s: 1564. Sanem ile vesen hakkında da alimlerden çeşitli görüşler nakledilmiştir. Bazılarına göre sanem; ağaç, altın, gümüş, bakır, demir veya herhangi bir madenden, vesen ise taştan yapılan ve kendisine tapılan puttur. Bazılarına göre bedeni veya şekli olan puta sanem, bedensiz ve şekilsiz olan puta vesen denilir. Kimine göre sanem insan şeklinde olan puttur, bunun dışında kalanlar vesendir. Kimine göre sanem ile vesen kelimesi aynı anlama gelmektedir. Kimine göre aralarında fark vardır. Kimi saneme vesen kimi de vesene sanem demiştir. Bkz.: Cevâd Ali, **el-Mufasssal**, C:VI, s: 71-75; Mustafa Çağrı, “Arap”, **DİA**, İstanbul, 1991, C:III, s: 318. Cevâd Ali, bu ihtilafların sebebini kabilelerin bu kelimeleri kullanım şekline bağlamaktadır. Ona göre dil âlimleri bu kelimelerin anlamlarını toplamaya başladığı zaman bu konuda görüş ayrılıkları meydana gelmiştir. Bkz.: Cevâd Ali, **a.g.e.**, C:VI, s: 74.

²⁹⁰ Râzî, **a.g.e.**, C:IV, s: 285.

²⁹¹ Taberî, **a.g.e.**, C:IV, s: 415; Kurtubî, **a.g.e.**, C:VI, s: 39.

²⁹² Kurtubî, **a.g.e.**, C:VI, s: 39.

Reşid Rıza (ö. 1935) da müfessir İbn Atiyye'ye benzer açıklamalar yapmaktadır. O, Allah'tan başkasına ibadet kasdı taşıması yönünden “mâ zubiha ale'n-nusub”un “mâ uhille li gayrillâh” cinsinden olduğunu fakat ondan daha özel olduğunu söylemektedir. Çünkü Allah'tan başkası adına kesilenler herhangi bir put için kesilebilir ve bu kesim o putun veya dikili taşın çok uzağında da olabilir. Ama “mâ zubiha ale'n-nusub” ifadesinden anlaşılıyor ki hayvan mutlaka o taşların üzerinde veya yanında kesilmeli ve etler bu taşların üzerine yayılmalıdır.²⁹³

“Mâ zubiha ale'n-nusub” cümlesinde yer alan **alâ** (علي) harf-i cerr'inin ‘**üzerinde**’ veya ‘**için**’ (lâm harf-i cerra manasında) gibi iki manaya gelmesinin mümkün olduğu söylenmektedir. Buna göre mana “*yüce olduğuna inanarak dikili taşlar üzerinde / dibinde / yanında kesilenler*” veya “*dikili taşlar için kesilenler*” olur.²⁹⁴

Muhammed Esed (ö. 1992), “ma zübiha ale'n-nusub” ifadesini; “putperest sunaklarında kesilenler” şeklinde tercüme etmiştir. Ona göre bu ifade, putperestlik olarak tanımlanabilecek olan her türlü uygulama tarzına yakınlığı gösterir ve ifadenin sadece lafzî anlamı ile karşılanması yanlış olur.²⁹⁵

Gerek “nusub'a” gerek “asnam'a” ve gerekse de putperest sunaklarında kesilmiş olsun; bunların tamamı “mâ uhille li gayrillah” ifadesinin açıklaması niteliğindedir.

Bir de burada Elmalılı'nın dikkat çektiği önemli bir nokta daha bulunmaktadır. O da âyette yasaklanan kesim şeklidir:

“Hulâsa (علي النصب) her halde nusubun üzerinde veya üstünde kesilene munhasır değildir. Ve bununla yalnız mezbuhun (kesilen hayvanın) hurmeti (haramlığı) değil bir tarzı zebhin (kesim şeklinin) hurmeti (haramlığı) de beyan kılınmıştır.”²⁹⁶

Dikili taşlar üzerine / üzerinde kesilenlerle alakalı olarak bir de müsteşriklerin iddiaları meselesi vardır. Leon Caetani (ö. 1935), Maxime Rodinson (ö. 2004), Fr. Buhl vs. gibi müsteşrikler, bazı İslami kaynaklarda yer alan rivâyetlerden yola çıkarak Hz. Peygamberin putlar adına kurban sunduğunu ve bu şekilde kesilen

²⁹³ Reşid Rıza, **a.g.e.**, C:VI, s: 120-121.

²⁹⁴ Bkz.: Kurtubi, **a.g.e.**, C:VI, s: 39; Râzî, **a.g.e.**, C:IV, s: 285; Elmalılı, **a.g.e.**, C:II, s: 1565.

²⁹⁵ Muhammed Esed, **Kur'an Mesajı**, C:I, s: 184, 8. dipnot.

²⁹⁶ Elmalılı, **a.g.e.**, C:II, s: 1565-1566.

hayvanların etinden yediğini iddia etmişlerdir.²⁹⁷ Müsteşriklerin iddialarına dayanak olan rivâyetlerin ikisi Buhârî (ö. 256)'nin Sahîh'inde yer almaktadır. Bunlardan ilki şöyledir:

Abdullah b. Ömer (ö. 73)'in rivâyet ettiğine göre Hz. Peygamber, Zeyd b. Amr b. Nüfeyl (ö. 605 m.)'e, Beldah'ın aşağı kısmında rastladı. Bu, ona daha vahiy gelmeden önceydi. Hz. Peygamber, Zeyd'e, içinde et bulunan bir sofraya takdim etti (فَقَدَّمَ إِلَيْهِ) (رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُفْرَةً). O da yemekten kaçındı. Ve şöyle dedi: “Ben sizin dikili taşlar üzerine / üzerinde kestiğiniz etten yemem. Ben sadece Allah'ın ismi zikredilerek kesilenden yerim.”²⁹⁸

Bu hadise göre dikili taşlar üzerine / üzerinde kesilen eti yemesi için Zeyd b. Amr'a bir sofraya takdim eden Hz. Peygamberdir. Fakat yine Buhârî'de geçen aynı hadisin başka bir rivâyetinde şu ifade yer almaktadır:

(فَقَدِّمَتْ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سُفْرَةً) “Hz. Peygambere bir sofraya takdim edildi.”²⁹⁹ Bu hadise göre ise kendisine sofraya takdim edilen kişi Hz. Peygamberdir. Bu iki rivâyeti hadis şârihleri şöyle birleştirmişlerdir: İçinde dikili taşlar üzerine / üzerinde kesilen et bulunan sofrayı Kureyşliler, Hz. Peygambere takdim etmiştir. Bu şekilde kesilen etleri yemeyen Hz. Peygamber de yemeği Zeyd b. Amr'a vermiş, o da Kureyşlilere dönerek; “ben sizin dikili taşlar üzerine / üzerinde kestiğiniz etten yemem. Ben sadece Allah'ın ismi zikredilerek kesilenden yerim.” demiştir.³⁰⁰ Yani râviler sofranın Hz. Peygambere mi takdim edildiği yoksa Hz. Peygamberin mi Zeyd

²⁹⁷ Ali Osman Ateş, “Putlara Kurban Kesme ve Allah'tan Başkası Adına Kesilenlerden Yeme Konusunda Hz. Peygamberin Tutumu”, **DEÜİF Dergisi**, İzmir, 1987, cilt 4, (Prof. Dr. Ömer Yiğitbaşı'na Armağan) s: 363.

²⁹⁸ Buhârî, Zebâih, 15.

²⁹⁹ Buhârî, Menâkıbu'l-Ensâr, 24.

³⁰⁰ İbn Hacer, **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, Ta'lik: Abdurrauf Sa'd vd., Mektebetu'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 28 c., y.y., 1978, C:XIV, s: 298-299, C:XXI, s: 40; Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmud b. Ahmed el-Aynî, **Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, 20 c., Mısır, 1972, C:XIII, s: 364-365, C:XVII, s: 230-231; Ali Osman Ateş, “Putlara Kurban Kesme ve Allah'tan Başkası Adına Kesilenlerden Yeme Konusunda Hz. Peygamberin Tutumu”, s: 366.

b. Amr'a takdim ettiği konusunda ihtilafa düşmüş ve neticesinde “eksik” ve kimin kime sofraya takdim ettiği “karışık” bir rivâyet ortaya çıkmıştır.³⁰¹

Buhârî'deki iki rivâyet ve muhaddislerin açıklamalarından anlaşılmaktadır ki Hz. Peygamber, kendisine vahiy gelmeden önce dahi dikili taşlar üzerine / üzerinde kesilen etlerden yememiştir.

4.1.4.1.2. Allah'ın Adı Anılmadan Kesilenler (ما لم يذكر اسم الله عليه)

Allah Teala, Kur'an-ı Kerim'de mü'minlere kendi adı anılarak kesilenlerden yeme emri vermiştir:

“Allah'ın âyetlerine inanıyorsanız, üzerine Allah'ın adı anılmış olan şeyden yiyin.

Size ne oluyor ki, Allah size darda kalmanızın dışında, haram olanları genişçe anlatmışken üzerine O'nun adının anıldığı şeyden yemiyorsunuz? Doğrusu çoğunluk, heva ve heveslerine uyararak, bilmeden sapıtıyorlar. Aşırı gidenleri en iyi bilen Rabbindir.”³⁰²

Bu âyetlere göre Allah Teala, mü'minlere kendi adı anılarak kesilenlerden yeme emri verirken aynı zamanda başkası adına kesilenleri yeme yasağı koymaktadır. Bu âyetlerden kesilen hayvanlardan bir grubun üzerine Allah'ın adının anıldığı, diğer bir grubun üzerine ise anılmadığı anlaşılmaktadır. Konuya açıklık getiren diğer ayet şöyledir:

“(Müşrikler) dediler ki: ‘Bu hayvanlar ve ekinlere dokunmak yasaktır; onları bizim dilediklerimizden başkası yiyemez. Falan hayvanların da sırtları haram kılınmıştır.’ Birtakım hayvanlar da vardır ki, (Allah böyle emrediyor diye) O'na iftira ederek üzerlerine Allah'ın adını anmazlar. Allah iftiraları sebebiyle onları cezalandıracaktır.”³⁰³

Bu âyete göre Cahiliye Arapları, hayvanları üç kısma ayırmıştı: Bir tarafa ayrılıp sadece erkeklerin yiyebildiği hayvanlar, sırtları haram kılınanlar ve Allah'a iftira

³⁰¹ Ali Osman Ateş, “Putlara Kurban Kesme ve Allah'tan Başkası Adına Kesilenlerden Yeme Konusunda Hz. Peygamberin Tutumu”, s: 366.

³⁰² En'âm, 6/117-118.

³⁰³ En'âm, 6/138.

ederek kesilirken O'nun adı anılmayan hayvanlar. Üçüncü kısımda yer alan *“birtakım hayvanlar da vardır ki O'na iftira ederek onların üzerine Allah'ın adını anmazlar”* cümlesi konumuzla yakından ilgilidir. Müşriklerin keserken özellikle Allah'ın adını anmadıkları hayvanlar hangileridir? Müfessirlerden Beğavî (ö. 516), Zemahşerî (ö. 538), Râzî (ö. 606), Kurtubî (ö. 671), Beydâvî (ö. 685), Neseî (ö. 710), Şevkânî (ö. 1250), Reşid Rıza (ö. 1935), Elmalılı (ö. 1942), Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971) ve Muhammed Esed (ö. 1992) yukarıda zikredilen hayvanların, müşriklerin putları için kestikleri ve kesim esnasında **özellikle** putların adını andıkları hayvanlar olduğunu bildirmektedirler.³⁰⁴

Yukarıdaki âyete ve âlimlerin açıklamalarına göre, Cahiliye Arapları bir kısım hayvanları keserken özellikle Allah'ın adını anmazlar ve bu kuralı O'nun koyduğunu söylerlerdi. Keserken Allah'ın adını anmadıkları bu hayvanlar, onların putlara kurban ettikleri hayvanlardır. Bu durum, diğerlerini keserken onların Allah'ın adını andıklarını göstermektedir. Çünkü putlara kurban edilen hayvanlar, diğer hayvanlara göre belirli bir sayıyla sınırlı olmak durumundadır. Mekkelilerin yemek için kestikleri hayvanların üzerine Allah'ın adını andıkları anlaşılmaktadır. Öyleyse Müslümanların yemedikleri hayvanlar da bu olmalıdır. *“Size ne oluyor ki, Allah size darda kalmanızın dışında, haram olanları genişçe anlatmışken üzerine adının anıldığı şeyden yemiyorsunuz?”* ayeti bunun delilidir. Muhammed Esed bu konuda şöyle söylemektedir:

“Bu işareten anlaşılmaktadır ki, putperest Araplar, kural olarak, kestikleri hayvan üzerinde Allah'ın –ki O'nu yüce *ilâh* olarak görmekteydiler- ismini anıyorlardı; ancak yukarıdaki istisnâî durumda onlar, Allah'ın yasaklamış olduğunu düşünerek onu yapmaktan kaçınmışlardı.”³⁰⁵

³⁰⁴ Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd el-Beğavî, **Tefsîru'l-Beğavî = Meâlimu't-Tenzîl**, Thk.: Muhammed Abdullah en-Nemr vd., Dâru Tayyibe, 2. bs., 8 c., Riyad, 1993, C:III, s: 193; Zemahşerî, **a.g.e.**, C:II, s: 402; Râzî, **a.g.e.**, C:V, s: 160; Kurtubî, **a.g.e.**, C:VII, s: 62; Beydâvî, **Envârü't-Tenzîl** C:I, s: 323; Neseî, **Medârikü't-Tenzîl**, C:I, s.487; Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, **Fethu'l-Kadîr el-Câmiu beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsîr**, Thk.: Abdurrahmân Umeyra, Dâru'l-Vefâ, 2. bs., 5 c., el-Mansûra, 1997, C:II, s: 234; Reşid Rıza, **a.g.e.**, C:VIII, s: 110; Elmalılı, **a.g.e.**, C:III, s: 2064; Ömer Nasuhi Bilmen, **Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Türkçe Tefsiri**, Bilmen Yay., 8 c., İstanbul, t.y., C:II, s: 963; Esed, **Kur'an Mesajı**, C:I, s: 257, 126. dipnot.

³⁰⁵ Esed, **a.g.e.**, C:I, s.257, 126. dipnot.

Yani onların hayvan keserken Allah'ın adını anmaları değil; anmamaları anormal bir durumdu. Onlar da bunu anormal görmüş olmalı ki böyle olmasını Allah'ın istediğini iddia ediyorlardı. Nitekim tezin ilk bölümünde bu konu üzerinde durulmuştu. Burada dikkat edilmesi gereken husus, müşriklerin putlarına kurban sunarlarken **özellikle** Allah'ın adını anmamaları, Lât namına, Uzzâ namına... / Bismillâti ve'l-uzzâ! diyerek hangi puta keserlerse onun adını anmalarıdır.³⁰⁶ Allah Teâlâ bu hayvanları “uhille li gayrillâh” (اهل لغير الله) “kesilirken Allah'tan başkasının adı anılan hayvan” olarak isimlendirmiş ve yenilmesini haram kılmıştır.³⁰⁷

Konuyu tam olarak izah eden bir başka âyette ise Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

“Fısk olarak (Allah'ın yolundan çıkararak) üzerine Allah'ın adı zikredilmeden kesilen (hayvan)'den yemeyiniz (ولا تأكلوا مما لم يذكر اسم الله عليه وانه لفسق). **Doğrusu şeytanlar sizinle tartışmaları için dostlarına fısıldarlar, eğer onlara itaat ederseniz; şüphesiz ki siz müşrik olursunuz.**”³⁰⁸

Âyetteki (وانه لفسق) cümlesini, cümle-i isti'nâfiyye olarak alan Hanefî³⁰⁹, Mâlikî³¹⁰, Hanbelî³¹¹ ve Zâhirî³¹² mezhepleri **“Allah'ın adı anılmadan kesilenlerden yemeyiniz”** ibaresini **“metrûku't-tesmiye / besmele çekilmeden kesilen hayvanlar”** olarak açıklamışlar ve bu açıklama üzerine çeşitli görüşler bina etmişlerdir. İbnu'l-Arabî (ö. 543), bu görüşleri altı başlıkta toplamıştır. Buna göre metrûku't-tesmiye hakkındaki görüşler şöyledir:

1. Eğer besmele unutulmuş ve terk edilmişse o hayvan yenir; kasden terk edilirse yenmez. Tâbiûnden Saîd b. Cübeyr (ö. 95) ve Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 115), fukahâdan Ebû Hanîfe (ö. 150), Süfyân es-Sevrî (ö. 161), Hasan b. Hayy (ö. 169), İmam Mâlik (ö. 179), İbnu'l-Kâsım (ö. 191), İsa (?) ve Asbağ (ö. 225) bu görüştedirler. Bu, aynı zamanda İshâk b. Râheveyh (ö. 238)'in ve kendisinden nakledilen bir rivâyete göre Ahmed b. Hanbel (ö. 241)'in görüşüdür.

³⁰⁶ Taberî, **a.g.e.**, C:II, s: 89; el-Cessâs, **a.g.e.**, C:I, s: 125; Kurtubî, **a.g.e.**, C:II, s.151; Beydâvî, **a.g.e.**, C:I, s: 100; Elmalılı, **a.g.e.**, C:I, s: 90.

³⁰⁷ Bkz.: Bakara, 2/173; Mâide, 5/3; En'âm, 6/145; Nahl, 16/115.

³⁰⁸ En'âm, 6/121.

³⁰⁹ Kâsânî, **a.g.e.**, C:V, s: 45-49; İbn Âbidîn, **a.g.e.**, C:VI, s: 299-302.

³¹⁰ Haraşî, **el-Haraşî alâ Muhtasari Seyyidi Hafîl**, C:III, s.15; Derdîr, **eş-Şerhu's-Sağîr**, C:II, s: 170.

³¹¹ İbn Kudâme, **el-Muğnî**, C:XIII, s: 289-290.

³¹² İbn Hazm, **a.g.e.**, C:VI, s: 87-91.

2. Kasden de terk edilse unutarak da terk edilse yenir. Hasan-ı Basrî (110) ve İmam Şafî (ö. 204) bu görüştedir. Ebû Râfi' (ö. 40), Ebû Hureyre (ö. 58), Abdullah İbn Abbâs (ö. 68), Câbir b. Zeyd (ö. 93), Said b. Müseyyeb (ö. 94), İbrahim en-Nehâf (ö. 96), İkrime (105), Tâvûs (ö. 107), Ebû İyâz (ö. ?), Atâ, ve Katâde (ö. 118), Abdurrahman b. Ebî Leylâ (ö. 148)'dan da bu şekilde rivâyet edilmiştir. Zehrâvî (ö. 454), İmam Mâlik'in de bu görüşte olduğunu anlatmıştır. Rabîatu'r-Re'y (ö. 136)'den de böyle bir görüş nakledilmiştir.

3. Kasden de terk edilse unutarak da terk edilse yenilmez. Sahabeden Abdullah b. Ayyâş b. Ebî Rabîa (ö. 64), Abdullah b. Zeyd el-Hadmî (ö. 69), Abdullah b. Ömer (ö. 73); tâbiînden Şa'bî (ö. 103), Muhammed İbn Sîrîn (ö. 110) ve Abdullah b. Ömer'in azatlısı Nâfi' (ö. 117) bu görüştedirler. Aynı zamanda Ebû Sevr (ö. 240), Dâvud b. Ali (ö. 270) ve kendisinden nakledilen diğer rivâyete göre Ahmed b. Hanbel bu görüştedir.

4. Kasden terk edilirse haram olmamakla beraber mekruh olur. Kadı Ebu'l-Hasan (el-Kerhî ö. 340) ve Mâlikîlerden Ebû Bekir bu görüştedir. İmam Şafî'nin sözünden de bu görüşte olduğu anlaşılmaktadır.

5. Av hayvanını ava gönderirken besmele çekmek şart fakat ok atarken şart değildir. Ahmed b. Hanbel'den rivâyet edilen iki görüşten biri budur.

Kurtubî beşinci görüş olarak Eşheb (ö. 204)'in şu görüşünü zikretmiştir: Hafife alınması hali müstesna besmele kasden de terk edilirse kesilen hayvan yenir.

6. Besmele çekilmeden kesilen hayvanı yemek haramdır. Âyet ve hadisler bunu açık bir şekilde göstermektedir. Fakat besmeleyi unutarak kesenin kestiği haram değildir. Çünkü âyette "fısk" tabirinin unutan kimseye şamil olmadığı konusunda icma vardır. Bu da İbnu'l-Arabî'nin kendi görüşüdür.³¹³ İbnu'l-Arabî, bir kimsenin kasden besmele çekmemesinin üç sebebi olabileceğini belirterek şöyle der:

"Hayvan kesen kişi "ben besmelemi kalpten çekiyorum, dille söylememe gerek yok" veya "bu bir ibadet değildir, besmele çekilmesine gerek yok" diyebilir. Bunların kestiği hayvan yenir. Bunda bir sakınca olmaz. Fakat kişi eğer "neden besmele

³¹³ İbnu'l-Arabî, a.g.e., C:II, s: 749-750; Kurtubî, a.g.e., C:VII, s: 50.

“cekecek mişim ki, buna ne gerek var?” derse işte bu kişi, fâsıktır, kâfirdir; bunun kestiği yenmez.”³¹⁴

Bu görüş sahiplerinin tamamı, hayvanı kesen kişinin Müslüman olmasını şart koşmuşlardır.

Bu görüşler bir kenara bırakılıp âyete dikkatli bir şekilde bakılınca **‘fisk olarak Allah’ın adı anılmadan kesilen’** ifadesi ile kastedilen hayvanların, müşriklerin putlarına kurban ettikleri hayvanlar olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Allah Teâlâ bu âyette, “üzerine besmele çekilmeden kesilen hayvanları yemeyin” değil; **‘fisk olarak üzerine Allah’ın adı anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyiniz’** buyurmaktadır. Bunun delili âyetteki (وانه لفسق) cümlesidir. Bu ifade, cümle içinde hâl konumundadır. Şâfiî fakihlerden Hatîb eş-Şirbînî (ö. 977) bu cümlenin kendisinden önceki cümleye atfedilmediğini, çünkü ikisi arasında tam bir tebâyun (zıtlık) bulunduğunu belirtmiştir.³¹⁵ Ona göre bunun sebebi, **‘Allah’ın adı anılmadan kesilen hayvanlardan yemeyiniz** (ولا تأكلوا مما لم يذكر اسم الله عليه) cümlesinin inşâî, (وانه لفسق) cümlesinin haberî olmasıdır. Bu yüzden bu iki cümlenin birbirine atfedilmesi caiz değildir.³¹⁶

Fahredden er-Râzî’nin naklettiğine göre İmam Şafîî bu görüştedir.³¹⁷ Şafîî, âyette yer alan **‘fisk olarak Allah’ın adı anılmadan kesilen’** ibaresi ile kastedilenin putlar için kesilen hayvanlar olduğunu belirtmekte ve şöyle demektedir:

“Allah Teâlâ’nın, **‘Eğer onlara itaat ederseniz, şüphesiz ki, siz de müşrik olur çıkarsınız’** buyruğu, putlar adına kurban edilen şeylerle ilgilidir. Yani, “Eğer putlar adına kesilen o hayvanların etini yemeye razı olursanız, bu, sizlerin de o putların ilahlığına razı olduğunuz manasına gelir. Bu ise, şirki gerektirir.” demektir.”³¹⁸

Şafîî âyetteki **fisk** kavramına “Allah’ın kitabından, bunun ne zaman fisk olacağı meselesini araştırdık” diyerek değinmiş ve En’âm suresinin 145. âyetindeki (او فسقا)

³¹⁴ İbnu’l-Arabî, a.g.e., C: II, s: 751.

³¹⁵ Muhammed eş-Şirbînî el-Hatîb, **Muğni’l-Muhtâc ilâ Ma’rifeti Elfâzi’l-Minhâc**, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, 4 c., Mısır, 1958, C:IV, s: 272.

³¹⁶ Şirbînî, a.g.e., a.y. Ayrıca bkz.: İbrahim Fâdıl ed-Debû, “ez-Zebâih ve’t-Turuku’s-Şer’iyye li’z-Zekât”, **Mecelletu Mecmai’l-Fıkhî’l-İslâmî li Munazzamati Mu’tameri’l-İslâmî**, Cidde, 1997, cilt: 10, sayı: 1, s: 280.

³¹⁷ Muhyiddin ed-Dervîş, **İrâbu’l-Kur’âni’l-Kerîm ve Beyânuhû**, el-Yemâme ve Dâru İbn Kesîr, 3. bs., 10 c., Suriye, 1992, C:III, s: 212.

³¹⁸ Râzî, a.g.e., C:V, s: 131.

(اهل لغير الله) cümlesini delil göstererek fisk kelimesinin ‘Allah’tan başkası adına hayvan kesme eylemi’ ile tefsir edildiğini belirtmiştir.³¹⁹ Zaten Şafî mezhebinin besmeleyi şart görmemelerin en önemli delili âyetteki fisk kavramıdır. Onlara göre üzerine Allah’ın adı anılmadan kesilen şeyleri yemek kesinlikle fisk değildir.³²⁰

Gerçekten de En’âm 118. âyette ‘iman’, 121. âyette ise ‘fisk’ ile ‘şirk’ tabirlerinin kullanılması, konunun **tevhid – şirk** bağlamında düşünülmesi gerektiğini, dolayısıyla besmele çekilip çekilmeme durumundan değil; hayvanın Allah’tan başkası adına kesilip kesilmemesi durumundan bahsedildiği anlaşılmaktadır. Nitekim tabiûn ulemasının önde gelenlerinden Atâ b. Ebî Rebâh da âyetten bunu anlamıştır.³²¹

Yakın dönem müfessirlerinden Reşid Rıza (ö. 1935) da (وانه لفسق) cümlesini hâl cümlesi olarak En’âm suresinin 145. âyetindeki (او فسقا اهل لغير الله) cümlesi ile irtibatlandırmakta ve bununla, Cahiliye Araplarının yaptığı gibi Allah’tan başkasına kurban sunarken özellikle onların adının anıldığı hayvanların haram kılındığını söylemektedir.³²²

Haram olan etlerin açıklandığı dört âyetin³²³ hiçbirinde Allah’ın adı anılmadan kesilen hayvanların zikredilmemesi, *‘fisk olarak Allah’ın adı anılmadan kesilen’* âyeti ile kastedilenin, En’âm suresinin 145. âyetinde yer alan “(او فسقا اهل لغير الله) *Allah yolundan çıkararak Allah’tan başkası adına kesilen hayvan*”larla aynı şey olduğunu göstermektedir. Bu da hayvan kesiminde besmelenin şart olmadığını delilidir.

Kaldı ki âyetteki (وانه لفسق) cümlesi, “*Allah’ın adı anılmadan kesilen şeylerden yemeyin, çünkü bu, bir fısktır*” şeklinde cümle-i isti’nâfiyye kabul edilse bile buradan, besmelesiz kesilen hayvanların yenilemeyeceği gibi bir sonuca varılamaz. Zira diğer âyetlerde Allah’ın adı anılmadan kesilen hayvanlardan kastedilen, kesimi

³¹⁹ A.g.e., a.y; ed-Debû, “ez-Zebâih ve’t-Turuku’ş-Şer’iyye li’z-Zekât”, s: 280.

³²⁰ Ebu’l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb el-Maverdî, **Kitâbu’s-Sayd ve’z-Zebâih mine’l-Hâvî’l-Kebîr**, Thk.: İbrahim b. Ali Sandukcî, Dâru’l-Menâr, y.y., 1992, s: 67.

³²¹ Taberî, a.g.e., C:V, s: 329; İbn Hacer, **Fethu’l-Bârî**, C:XXI, s: 33.

³²² Reşid Rıza, a.g.e., C:VIII, s: 19.

³²³ Bakara, 2/173; Mâide, 5/3; En’âm, 6/145; Nahl, 16/115.

esnasında özellikle Allah'ın adı anılmayan bazı **özel** hayvanlardır. Bunlar da müşriklerin putlarına kurban ettikleri hayvanlardır. O zaman buradaki yasak pek tabii olarak “(putlara sunulduğu için) Allah'ın adı anılmadan kesilenlerden yemeyin, çünkü bu bir fısktır” şeklinde anlaşılabilir.

Hayvan keserken Allah'ın adının anılması ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'de birkaç âyet daha vardır. Bunlar, hac menâsikinin anlatıldığı âyetler silsilesinde zikredilmiştir. İlgili âyetler şöyledir:

*“İnsanlar arasında haccı ilân et ki, gerek yaya olarak, gerekse nice uzak yoldan gelen yorgun argın develer üzerinde, kendilerine ait bir takım yararları görmeleri, Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği kurbanlık hayvanlar üzerine belli günlerde Allah'ın adını anmaları için sana (Kâbe'ye) gelsinler. Artık ondan hem kendiniz yiyin, hem de yoksula, fakire yediniz.”*³²⁴

*“Biz her ümmet için bir Mensek (kurban ibadeti / yeri / zamanı) kıldık, O'nun kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine Allah'ın adını ansınlar diye. İşte sizin ilahınız bir tek ilahtır, artık yalnızca O'na teslim olun. Sen alçak gönüllü olanlara müjde ver.”*³²⁵

*“Biz, büyük baş hayvanları da sizin için Allah'ın işaretlerinden (şêairullâh) kıldık. Onlarda sizin için hayır vardır. Şu halde onlar, ayakları üzerine (veya sıra sıra) dururken üzerlerine Allah'ın ismini anınız ...”*³²⁶

Hacc suresinde yer alan bu âyetlerde Allah'a yakınlık sağlamak, yani ibadet amacıyla belli vakitte belirli cinsten hayvanları kesmek³²⁷ demek olan **kurbandan**, özellikle de *hac ve umre sırasında Harem'de kesilen kurbanlık hayvanlardan*³²⁸ yani **hedy kurbanından** bahsedilmektedir. Bu durum, kurban ibadeti ile normal zamanlarda et yemek veya satmak için yapılan hayvan kesiminin ayrı ayrı telakki edilmesi gerektiğini gösterir. Ali Bardakoğlu bu durumu şöyle açıklamaktadır:

---

³²⁴ Hacc, 22/27–28.

³²⁵ Hacc, 22/34.

³²⁶ Hacc, 22/36.

³²⁷ Ahmet Güç, “Kurban”, **DİA**, Ankara, 2002, C:XXVI, s: 433; A.mlf., **Çeşitli Dinlerde Ve İslam'da Kurban**, s: 309.

³²⁸ Salim Öğüt, “Hedy” **DİA**, İstanbul, 1998, C:XVII, s: 156.

“Kurbanı hayvanın eti veya derisi için kesiminden (zebh, tezkiye) ayıran temel fark, onun Allah’ın rızasını kazanma ve isteğine boyun eğme gayesi ile kesilmiş olmasıdır. İbadetin özünü teşkil eden bu gaye ancak şâriin bildirdiği şekil şartlarına uyulduğunda gerçekleşmiş olur. Bu yönüyle kurban ibadetinin özü ve biçimselliği dini bildirimine dayanır.”³²⁹

Ayrıca müşrikler hem et yemek için hayvan keserler hem de putlarına kurban sunarlardı. Onlar putlarına kurban keserlerken özellikle o putların adını anarlardı. Yani bunu bir yaklaşma amacıyla (takarrub / kurban), bir ibadet olarak yaparlardı. Allah Teala da mü’minlerin kesecekleri kurbanlar üzerine kendi adının anılmasını isteyerek bu konuda müşriklere muhalefet edilmesini emretmiş olmaktadır. Yani Allah, “*müşriklerin, putlarına kurban keserlerken onların adını zikretmelerine karşılık, siz de benim için kurban keserken özellikle benim adımı zikredin*” demiş olmaktadır. Surenin 34. âyetinde Allah’ın adını anmaları için her ümmete kurban ibadeti verildiği bildirildikten sonra “*sizin ilahınız bir tek ilahtır, artık yalnızca O’na teslim olun.*” buyurulması da buna delalet etmektedir. Bu âyetlerin tefsirinde Fahreddîn er-Râzî (ö. 606) de benzer bir yorum yapmıştır:

“Bu ifadede, kendisi ile Allah'a yaklaşılan şeylerde (kurban ibadetinde) asıl maksadın Allah’ın isminin anılması olduğuna ve bu konuda müşriklere muhalefet edilmesi (gerektiğine) bir dikkat çekme vardır. Çünkü müşrikler, kurbanlarını dikili taşlar (nusub) ve putlar (evsân) için kesiyorlardı.”³³⁰

Bir de av hükümlerinin izah edildiği âyette, Allah’ın adının anılmasından bahsedilmektedir. Allah Teala şöyle buyurmaktadır:

“*Allah'ın size öğrettiğinden öğretilip avcı hale getirdiğiniz hayvanların sizin için yakaladıklarından yiyin ve üzerine Allah'ın adını anın (واذكروا اسم الله عليه)...*”³³¹

Âyette geçen “*üzerine Allah'ın adını anın*” emrinin mûcebi hakkında çeşitli görüşler varit olmuştur. İlk bakışta, yakalanan avın yenmesi esnasında besmele çekilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Fakat av hayvanını avın üzerine salarken besmele çekilmesi gerektiği de söylenmiştir. Mesela Abdullah İbn Abbâs, ikinci görüşü benimsemiş ama bismelenin unutulması halinde bunun bir sakıncası

³²⁹ Bardakoğlu, “Kurban”, **DİA**, C:XXVI, s: 436.

³³⁰ Râzî, **a.g.e.**, C:VIII, s: 221.

³³¹ Mâide, 5/4.

olmadığını belirtmiştir.³³² Cumhûrun görüşü de böyledir. Kurtubî, Râzî, ve Reşid Rıza gibi âlimler ise âyetten, yerken besmele çekilmesi gerektiği sonucunu çıkarmışlardır.³³³

Av hayvanını ava salarken besmele çekilmesi gerektiğini söyleyenler, biri Adıyy b. Hâtim (ö. 67) den, diğeri Ebû Sa'lebe el-Huşenî (ö. 75)'den gelen iki hadisi delil getirmektedirler. Adıyy b. Hâtim'den şöyle rivâyet edilmiştir: "Allah'ın resulüne köpekle avlanma meselesini sordum. O da cevaben *"köpeğini salıverirken Allah'ın adını an ve o avı ye"* buyurdu."³³⁴ Ebû Sa'lebe el-Huşenî de Hz. Peygambere ok, yay, eğitilmiş (muallem) ve (gayrı muallem) eğitilmemiş köpeklerle av yapıp yapılamayacağını sormuş, O da şöyle cevap vermiştir:

*"Yay ve okunla Allah'ın adını anarak avlanırsan o avı yiyebilirsin. Yine Allah'ın adını anarak muallem av köpeğinle avlanırsan o avın etinden de yiyebilirsin. Gayr-i muallem köpeğinle avlandığında ise, bizzat kendin avı boğazlarsan onu da yiyebilirsin."*³³⁵

Bu hadislerden yola çıkan ulemanın büyük çoğunluğu, hayvanın ava salınması esnasında besmele çekilmesi gerektiğini söylemişlerdir.

Âyetin zâhirine bakıldığında bismelenin, avın yenmesi esnasında çekilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Ayrıca besmele ile ilgili diğer hadislerle bir göz atmakta da fayda vardır. Zira Hz. Peygamberin hayatında bismelenin yeri oldukça büyüktür. O, av hayvanını ava salarken veya av silahını avlanacak olan hayvana atmadan / ateşlemeden önce besmele çekilmesini öğütlemekle kalmamış, her yemek öncesinde de besmele çekilmesi gerektiğini söylemiştir. Bir defasında eşlerinden Ümmü Seleme (ö. 59)'nin oğlu Ömer b. Ebî Seleme (ö. 83)'nin yemek yiyişini beğenmemiş ve ona şu tavsiyede bulunmuştur: *"Yavrum! Allah'ın adını an, sağ elinle ve sana yakın olan taraftan (önünden) ye!"*³³⁶

³³² Taberî, **a.g.e.**, C:IV, s: 439.

³³³ Kurtubî, **a.g.e.**, C:VI, s: 51; Râzî, **a.g.e.**, C:IV, s: 293; Reşid Rıza, **a.g.e.**, C:VI, s: 144-145.

³³⁴ Muvatta, Sayd, 28; Buhârî, Zebâih, 2, 7-10, 22, Sayd, 2, 3, 6; İbn Mâce, Sayd, 3; Ebû Dâvûd, Edâhî, 23; Tirmizî, Sayd, 6; Nesâî, Sayd, 17.

³³⁵ Buhârî, Zebâih, 4, 7-10, 14; Müslim, Sayd, 1-3, 6, 8; İbn Mâce, Sayd, 3, 5-7; Tirmizî, Sayd, 1, 3, 5, 7; Nesâî, Dahâyâ, 18, 20.

³³⁶ Muvatta, Sıfatu'n-Nebî, 32; Buhârî, Et'ime, 2; Müslim, Eşribe, 108, 109; İbn Mâce, Et'ime 8; Tirmizî, Et'ime, 47.

Başka bir hadisinde ise O, şöyle buyurmaktadır: “Sizden biriniz yemek yiyeceği zaman, Allah’ın adını ansın ve öyle yesin!”³³⁷

Bu hadis-i şeriflerde görüldüğü gibi Allah’ın adını anmak yani besmele çekmek, bir peygamber terbiyesidir.

“Besmeleye dair hadisteki peygamberin emri, vacip derecesinde kat’i olmamakla beraber ulemanın cumhuruna veyahut ittifakına göre; müstehaptır. Yani Peygamberimizin teşvik ve tergiib buyurduğu âdâb-ı dîniyemizdendir.”³³⁸

Hz. Peygamberin, yemek yerken besmele çekilmesini teşvik etmek için farklı bir üslup kullandığı da olmuştur. Câbir b. Abdillâh (ö. 78)’ın rivâyet ettiğine göre O, besmele çekmeden yemek yiyenlerin şeytan ve avâneleri ile birlikte yemiş olacağı uyarısında bulunmuştur.³³⁹ Bu uyarı ve yukarıdaki açık emirlere rağmen yemek yerken besmele çekmek - Kamil Miras (ö. 1956)’ın da belirttiği gibi - farz değil müstehap kabul edilmiştir.

Hz. Peygamber, sadece yemek esnasında değil; geceleyin kapıları kilitlerken, su kırıbalarını bağlarken (günümüze uyarlısak: gece muslukları kontrol ederken) ve kap-kaçağın üstünü örterken dahi besmele çekilmesini tavsiye etmiştir.³⁴⁰ Bu hadislerden de anlaşılmaktadır ki; bir işe başlarken Allah’ın adını anmak, Peygamber Efendimizin hiç ihmal etmediği kuvvetli bir sünnettir. Öyleyse gerek hayvan keserken ve gerekse av hayvanını ava salarken besmele çekmek de böyle değerlendirilmeli ve - Şafiî mezhebinde olduğu gibi - bunun farz değil; sünnet olduğu söylenmelidir.

Son olarak zikredilecek olan şu hadis-i şerif de, hayvan kesiminde besmele çekilmesinin sünnet olduğunu; besmele çekilmeden kesilen hayvanların da yenilebileceğini göstermektedir:

Bir grup sahabî, Peygamber Efendimize gelerek: “Ey Allah’ın resulü! Bazıları bize et getiriyorlar. Üzerine Allah’ın adını anıp anmadıklarını bilmiyoruz. Ondan

³³⁷ Ebû Dâvûd, Et’ime, 15; Tirmizî, Et’ime 47.

³³⁸ Ahmet Naim, Kamil Miras, a.g.e., C:XI, s: 379.

³³⁹ Ahmed b. Hanbel, 3/344; Müslim, Eşribe, 103; İbn Mâce, Dua, 19; Ebû Dâvûd, Et’ime, 15.

³⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, 2/363; Buhârî, Eşribe, 22; Müslim, Eşribe, 97; Ebû Dâvûd, Eşribe, 22; Tirmizî, Et’ime, 15.

yiyecek mi, yemeyelim mi?” şeklinde bir soru sordular. Allah’ın resulü de cevaben buyurdu ki: “Siz Allah’ın adını anın ve yiyin!”³⁴¹

4.1.4.2. Haram Kılınmasının Hikmetleri

Allah’tan başkası adına hayvan kesmek, başka birini Allah’a ait vasıflarla nitelemek olacağından bu, Allah’a ortak koşmak (şirk) olur. Bu şekilde kesilen hayvanlardan yeme yasağı, aslında tevhidi himaye ve imanı her türlü pislikten temizleme gibi sadece dini gayeye dayanmaktadır.³⁴² Böyle bir hayvan etinden yiyen bir kimse, reddetmesi gerektiği halde, şirk eylemine ortak ve hatta destek olmuş demektir.³⁴³ Şu ayet bunu şirk saymıştır:

*“Fısk olarak (Allah’ın yolundan çıkararak) üzerine Allah’ın adı zikredilmeden kesilen (hayvan)’den yemeyiniz. Doğrusu şeytanlar sizinle tartışmaları için dostlarına fısıldarlar, eğer onlara itaat ederseniz; şüphesiz ki siz müşrik olursunuz.”*³⁴⁴

Kur’an’da haram kılınan hayvanlardan bahsederken bunların zaruret hali hariç hiçbir şekilde mubah olmadığını, her dinde haram olduğunu belirten İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751), bunları şöyle bir sıralamaya tabi tutmuştur:

“Allah Teala, âyetlerde haram olanları hafif olandan daha ağır olana göre dizmiştir. Buna göre meyte’nin haram kılınması kan’a göre daha hafiftir. Çünkü kan, meyte’den daha pistir. Domuz eti de kandan pistir. Allah’tan başkası adına kesilen ise bu dördü içinde en pis olanıdır.”³⁴⁵

³⁴¹ Muvatta, Zebâih, 1; Buhârî, Tevhid, 13, Zebâih, 21; İbn Mâce, Zebâih, 4; Ebû Dâvûd, Edâhî, 13–19; Nesâî, Dahâya, 2. Bu hadisi yorumlayan el-Mühelleb b. Ebî Sufre (ö. 435) şöyle demiştir: “Besmelenin farz olmayışının kaynağı bu hadistir. Çünkü onların yerken çektikleri besmele, kesim esnasında çekilmeyen besmelenin yerine geçmiştir. Bu da onun sünnet olduğunun delilidir. Çünkü sünnet farzın yerine geçmez...” el-Hattâbî (ö. 388) de: “Bu hadis, hayvan kesiminde besmele çekmenin şart olmadığı delilidir. Eğer şart olsaydı hakkında şüpheye düşülen o hayvan (Hz. Peygamber tarafından) mubah kabul edilmezdi...” demiştir. Bkz.: Şevkânî, **Neylül-Evtâr**, C:VIII, s: 158.

³⁴² Reşid Rıza, a.g.e., C:VI, s: 111; Seyyid Kutub, a.g.e., C:I, s: 157; el-Karadâvî, a.g.e., s: 43, (Terc.: s: 57); Ferec Zehrân, a.g.e., s: 177; Ebû Fâris, a.g.e., s: 30.

³⁴³ Reşid Rıza, a.g.e., C:VI, s: 112.

³⁴⁴ En’âm, 6/121.

³⁴⁵ Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyim el-Cevziyye, **Ahkâmu Ehli’z-Zimme**, Thk.: Ebû Berâ Yûsuf b. Ahmed el-Bekrî, Ebû Ahmed Şâkir b. Tevfik el-Ârûrî, Ramâdâ li’n-Neşr - Dâru İbn Hazm, 3 c., Demmam, 1997, C:I, s: 527.

Konuyla ilgili âyetler dikkate alındığında konunun eylemi gerçekleştiren kişinin (**fail**) üzerinde değil de bizzat eylem (**fiil**) üzerinde yoğunlaştığı fark edilmektedir.³⁴⁶ Bu yüzdendir ki ister Müslüman olsun ister ehl-i kitap isterse de başka dine mensup olsun, her kim ibadet kastıyla Allah'tan başkası adına hayvan keserse onun bu kestiği yenmez.³⁴⁷ Eğer bu eylemle amaçlanan şey kendisi için kurban kesilen kişiyi yüceltmek ve ona ibadet etmekse bu açık bir küfür demektir ve bu kişi eğer bu zamana kadar müslümansa artık mürted olmuştur.³⁴⁸ Nitekim Peygamber (sav) de Allah'tan başkasının adını anarak hayvan kesene lanet etmiştir.³⁴⁹

Kara hayvanları ile ilgili olarak buraya kadar verilen bilgileri özetleyecek olursak; eti haram kılınan hayvanlar özetle dört, tafsili olarak ondur. Mekke Müşriklerinin Allah'a iftira ederek kendilerince haramlar icat etmelerine karşılık Allah Teala, Hz. Peygambere şöyle söylemesini emretmiştir:

*“De ki: Bana vahyolunanlar içinde, yiyen bir kimsenin yiyeceği (şeyler) için, ölü hayvan eti, akıtılmış kan, domuz eti -ki bu gerçekten pistir- veya Allah yolundan çıkarak O'ndan başkası adına kesilen hayvan dışında haram kılınmış bir şey bulamıyorum...”*³⁵⁰

Mekke'de nazil olan Nahl sûresinin 115. âyetinde ve Medine'de nâzil olan Bakara sûresinin 173. âyetinde de benzer ifadelerle bu dört şey haram kılınmıştır. Veda haccında nazil olan ve son inen âyetler arasında zikredilen Mâide sûresinin 3. âyetinde ise bu dört şey hakkında biraz daha geniş bilgi verilmiştir:

“Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, (taş, ağaç vb. ile) vurulup öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş, başka bir hayvan tarafından boynuzlanıp ölmüş (hayvanlar ile) yurtıcı hayvanların parçaladığı hayvanlar - ölmeden yetişip kestikleriniz müstesna - dikili taşlar üzerine

³⁴⁶ Akman, “Allah'tan Başkası Adına Kesilenler”, s: 389.

³⁴⁷ Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr**, C:VIII, s: 157; Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, **el-Fethu'r-Rabbânî li Tertîbi Müsnedi'l-İmâmî Ahmed b. Hanbel**, (**Bulûğu'l-Emânî şerhi ile birlikte**), Dâru'ş-Şihâb, 24 c., Kahire, t.y., C:XVII, s: 150; Ferec Zehrân, **a.g.e.**, s: 172; Akman, “Allah'tan Başkası Adına Kesilenler”, s: 397.

³⁴⁸ Nevevî, **Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî**, C:XIII, s: 141; Şevkânî, **Neylü'l-Evtâr** 157.

³⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, 1/108, 118, 152, 309, 317; Müslim, Edâhî, 43–45; Nesâî, Dahâyâ, 34.

³⁵⁰ En'âm, 6/145.

boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. Bunlar yoldan çıkmaktır...”

Yukarıda zikredilen âyetlerde haram olan etler dört iken bu âyet haramların sayısını on’a çıkarmış gibi gözükmektedir. Yusuf el-Karadâvî bu durumu şöyle izah etmektedir:

“Haramları on’a çıkaran bu âyet ile dört kısım içinde inceleyen önceki âyetler arasında bir zıddiyet yoktur. Ancak bu âyet, diğer âyetleri tefsir etmiştir. Zira boğulmuş, bir yerine vurularak öldürülmüş, düşüp yuvarlanmış, başka bir hayvan tarafından süsülmüş ve yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanmış olanların hepsi “meyte” anlamındadır. Bu bölümler, meytenin izahından başka bir şey değildir. Dikili taşlar üzerine boğazlananlar da Allah’tan başkası adına kesilenler hükmündedir. Şu halde haramlar özetle dört, tafsili olarak da on kısım’dır.”³⁵¹

Haramların tek tek zikredildiği bu âyetlerin sonunda Allah Teala zor durumda kalanların ne yapacaklarını da açıklamıştır. “... ***Fakat darda kalana, başkasının payına el uzatmamak ve zaruret miktarını aşmamak üzere bu etlerden yemek günah değildir. Hiç şüphesiz, Allah bağışlayıcı ve merhametlidir.***”³⁵²

İstisnai durumların da zikredildiği bu vb. âyetlerin dışında kalan hayvanlar hakkında ise Mâide suresinin 1. âyetinde şöyle buyurulmuştur:

“Ey iman edenler! Akitleri(n gereğini) yerine getiriniz. İhramlı iken avlanmayı helal saymamak üzere (aşağıda) size okunacaklar dışında kalan behîmetu’l-en’âm sizin için helâl kılındı (احلّت لكم بهيمة الانعام الا ما يتلي عليكم). Allah dilediğine hükmeder.”

Hacc suresinin 30. âyeti de benzer bir hüküm taşımaktadır:

“Haram olduğu) size okunanların dışında kalan en’âm size helâl kılındı (و احلّت لكم الانعام الا ما يتلي عليكم)”

Âyetlerde geçen **en’âm** tabiri deve, sığır ve davar cinsini ifade eder.³⁵³ Nitekim En’âm suresinde bu kelime “sekiz eş”; koyun, keçi, deve ve inek olarak

³⁵¹ Karadâvî, **a.g.e.**, s: 41, (Terc.: Mustafa Varlı, s: 51).

³⁵² Bakara, 2/173. Ayrıca bkz.: Mâide, 5/3; En’âm, 6/145, Nahl, 16/115.

³⁵³ Râgıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, n-a-m mad., s: 815; İbn Manzûr, **a.g.e.**, n-a-m mad., C:XII, s: 585; Asım Efendi, **a.g.e.**, n-a-m mad., C:IV, s: 502. Ayrıca bkz.: Taberî, **a.g.e.**, C:IV, s: 388; Zemaşerî, **a.g.e.**,

açıklanmıştır.³⁵⁴ **Behîmetu'l-en'âm** tabiri hakkında ise âlimlerden üç farklı görüş nakledilmiştir:

a. Bu ifade ile bütün hayvanlar kastedilmiştir. Süddî (ö. 128), Rebî' (ö. ?) ve Dahhâk (ö. 105) bu görüştedirler.

b. Bu ifade ile sadece deve, sığır ve davar kastedilmiştir. Abdullah İbn Abbâs (ö. 68) ve Hasan-ı Basrî (ö. 110) bu görüştedirler.

c. Bazı alimler ise bu ifade ile ceylan, vahşi sığır ve vahşi eşeklerin kastedildiğini belirtmişlerdir.³⁵⁵

Behîme, dört ayaklı kara ve deniz hayvanlarına verilen bir isimdir.³⁵⁶ En'âm da deve, sığır ve davar cinsine verilen bir isim olduğuna göre pençeli ve yırtıcı hayvanlar ile at, eşek, katır gibi tek tırnaklı hayvanlar **behîmetu'l-en'âm** grubuna girmez.³⁵⁷ Zaten behîmetu'l-en'âm, kurban edilebilecek olan hayvanlardır.³⁵⁸ Kurban edilebilir hayvanlar da deve, sığır ve davar cinsi hayvanlar olduğuna göre âyetin anlamı şöyle olur: *“Dört ayaklı olup da en'âm grubuna girenlerden sadece size anlatılanlar haram olup bunun dışındakiler helal kılınmıştır.”*

Bu açıklama diğerlerine göre daha anlamlıdır. Zira Kur'an'da haramlığı anlatılan bu türden başka kara hayvanı bulunmamaktadır. Deniz hayvanları hakkında -aşağıda görüleceği gibi- helal olduğuna dair müstakil bir hüküm vardır. Vahşi ve yırtıcı hayvanlar, sürüngenler, haşereler ve kuşların helal ya da haram olduğuna dair herhangi bir âyet bulunmazken bunlarla ilgili hükümler hadislerle belirlenmiştir. O halde sadece bu âyetlere bakılarak Kur'an'da haram kılınan bu dört (çeşit) hayvanın dışında dinde hiçbir hayvanın haram kılınmadığı yani hepsinin helal olduğu iddia

---

C:II, s: 191; İbnu'l-Arabî, **a.g.e.**, C:II, s: 529-530; Razi, **a.g.e.**, C:IV, s: 277; Kurtubî, **a.g.e.**, C:VI, s: 24-25; Elmalılı, **a.g.e.**, C:II, s: 1549; Mehmet Bayrakdar, “Hayvan”, **DİA**, C:XVII, s: 86.

³⁵⁴ En'âm, 6/142-144. Kur'an-ı Kerim'de “en'âm” kelimesi ile bütün hayvanlar değil; sadece deve, sığır ve davar (koyun-keçi) cinsi hayvanlar kastedilmektedir. Mesela bir âyette (Âl-i İmrân, 3/14) En'âm kelimesi “iyi cins atlar” (الخيال المسومة) kelimesine atf edilirken, başka bir âyette atlar, katırlar ve eşekler (الحمير والبيغال والخيال) en'âmdan ayrı olarak zikredilmiştir. (Bkz.: Nahl, 16/5, 8) Bu da bunların farklı hayvanlar olduğunu göstermektedir.

³⁵⁵ İbnu'l-Arabî, **a.g.e.**, C:II, s: 529.

³⁵⁶ Râgıb el-İsfahânî, **a.g.e.**, b-h-m mad., s: 149; İbn Manzûr, **a.g.e.**, b-h-m mad., C:XII, s: 56; Asım Efendi, **a.g.e.**, b-h-m mad., C:IV, s: 194.

³⁵⁷ Hayrettin Karaman v.d., **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, DİB Yay., 5 c., Ankara, 2003, C:II, s: 163.

³⁵⁸ Hacc, 22/27 ve 34.

edilemez. Çünkü bu âyetler dört istisna hariç sadece behîmetu'l-enâm cinsinin ve başka bir âyette de deniz hayvanlarının helal kılındığından bahsetmekte, bunun dışında kalan hayvanlar hakkında helal ya da haram olduğuna dair herhangi bilgi vermemektedir. Kuşlar, sürüngenler, haşereler ve yırtıcı hayvanların helal yahut haram olduğu ile ilgili açıklamalar, Hz. Peygamber tarafından yapılmıştır. Nitekim Allah Teala Hz. Peygamber için “... *o Peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten men eder, onlara temiz şeyleri (tayyibât) helâl, pis şeyleri (habâis) haram kılar...*”³⁵⁹ buyurmaktadır. Öyleyse Hz. Peygamber tarafından haram kılınan hayvanların “tayyip / temiz” değil; “habis / pis” olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim at etinin yenilmesine müsaade eden ama ehl-i eşek etini yasaklayan Hz. Peygamber bunun sebebinin o hayvanın **rics / pis** olmasına bağlamıştır.³⁶⁰ Peygamber Efendimizin ehli eşek etini rics olarak nitelendirmesi, Cenab-ı Hakk’ın Kur’an-ı Kerim’de domuz etini rics olarak nitelendirmesi ile paralellik arz etmektedir: “*Domuz eti ki o, muhakkak ricstir.*”³⁶¹ Bu da Peygamberimizin bir yasak koyarken ya da başka bir ifade ile Kur’an’ı açıklarken kendi başına hareket etmediğini; bilakis vahye tabi olduğunu açık bir şekilde göstermektedir.

Sünnetin haram kıldığı yırtıcı hayvanlar ve kuşlar konusuna aşağıda kısaca değinilecektir. Bu yüzden biz şimdi Kur’an’da, hakkında helal olduğuna dair hüküm bulunan deniz hayvanları bahsine girmek istiyoruz.

4.2. Deniz Hayvanları

Etlerden yararlanma konusunda Allah’ın insanlara vermiş olduğu nimetler, sadece kara hayvanları ile sınırlı değildir. Allah (cc), denizi de insanların emrine verdiğini şu âyetle belirtmektedir:

*“O, denizi de hizmetinize ram etti ki ondan taze et yiyesiniz ve giyeceğiniz süsler çıkarasınız. Görüyorsun ya, gemiler denizi yara yara akıp gitmektedir. Bu, Allah’ın lütfunu aramanız ve O’na şükretmeniz içindir.”*³⁶²

³⁵⁹ A’râf, 7/157.

³⁶⁰ Buhârî, Zebâih, 27–28, Meğâzî, 38; Müslim, Sayd, 24, 35; İbn Mâce, Zebâih, 13; Nesâî, Tahâret, 54, Sayd, 78.

³⁶¹ En’âm, 6/145.

³⁶² Nahl, 16/14.

Başka bir âyette de Cenab-ı Hakk, kara hayvanlarının aksine, suda yaşayan hayvanlarda hiçbir istisna koşmaksızın şöyle buyurmaktadır:

“ *Deniz avı (صيد البحر) ve onun yiyeceği (وطعامه) size de, yolculara da bir geçimlik olarak helal kılınmıştır...*”³⁶³

Hız. Ebû Bekir (ö. 13), Hız. Ömer (ö. 23), Zeyd b. Sabit (ö. 45), Abdullah İbn Abbâs (ö. 68) ve Câbir b. Abdillâh (ö. 78) gibi sahâbenin önde gelenlerine göre âyetteki “*deniz avı*” (صيد البحر) kelimesi ile balık vb. denizden avlanan hayvanlar, “*onun yiyeceği*” (وطعامه) ifadesi ile de denizin kıyıya attığı ölü hayvanlar kastedilmiştir.³⁶⁴

Bu âyete göre “deniz hayvanlarının, yani suyun altından başka yerde yaşayamayanların hepsi, nerede ve nasıl bulunursa bulunsun; helaldir. Bu hayvanların ismi ne olursa olsun, yakalayan Müslüman veya gayr-i Müslim olsun, diri veya ölü olmasına itibar edilmeden aynı hüküm verilmiştir; helaldir.”³⁶⁵

Âyette yer alan bahr (البحر) kelimesini Elmalılı (ö. 1942) şöyle açıklamaktadır:

“... alelumum geniş ve çok sulardır ki, nehirlere, göllere, derelere, büyük havuzlara ve menbalara dahi şamildir. Hepsinin hükmü birdir.”³⁶⁶

Hız. Peygambere deniz suyunun hükmü sorulunca, şöyle cevap vermiştir: “*Onun suyu temiz, ölüsü de helaldir.*”³⁶⁷

Bu konuyla ilgili Câbir b. Abdillâh’tan (ra) da şöyle bir hadis rivâyet edilmiştir:

“Allah’ın resulü sahâbeden, başında Ebû Ubeyde b. Cerrah’ın komutan olarak bulunduğu bir seriyye (Habat Seriyyesi)³⁶⁸ göndermişti. Bunlar deniz kenarında, denizin ölü olarak kıyıya attığı büyük bir balık gördüler. Yirmi küsur gün ondan

³⁶³ Mâide, 5/96.

³⁶⁴ Taberî, **a.g.e.**, C:V, s: 64-68; Buhârî, Zebâih, 12.

³⁶⁵ Karadavi, **a.g.e.**, s: 59, (Terc.: Mustafa Varlı, s: 64). Buhârî de Zebâih kitabının 12. bâbının girişinde Abdullah İbn Abbâs’ın benzer bir sözünü nakletmiştir. İbn Abbâs “deniz avı ister Hıristiyan ister Yahudi isterse de Mecusiler tarafından avlansın, yiyiniz.” demiştir.

³⁶⁶ Elmalılı, **a.g.e.**, C:II, s: 1816.

³⁶⁷ Muvatta, Tahâret, 12, Sayd, 12; Ahmed b. Hanbel, 2/237, 361, 378, 393, 3/373, 5/365; İbn Mâce, Tahâret, 38, Sayd, 18; Ebû Dâvûd, Tahâret, 41; Tirmizî, Tahâret, 52, Nesâî, Tahâret, 46, Miyâh, 4, Sayd, 35.

³⁶⁸ Ebû Ubeyde b. Cerrah’ın komutasındaki bu birlik, sefer esnasında meydana gelen açlıktan dolayı ağaç yaprağı (Habat) yediği için seriyye bu adı almıştır. Bkz.: Osman Aydın, “Habat Seriyyesi”, **İLAM Dergisi**, Ocak-Haziran, 1996, İstanbul, 1996, cilt: 1, sayı, 1, s: 158.

yedikten sonra Medine'ye dönerek Peygambere bunu haber verdiler. O da : “Allah’ın sizin için çıkarmış olduğu rızıktan yiyiniz. Eğer varsa bize de ikram ediniz.” dedi. Bazıları biraz getirdiler ve O da yedi.”³⁶⁹

Bu hadis, deniz hayvanlarının kendiliğinden ölmüş olanlarının yenilebileceğini göstermektedir.

Deniz hayvanlarında Kur’an ve sünnette herhangi bir kısıtlama, bir istisna, söz konusu değilken; ihtilafa düşülen konular tefsir ve fıkıh kitaplarındadır. Buna göre deniz hayvanları konusunda fukahanın görüşlerini şöyle özetlemek mümkündür:

1. İster sadece denizde yaşasın isterse kaplumbağa ve timsah gibi hem denizde hem karada yaşasın her türlü deniz hayvanının ölüsü veya dirisi helaldir. Bu, Mâlikî mezhebinin görüşüdür.

2. Kurbağa hariç her türlü deniz hayvanının yenilmesi helaldir. Bu, Şafîîlerin ve Hanbelîlerin meşhur olan görüşüdür. Bir grup Şafîî ve Hanbelî’ye göre timsah ve yılan da haramdır.

3. Sadece balığın her türüsü helaldir. Balık dışında kalanlar konusunda bakılır: Eğer bu hayvanın karadaki benzeri yeniyorsa bu da yenir, deniz kuşu gibi; yenmiyorsa bu da yenmez, su köpeği gibi. Bu, bazı Şafîî ve Hanbelî mezhebi ulemasının görüşüdür. Şafîî ve Hanbelîlere göre akıcı kanları olan deniz kuşları ve kaplumbağa vb. denizde ve karada yaşayan hayvanlar tezkiye edilmek kaydı ile yenilebilir. Bunların kendiliğinden ölmüş olanları yenmez. Akıcı kanı olmayan yengeç gibi hayvanlar ise tezkiye edilmeden yenilebilir.

4. Sadece balık helal olup bunun dışında kalanların hepsi haramdır. Balığın da kendiliğinden ölüp su üstünde kalanı (السمك الطافي) helal değildir. Bu da Hanefî mezhebinin görüşüdür.³⁷⁰

³⁶⁹ Muvatta, Sıfatu’n-Nebî, 24; Buhârî, Sayd, 12, Şirket, 1, Cihâd, 124, Meğâzi, 64; Müslim, Sayd, 17; Ebû Dâvûd, Et’ime, 47; Tirmizî, Kıyâmet, 35; Nesâî, Sayd, 35.

³⁷⁰ Ebû Serî’ Muhammed Abdulhâdî, a.g.e., s: 76-78. Mezheplerin görüşleri için ayrıca bkz.: Nevevî, **Ravdatu’t-Tâlibîn**, C:II, s: 541-542; Kâsânî, a.g.e., C:V, s: 35; İmrânî, **el-Beyân fî Mezhebi’l-İmami’ş-Şafîî**, C:IV, s: 509-510; İbn Kudâme, a.g.e., C:XI, s: 84-86; Haraşî, a.g.e., C:III, s: 26; Derdîr, a.g.e., C:II, s: 182; İbn Âbidîn, a.g.e., C:VI, s: 307.

Yukarıdaki bilgilerden yola çıkılarak deniz hayvanları konusunda hükümlerin kapsamını en geniş tutan mezhebin Mâlikî mezhebi olduğu görülürken, Hanefî mezhebi ise hükümleri en dar tutan mezhep konumundadır. Hanefîler âyetteki (صيد البحر) ifadesini, “denizde avlanan hayvanlar” şeklinde değil; “denizde avlanma” şeklinde “fiil / eylem” olarak anlamaktadırlar.³⁷¹ Onlara göre aynı âyetin devamında yer alan **“İhramlı bulunduğunuz sürece kara avı (صيد البر) size haram kılınmıştır.”** ifadesi de bunun bir avlanma eylemi şeklinde anlaşılması gerektiğini göstermektedir. Çünkü ihramlı kişiye -kendisi ve kendisinin emrettiği bir kişinin avladığı hariç- avlanmış bir hayvanın etinden yemesi yasak değil; mubahtır. Bu yüzden ilgili âyetten, denizde avlanan her hayvanın helal olacağı gibi bir sonuç çıkarılamaz. Bu âyet, ihramlı bir kişiye karada avlanma yasağı getirirken denizde böyle bir yasak olmadığından bahsetmektedir.³⁷²

Hz. Peygamberin deniz hakkında sorulan bir soruya verdiği cevapta “onun suyu temiz, ölüsü de helaldir” şeklindeki ifadesini de balıkla sınırlayan Hanefîler, buna delil olarak başka bir hadis getirirler. Abdullah İbn Ömer’den rivâyet edilen mevkûf bir hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: *“Bize iki hayvanın ölüsününün yenmesi helâl kılındı: Balık ve çekirge.”*³⁷³ Buna göre birinci hadis, ikincisine hamledilir ve denizin helal olan ölüsünün sadece balık olduğu görülür.³⁷⁴

Hanefî mezhebine göre balığın da her çeşidi helal değildir. Eğer balık, herhangi bir sebep olmaksızın kendi kendine ölmüşse -su yüzeyine çıksa da çıkmasa da- yenmez. Fakat denizin çekilmesinden dolayı ya da suyun aniden ısınması veya soğumasından yahut herhangi bir dış etkenden dolayı ölmüşse bunda bir sakınca olmaz.³⁷⁵ Hanefîler buna delil olarak da Câbir b. Abdillâh (ö. 78)’tan *“Denizin dışarı attığı veya yarısında çekildiği balığı yiyin. Denizin üstünde ölmüş ve suyun üstüne çıkmış tâfi balığı yemeyin.”* şeklinde bir hadis getirmişlerdir.³⁷⁶ Fakat hadisi rivâyet eden Ebû Dâvûd (ö. 275), bu hadisin Câbir b. Abdillâh’a ait mevkûf bir hadis

³⁷¹ Kâsânî, a.g.e., C:V, s: 35.

³⁷² A.g.e., C:V, s: 35-36.

³⁷³ Ahmed b. Hanbel, 2/97; İbn Mâce, Sayd, 9, Et’ime, 31.

³⁷⁴ Kâsânî, a.g.e., C:V, s: 36; İbn Âbidîn, a.g.e., C:VI, s: 307.

³⁷⁵ Kâsânî, a.g.e., C:V, s: 36; İbn Âbidîn, a.g.e., C:VI, s: 307.

³⁷⁶ Ebû Dâvûd, Et’ime, 35; İbn Mâce, Sayd, 18.

olduğunu belirtmiştir. Nitekim yine aynı sahabîden nakledilen ve yukarıda da geçen sahih hadise göre Habat Seriyeye'sine katılan ashâb, denizin dışarı attığı balığı günlerce yemiş ve Medine'ye döndüklerinde aynı balıktan ikram ettikleri Hz. Peygamber de bundan yemiştir. Öyleyse Câbir b. Abdillâh'tan sahih olarak gelen bu hadis mevkûf olarak gelen bu hadise tercih edilir. Hanefîler ayrıca Hz. Ali'den rivâyet edilen “pazarlarımızda tâfî satmayınız” sözü ve Abdullah İbn Abbâs'ın tâfî'nin yenmeyeceğine dair bir sözünü delil getirirler.³⁷⁷

Hanefî fakihler, deniz avı ilgili âyette yer alan (**وطعامه**) ifadesini ise denizin dışarı attığı balık olarak açıklamaktadırlar. Onlara göre bu şekilde ölen balık tâfî değildir; zira kendi kendine ölmemiş, bir dış sebepten dolayı ölmüştür ki bu sebep, denizin balığı dışarı atmasıdır.³⁷⁸

Hanefîlerin bu konuda söylediklerine İbn Hazm (ö. 456) oldukça sert tepki göstermiştir. Deniz hayvanları konusunda Hanefîlerden önce İslam ümmeti içinde kimsenin böyle şeyler söylemediğine dikkat çeken İbn Hazm, bu söylenen şeylerin Kur'an'a, sünnete, kıyasa ve akla aykırı olduğunu iddia etmiştir.³⁷⁹ Denizde ölü bulunmuş bir balığın hangi sebepten öldüğünü Allah'tan ve meleklerden başka hiç kimsenin bilemeyeceğini (bir de Kur'an'da adı geçen “dalgiç cinler³⁸⁰”in bunu bilmesinin ihtimal dâhilinde olduğunu) söyleyen İbn Hazm, bu hükümlerin teklîf-i mâ lâ yutâk (kişiyi güç yetiremeyeceği şeylerden sorumlu tutmak) kapsamına girdiğini belirtmektedir.³⁸¹ İbn Hazm, İmam Muhammed'in deniz kıyısında ölü bulunan balık hakkında söylediği “balığın bir kısmı suyun içinde, bir kısmı denizde ise bakılır: eğer başı karada ise yenilir; başı veya gövdesinin büyük bölümü suda ise yenmez”³⁸² sözünü ise “ahmaklık” ve “soytarılık” olarak nitelendirmektedir. Ona göre bunu tespit edebilmek için kişinin eline bir cetvel alıp balığın ne kadarının suda ne kadarının karada olduğunu ölçmesi gerekir ki bu kolay bir şey değildir. İlk başlarda balığın büyük kısmı suda iken daha sonra dalgaların etkisi ile yer değiştirip

---

³⁷⁷ Kâsânî, **a.g.e.**, C:V, s: 36.

³⁷⁸ **A.g.e.** a.y.

³⁷⁹ İbn Hazm, **a.g.e.**, C:VI, s: 60.

³⁸⁰ Enbiya, 21/82.

³⁸¹ **A.g.e.**, C:VI, s: 61.

³⁸² Kâsânî, **a.g.e.**, C:V, s: 36.

değiştirmediyini kim bilebilir?³⁸³ İbn Hazm ayrıca Hanefîlerin delil getirdikleri Câbir hadisinde tedlîs³⁸⁴ bulunduğunu, dolayısıyla bunun delil olamayacağını, hakkında sahih hadis bulunduğu için tâfî balığın yenmesinde hiçbir sakınca olmadığını belirtmektedir.³⁸⁵

4.3. Kuşlar

Kur'an-ı Kerim'de Allah Teala kuşların da insanlar gibi birer ümmet olduğunu³⁸⁶, onların Allah'ı tesbih ettiğini³⁸⁷ ve onlarda inanan kimseler için alınacak ibretler bulunduğunu bildirmiştir:

*“Göğün boşluğunda emre boyun eğdirilmiş olarak uçuşan kuşları görmediler mi? Onları orada Allah'tan başkası tutamaz. Kuşkusuz bunda inanan bir toplum için ibretler vardır.”*³⁸⁸

Cennette mü'minlere canlarının çektiği kuş etlerinden ikram edileceği bildirilerek³⁸⁹ kuş etinin önemine dikkat çekilmiştir. Cennet kuşlarının dünyadakilerden farklı olduğuna dair herhangi bir işaret bulunmaması, dünyadaki kuşların helalliyetine delil olabilir. Nitekim cennette içki (hamr) sunulacağını bildiren ayetler³⁹⁰ oradaki hamrın dünyadaki gibi sarhoş etmeyeceğini³⁹¹ bildirerek farkını

³⁸³ İbn Hazm, **a.g.e.**, C:VI, s: 61.

³⁸⁴ “Tedlîs, ravinin hadis ricali veya rivâyet lafızları üzerinde tasarrufta bulunarak, muhatabın hadis üzerindeki izlenimini değiştirme gayretini ifade eden bir kavramdır.” Cüneyt Coşkun, “Hadis Rivâyetinde Tedlîs Ve Çeşitleri”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006, s: 6.

³⁸⁵ Hanefîlerin tâfî balığın yenmeyeceğine dair Câbir b. Abdillâh'tan rivâyet ettikleri hadisin ravilerinden olan Ebü'z-Zübeyr (ö. 126)'in, bu hadisi Câbir'den işitmediğini, dolayısıyla bu hadisin müdelles olduğunu söyleyen İbn Hazm, Câbir'den sahih olarak nakledilen rivâyette de aynı ravinin bulunduğunu ve fakat bu hadiste ise Ebü'z-Zübeyr'in, Câbir'e soru sormasından dolayı semâ (işitme)'nin kesin olduğunu belirtmektedir. Bkz.: İbn Hazm, **a.g.e.**, C:VI, s: 62-63. Bu arada konuyla ilgili olarak bir düzeltme yapma ihtiyacı hissettik. **Diyanet İslam Ansiklopedisi**'nde Ebü'z-Zübeyr maddesini hazırlayan Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Anabilim Dalı Başkanı Prof. Dr. Mehmet Ali Sönmez, İbn Hazm'ın, senesinde tedlis yapmakla meşhur Ebü'z-Zübeyr bulunduğu için Müslim'de geçen Câbir hadisini sahih kabul etmediğini söylemektedir. Bkz.: Mehmet Ali Sönmez, “Ebü'z-Zübeyr”, **DİA**, İstanbul, 1994, C:X, s: 355. Halbuki İbn Hazm bu hadisi sahih kabul etmekte ve Hanefîlere karşı delil olarak kullanmaktadır. Onun sahih kabul etmediği hadis Ebü'z-Zübeyr'in Câbir'den müdelles olarak rivâyet ettiği, Ebû Dâvûd, Et'ime, 35; İbn Mâce, Sayd, 18'de geçen ve Hanefîlerin delil olarak kullandığı hadistir. Bkz.: İbn Hazm, **a.g.e.**, C:VI, s: 62-63.

³⁸⁶ En'âm, 6/38.

³⁸⁷ Nûr, 24/41.

³⁸⁸ Nahl, 16/79. Benzer bir âyet için bkz.: Mülk, 67/19.

³⁸⁹ Vâkıa, 56/21.

³⁹⁰ Muhammed, 47/15.

³⁹¹ Vâkıa, 56/19.

dile getirmiştir. Fakat aradaki farklılıktan dolayı cennetteki hamrın helal olması, dünyadaki hamrın helal olacağına delil olmaz. Ayrıca yakalanması kolay kolay mümkün olmayan ve bu yüzden avlanmak sureti ile yenilmesine müsaade edilen av hayvanlarının helal olduğu âyetlerle sabittir.³⁹² Kuşların da av hayvanları içinde olduğu bir gerçektir. O halde bu âyete bakılarak -en azından- bazı kuşların etinin helal olduğu söylenebilir. Fakat yukarıda da belirttiğimiz gibi hangi kuşların yenilebileceği, hangilerinin yenilmeyeceği hakkında âyetlerde herhangi bir malumata rastlanmamaktadır. Konuyla ilgili detaylar, Hz. Peygamber'in hadislerinde bulunmaktadır.

Abdullah İbn Abbâs (ö. 68)'tan nakledilen bir hadise göre Hz. Peygamber, pençeli olan kuşların etlerini yemeyi nehyetmiştir / yasaklamıştır.³⁹³ Bu hadise dayanan Hanefî, Şâfiî, Hanbelî ve Zâhirî mezhepleri kartal, atmaca, akbaba, şahin, doğan, çaylak, baykuş, kerkenez, yarasa, delice gibi kuşların haram olduğunu kabul etmektedirler.³⁹⁴ En'âm suresinin 145. âyetinin mutlak ifadesini delil alan Mâlikî mezhebi ise yarasa hariç³⁹⁵ bütün kuşların helal olduğunu kabul etmektedir.³⁹⁶

Fahredden er-Râzî (ö. 606) de tefsirinde; *“De ki, bana vahyolunanlar arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti –ki o ricistir ve fîsk olarak Allah’tan başkasının adı anılarak kesilen hayvandan başka yiyene yemesi haram kılınmış bir şey bulamıyorum”*³⁹⁷ âyeti ile *“Yahudilere her tek tırnaklı –hayvanı- (zî zufur) haram kıldık”*³⁹⁸ âyetini delil getirerek yırtıcı kara hayvanları ve kuşların Müslümanlara değil; sadece Yahudilere haram olduğunu söylemektedir.³⁹⁹ Râzî, ilgili hadislerin Kur'an'a aykırı birer haber-i vâhid olduğu için zayıf olduğunu, bu yüzden kabul

³⁹² Bkz.: Mâide, 5/4.

³⁹³ Ahmed b. Hanbel, 1/147, 244, 289, 302, 327; Müslim, Sayd, 15–16; İbn Mâce, Sayd, 13; Ebû Dâvûd, Et'ime, 32; Tirmizî, Sayd, 9, 11; Nesâî, Sayd, 86.

³⁹⁴ Bkz.: Şâfiî, **el-Ümm**, C:II, s: 392; İbn Hazm, **a.g.e.**, C:VI, s: 73, 75; Kâsânî, **a.g.e.**, C:V, s: 39, İbn Kudâme, **a.g.e.**, C:XI, s: 69.

³⁹⁵ Derdîr, **eş-Şerhu's-Sağîr**, C:II, s: 181.

³⁹⁶ Sahnûn, **el-Müdevvene**, C:II, s: 64–65; Haraşî, **a.g.e.**, C:III, s: 26; Derdîr, **a.g.e.**, s: 179.

³⁹⁷ En'âm, 6/145.

³⁹⁸ En'âm, 6/146.

³⁹⁹ Râzî, **a.g.e.**, C:V, s: 171. Sahabenin büyüklerinden olan Aişe, Abdullah İbn Abbâs ve Abdullah İbn Ömer'den de buna benzer görüşler nakledilmişse de kendilerinden bunun aksi de nakledilmiştir. Bkz.: Kurtubî, **a.g.e.**, C:VII, s: 76-77.

edilemeyeceğini, bu meselede İmam Mâlik (ö. 179)'in haklı olduğunu belirtmektedir.⁴⁰⁰

Haram olan yiyecekler konusunda En'âm suresinin 145. âyetini kıstas alan Reşid Rıza da haramların sadece âyette belirtilenlerle sınırlı olduğunu, ilgili hadislerin ise ya kerâhet ifade ettiğini ya da belli bir vakitle sınırlı yasaklamalar getirdiğini söylemektedir.⁴⁰¹

Süleyman Ateş de Râzî ve Reşid Rıza gibi düşünmektedir. Ateş, âyetin dışında bir takım yasaklamalar getiren âhâd hadislerin birbirleri ile çeliştiği için âyetin genel ve kesin hükmünü değiştireceğine inanmamaktadır.⁴⁰² Ona göre âyetlerin dışında herhangi bir şey haram olsaydı, mutlaka daha sonra inmiş olan âyetlerde buna işaret edilirdi. Ateş, devamlı: “Demek ki şeriat, başında da sonunda da yalnız bu dört etin haram olduğunda ısrar etmiş, bunun dışında bir şeyi haram kılmamıştır.”⁴⁰³ demiştir.

Hz. Peygamberin bazı kuşların etini yasakladığı, bazılarını ise yediği rivayet edilmektedir. Mesela Hz. Peygamber tavuk⁴⁰⁴ ve toy kuşu⁴⁰⁵ yemiştir. Hem bu hadislerden hareketle hem de hakkında haram olduğuna dair herhangi bir delil bulunmadığı için güvercin, kumru, serçe, turna, bıldırcın, saksagan, keklik, sülün vb. kuşlarla; tavuk, kaz, ördek, hindi gibi kanatlı kümes hayvanları ve deve kuşunun helal olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁰⁶

Başta tavuk, kaz, ördek gibi kümes hayvanları olmak üzere davar veya büyükbaş hayvanlardan pislik yiyerek beslenmiş olanlar hakkında da çeşitli hükümler vardır. Hz. Peygamber pislik yiyen hayvanların (**el-cellâle**) yenilmesini, sütünün içilmesini ve hatta üzerine binilmesini hoş karşılamamış ve yasaklamıştır.⁴⁰⁷ Buradan hareketle dinen necis sayılan maddelerle beslenen hayvanların bir müddet bekletilmeden

⁴⁰⁰ Râzî, **a.g.e.**, C:V, s: 171.

⁴⁰¹ Reşid Rıza, **a.g.e.**, C:VIII, s: 142-149.

⁴⁰² Süleyman Ateş, **a.g.e.**, C:III, s: 246.

⁴⁰³ Süleyman Ateş, **a.g.e.**, C:III, s: 247.

⁴⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, 2/94, 4/394, 397, 401, 406, 5/443; Buhârî, Zebâih, 26, Meğâzî, 73, Keffârât, 10, Eymân, 4; Tevhîd, 56; Müslim, Eymân, 9; Tirmizî, Et'ime, 25; Nesâî, Sayd, 85.

⁴⁰⁵ Ebû Dâvûd, Et'ime, 29; Tirmizî Et'ime 26.

⁴⁰⁶ Mezheplerde bazı kuşların helal ya da haram olduğu konusunda ihtilaf vardır. “Saksagan, kırlangıç ve baykuş Şâfiî ve Hanbelîlere, papağan ve tavus ise yalnız Şâfiîlere göre haramdır. Hüdûd, Hanefî ve Mâlikîlere göre mekruh, Şâfiî ve Hanbelîlere göre haramdır. Yarasa Hanefî ve Mâlikîlere göre mekruh (veya haram) Şâfiî ve Hanbelîlere göre haramdır.” Şener, “Hayvan”, **DİA**, C:XVII, s: 95.

⁴⁰⁷ Muvatta, Edâhî, 28; Ahmed b. Hanbel, 1/219-226; İbn Mâce, Zebâih, 11; Ebû Dâvûd, Et'ime, 25; Nesâî, Dahâyâ, 43-44.

kesilmeleri mezheplere göre mekruhtur, hatta Ahmed b. Hanbel'den haram olduğu yönünde bir görüş de rivâyet edilir.⁴⁰⁸ Bu müddet tavuklar için üç gün, koyunlar için dört gün, sığır ve develer için de on gün kabul edilmiştir. Bunlar, etleri kokmayacak şekilde pis şeylerden yiyecek olsalar, hapsedilmeleri gerekmez, etleri kerâhetsiz olarak yenilebilir.⁴⁰⁹ İshâk b. Râheveyh (ö. 238)'e göre eti iyice yıkandıktan sonra bunları yemekte herhangi bir sakınca olmaz. Hasan-ı Basrî (ö. 110) ile İmam Mâlik (ö. 179)'in cellâle'yi yemekte bir sakınca görmedikleri rivâyet edilmiştir.⁴¹⁰

Kuşlar ve kanatlı hayvanlarla ilgili olarak buraya kadar söylenenleri kısaca toplamak gerekirse: Kur'an'da bu konuda herhangi bir yasak bulunmamaktadır. Pençeleri ile avlanan yırtıcı kuşlar, Hz. Peygamberin bir hadisi ile haram kılınmıştır. Hanefî, Şâfiî, Hanbelî ve Zâhirî mezhepleri söz konusu hadis ile amel ederek yırtıcı kuşları haram; Mâlikî mezhebi ise En'âm suresinin 145. âyetini delil olarak helal kabul etmişlerdir.

---

⁴⁰⁸ Şener, "Hayvan", **DİA**, C:XVII, s: 95.

⁴⁰⁹ Ebû Suleymân Hamd b. Muhammed el-Hattâbî, **Meâlimü's-Sünen (Sünenü Ebî Dâvûd ile birlikte)**, Tahric: İzzet Ubeyd ed-De'âs, Âdil es-Seyyid, Dâru'l-Hadîs, 5 c., Hıms, 1973, C:IV, s: 148-149; İbn Âbidîn, **a.g.e.**, C:VI, s: 306; Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslam İlmihali**, Bilmen Yay., İstanbul, t.y., s: 398; Ali Bardakoğlu, "Haramlar ve Helaller", **İlmihal -II (İslam ve Toplum)**, C:II, s: 42; Dönmez, "Eti Yenen ve Yenmeyen Hayvanlar", **İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, C:I, s: 508; Kaya, **a.g.e.**, s: 120.

⁴¹⁰ Hattâbî, **Meâlimü's-Sünen (Sünenü Ebî Dâvûd ile birlikte)**, C:IV, s: 149.

SONUÇ

Cahiliye döneminde Mekke’de yaşayan müşrikler bazı hayvanlar ve zirai mahsüller hakkında çeşitli tasarruflarda bulunmaktaydılar. Bazı hayvanları herhangi bir nedenle salıverirler, onların ne etinden ne de sütünden yararlanırlardı. Bir kısım hayvanların sırtına binmez, onlara yük yüklemesler, bir kısmını ise sadece erkeklere yedirirlerdi. Bir kısım hayvanlar da vardı ki müşrikler, onları keserken özellikle Allah’ın adını anmazlardı. Bahîre, sâibe, vasîle ve hâmî adını verdikleri bu hayvanların hangi özelliklere göre isimlendirildiği konusu oldukça karmaşıktır. Lügat ve tefsir kitaplarında bu kelimelerin tanımları üzerinde bir uzlaşma yoktur. Biz de tanımlardaki karışıklıklardan yola çıkarak bahîre, sâibe, vasîle ve hâmî isimlerinin dördüne birden “müşrik Araplar tarafından kutsanmış hayvanlar” demeyi uygun gördük. Zira bu dört tür hayvanın ortak özelliği kutsanmış olmalarıdır.

Müşriklerin hayvanlarla ilgili uygulamalarında en dikkat çeken husus, onların bazı hayvanları keserken **özellikle** Allah’ın adını anmamalarıdır. Onlar her hayvanı keserken değil; bazı hayvanları keserken Allah’ın adını anmazlardı. Bunlar, putlarına kurban ettikleri hayvanlardır. Bunları keserken Allah’ın değil; putların adını anarlardı. Tevhid inancına aykırı bu eylem, Allah tarafından fışk / yoldan çıkma olarak nitelendirilmiş ve bu şekilde kesilen hayvanların eti haram kılınmıştır.

Mekke müşrikleri yemek, satmak vb. amaçlarla da hayvan keserlerdi. Bu etleri yemeyi yasaklayan herhangi bir ayet ya da hadis tespit edilememiştir. Üstelik Mekke döneminde nazil olan En’âm sûresinde “*size ne oluyor da üzerine Allah’ın adı anılarak kesilenlerden yemiyorsunuz*” (En’âm, 6/119) şeklindeki ilâhî uyarı bunun aksini göstermektedir.

Allah Teala, şan ve şerefle donattığı insanoğlunu temiz yiyeceklerle rızıklandırıldığını bildirmiştir. (İsrâ, 17/70) O, bütün elçilerine / peygamberlere ve onların önderliğinde tüm insanlığa, sadece temiz yiyeceklerden yeme emri vermiştir. Bu da gösteriyor ki yiyeceklerin temiz ve pis olarak ikiye ayrılması ve sadece temiz olanlarının helal kılınması, ilk peygamberle birlikte başlamıştır.

Klasik kaynaklarda Tevrat nâzil olmadan önceki dönemlerde İsrailoğulları’na, Yakub (as)’un kendisine haram kıldığı deve eti ve sütü hariç tüm yiyeceklerin helal

olduğu kabul edilmektedir. Bu görüşte olanlar, buna Âl-i İmrân sûresinin 93. ayetini delil getirmektedirler. Halbuki bu ayetin bağlantılarına ve Allah'ın yiyeceklerle ilgili genel prensiplerini bildirdiği diğer ayetlere bakıldığında, böyle bir sonuca varmak mümkün görünmemektedir. Bizim vardığımız sonuca göre **“Tevrat nâzil olmadan önce Yakub'un kendisine haram kıldıkları hariç her yiyecek İsrâiloğulları'na helaldir”** şeklindeki iddia, Yahudilerin bir delile dayanmayan iddiasıdır. Bu yüzden Allah, iddialarını ispatlamaları için onlardan Tevrat'ı getirmelerini istemiştir. Çünkü onlar Tevrat'a baktıklarında kendilerine haram olan yiyeceklerin Yakub tarafından değil; Allah tarafından haram kılındığını göreceklerdi. İddialarını ispatlayamayacakları için Allah onları iftiracılıkla suçlamış (Âl-i İmrân, 3/94) ve doğruyu söyleyenin kendisi olduğunu beyan etmiştir. (Âl-i İmrân, 3/95)

Tevrat'ın nüzülü ile beraber Yahudilere daha önceki ümmetlerde olduğu gibi leş (meyte), kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar haram kılınmıştır. Fakat daha sonra insanlara zulmetmeleri, onların mallarını haksız yere almaları, onları Allah yolundan alıkoymaları ve faiz yemeleri sebebiyle Yahudilere bütün tek tırnaklı hayvanlar ve iç yağı gibi bazı temiz şeyler de haram kılındı. Ayrıca onlara cumartesi günleri avlanma yasağı da getirildi.

Bugün Yahudilerin elinde bulunan Tevrat'a göre ise kara hayvanlarından sadece çatal ve yarık tırnaklı olup geviş getiren hayvanlar helal, bunun dışında kalanlar haramdır. Fakat geviş getirmelerine rağmen çatal tırnaklı olmamaları sebebiyle deve, kaya porsuğu ve tavşan; çatal tırnaklı olmasına rağmen geviş getirmemesi sebebiyle de domuz haramdır. Denizde veya tatlı sularda yaşayan hayvanlardan sadece pullu ve yüzgeçli olanlar yenilebilir. Suda yaşayıp da pulsuz ve yüzgeçsiz olanlar helal değildir. Kuşlardan yenilmesi haram olanlar yirmi çeşittir ve hepsinin ismi Tevrat'ta zikredilmiştir.

Kur'an'ı Kerim, İsa (as)'nın Tevrat'ı tasdik etmek ve Yahudilere haram kılınan bazı şeyleri helal kılmak için geldiğini bildirmektedir. Yaptığımız araştırmada İsa (as)'nın helal kıldığı bazı şeylerin Yahudilere işledikleri günahlar yüzünden haram kılınan temiz şeyler (tayyibât) olduğu sonucuna varılmıştır. Leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanların haramlığı ise onun zamanında da devam etmiştir.

İncil'deki pasajlar incelendiğinde İsa'nın Kutsal Yasa'yı kaldırmak yahut değiştirmek için gelmediği; aksine onu tamamlamaya geldiği görülmektedir. Kur'an ayetleri ile bütünlük gösteren bu pasajlar, Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde tıpkı daha önceki ümmetlerde olduğu gibi leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanların haram olduğunu göstermektedir. Fakat bugün elimizde bulunan İncillerde domuzun haram olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Yapılan araştırmalar ve bizim vardığımız sonuca göre domuz yasağı, Petrus'un gördüğü rüya ve Pavlus'un yorumları sonucunda kaldırılmıştır. Nitekim İsa'ya imanla birlikte Kutsal Yasa'nın geçerliliğini yitirdiğini söyleyen Pavlus'a göre sadece domuz eti değil, Tanrının yarattığı tüm yiyecekler iyi olduğu için hiçbir şey haram değildir.

Yahudilere ve Hıristiyanlara haram kılınan leş, kan, domuz eti ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar, Kur'an'da Müslümanlara da haram kılınmıştır. Kur'an bu dört şeyin dışında başka herhangi bir yiyeceği haram kılmamıştır. Nitekim bunların haramlığı üzerinde hiçbir mezhep ihtilaf etmemiştir. İhtilaf edilen konular deniz hayvanları, kuşlar ve yasaklığı sünnetle sabit olan yırtıcı hayvanlar olmuştur. Helal ya da haram olduğuna dair hakkında herhangi bir hüküm bulunmayan hayvanların yenip yenmeyeceği de ihtilaf edilen konulardan bir diğeridir.

Yaptığımız araştırmada Kur'an'ın kara hayvanlarından sadece en'âm adı verilen koyun, keçi, sığır ve deve cinsi hayvanların ve bir bütün olarak deniz hayvanlarının helal olduğundan bahsettiği tespit edilmiştir. Bunun dışında kalan vahşi ve yırtıcı hayvanlar, sürüngenler, haşereler ve kuşların helal ya da haram olduğuna dair ise herhangi bir âyet bulunmamaktadır. Bunlarla ilgili hükümler sünnetle belirlenmiştir. Sünnetle belirlenen hükümlerin ise haram mı yoksa mekruh mu olduğu konusu âlimler arasında bir hayli tartışılmış, büyük çoğunluk bunların haram olduğuna hükmetmiştir. Bazı sahabîler ve Mâlikî mezhebi mensupları, Kur'an'da haram kılınan hayvanlardan başka haram kabul etmemekte, sünnette yenilmesi yasaklanan hayvanların ise mekruh olduğunu söylemektedirler. Tezimizde bu konu üzerinde fazla duramadığımızı, zira sünnetin teşrî fonksiyonunun başlı başına bir tez konusu olduğunu düşünüyoruz.

Tezimizde vardığımız sonuçlardan bir diğeri, hayvan kesiminde besmele çekmenin farz olmadığıdır. Kur'an'ın “*Allah'ın adı anılmadan kesilen hayvanlar*” ifadesi, fıkıh ve tefsir kitaplarının büyük bir bölümünde “*besmele çekilmeden kesilen hayvanlar*” şeklinde anlaşılmıştır. Yaptığımız araştırmada bu sonucun isabetli olmadığını tespit ettik. Kur'an'da, müşriklerin putlarına kurban ederlerken bilinçli olarak Allah'ın adını anmadıkları, bunun yerine putlarının adını andıkları haber verilmektedir. **Putlara kurban edildiği için Allah'ın adı anılmadığı** ve bu yüzden **fısk** (hak yoldan çıkma) sayılan bir eylemle kesilen hayvanların yenilmesi haram kılınmış, bunun dışında hayvan kesiminde besmele çekilmesi şart koşulmamıştır. Besmele ile ilgili hadisler incelendiğinde bunun Hz. Peygamberin kuvvetli bir sünneti (sünnet-i müekkede) olduğu görülmektedir. Allah'tan başkasının adı anılmadığı müddetçe, kesim esnasında besmele çekilmeyen bir hayvan, kim tarafından kesildiğine bakılmaksızın yenilebilir.

BİBLİYOGRAFYA

ABDULBÂKÎ, Muhammed Fuâd: **el-Mu'cemu'l-Mufehres li'l-Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, İstanbul, 1982.

ADAM, Baki: **Yahudi Kaynaklarına Göre Tevrat**, Pınar Yay., 2. bs., İstanbul, 2002.

AHMED B. HANBEL: **Müsned**, Dâru'l-Fikr, 6 c., y.y., t.y.

ALALU, Suzan v.d.: **Yahudilikte Kavram ve Değerler**, Yay. Haz.: Yusuf Altıntaş, Gözlem Yay., 2. bs., İstanbul, 2001.

ATASEVEN, Asaf: **Din ve Tıp Açısından Domuz Eti**, TDV yay., Ankara, 1994.

ATEŞ, Ali Osman: **İslam'a Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitab Örf ve Adetleri**, Beyan Yay., İstanbul, 1996.

ATEŞ, Süleyman: **Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri**, Yeni Ufuklar Neşriyat, 12 c., İstanbul, 1988.

-----, **Kur'ân-ı Kerîm Ve Yüce Meali**, Kılıç Kitabevi, Ankara, 1997.

el-AYNÎ, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed: **Umdetu'l-Kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî**, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, 20 c., Mısır, 1972.

AYVERDİ, İlhan: **Misalli Büyük Türkçe Sözlük**, Redaksiyon – Etimoloji: Ahmet Topaloğlu, Kubbealtı Neşriyatı, 3 c., İstanbul, 2005.

el-BÂBERTÎ, Ekmeluddîn Muhammed b. Mahmûd: **Şerhu'l-Înâye fî Şerhi'l-Hidâye**, (Şerhu Fethi'l-Kadîr ile birlikte), 2. Bs., Dâru'l-Fikr, Beyrut, t.y.

BARDAKOĞLU, Ali: "Haramlar ve Helaller", **İlmihal -II (İslam ve Toplum)**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 6. bs., Ankara, 2004.

BAYINDIR, Abdulaziz: **Kur'an Işığında Doğru Bildiğimiz Yanlışlar**, Süleymaniye Vakfı Yay., İstanbul, 2006.

el-BEĞAVÎ, Ebû Muhammed el-Huseyn b. Mes'ûd: **Tefsîru'l-Beğavî = Meâlimu't-Tenzîl**, Thk.: Muhammed Abdullâh en-Nemr vd., Dâru Tayyibe, 2. bs., 8 c., Riyad, 1993.

el-BENNÂ, Ahmed Abdurrahman: **el-Fethu'r-Rabbânî li Tertîbi Müsnedi'l-Îmâmi Ahmed b. Hanbel, (Bulûğu'l-Emânî şerhi ile birlikte)**, Dâru's-Şihâb, 24 c., Kahire, t.y.

BESALEL, Yusuf: **Yahudilik Ansiklopedisi**, Gözlem Yay., 3 c., İstanbul, 2001.

el-BEYHAKÎ, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali: **Kitâbu's-Süneni'l-Kübra**, (el-Cevheru'n-Nakî zeyli ile birlikte), Dâru'l-Marife, 10 c., Beyrut, 1992.

el-BEYDÂVÎ, Ebû Saîd Nâsîrüddîn Abdullah b. Ömer b. Muhammed: **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, Dâr Saâdet, 2 c., İstanbul, t.y.

BİLMEN, Ömer Nasuhi: **Hukukî İslamiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu**, Bilmen Basımevi, 8 c., İstanbul, 1967.

-----, **Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Türkçe Tefsiri**, Bilmen Yay., 8 c., İstanbul, t.y..

-----, **Büyük İslam İlmihali**, Bilmen Yay., İstanbul, t.y.

el-BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail: **el-Câmiu's-Sahîh**, el-Mektebetü's-Selefiyye, 4 c., Kahire, 1980.

CANAN, İbrahim: **Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi**, Akçağ Yay., 16 c., Ankara, 1990.

el-CESSÂS, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzi: **Ahkâmu'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 4 c., Beyrut, 1335 h.

CEVÂD, Ahmed: **el-Hinzîr beyne Mîzânî's-Şer'i ve Minzâri'l-İlm**, Dâru's-Selâm, Kahire, 1987.

CEVÂD ALÎ: **el-Mufassal fî Târîhi'l-Arab Kable'l-İslâm**, Menşûratu's-Şerîf er-Radî, İran, 1380 / 1961.

el-CEVHERÎ, İsmail b. Hammâd: **es-Sihâh**, Thk.: Ahmed Abdulgaffâr Attâr, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, 3. bs., 6 c., Beyrut, 1984.

COŞKUN, Cüneyt: “Hadis Rivayetinde Tedlîs Ve Çeşitleri”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2006.

el-CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif: **Kitabu't-Ta'rifât**, y.y., t.y.

ÇANTAY, Hasan Basri: **Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm**, Ahmed Said Matbaası, 8. bs., 3 c., İstanbul, 1974.

ed-DAHĦÂK b. Müzâhim el-Belhî: **Tefsiru'd-Dahhâk**, Thk.: Muhammed Şükri Ahmed ez-Zâviyîti, Dâru's-Selâm, 2 c., Kahire, 1999.

ed-DERDÎR, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed: **eş-Şerhu's-Sağîr alâ Akrebi'l-Mesâlik ilâ Mezhebi'l-İmam Malik**, Dâru'l-Maârif, 4 c., Beyrut, t.y.

ed-DERVÎŞ, Muhyiddin: **İ'râbu'l-Kur'âni'l-Kerîm ve Beyânuhû**, el-Yemâme ve Dâru İbn Kesîr, 3. bs., 10 c., Suriye, 1992.

ed-DİMURDÂŞ, Ferec Zehrân: **Ahkâmu'z-Zebâih İnde'l-Müslimin ve Ehli'l-Kitâb Dirâsetun Mukârinetun fi'ş-Şerîati'l-İslâmiyye**, Dâru'l-Marifeti'l-Ezheriyye, 2. bs., İskenderiye, 2002.

EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eş'as es-Sicistânî: **Sünen-ü Ebî Dâvûd**, Müessesetü Kütübi's-Sekâfiyye, 2 c., Beyrut, 1988.

EBÛ FÂRÎS, Muhammed Abdulkâdir: **Ahkâmu'z-Zebâih fi'l-İslâm**, Mektebetu'l-Menâr, y.y., 1980.

EBÛ HAYYÂN el-Endelûsî el-Garnâdi: Muhammed b. Yûsuf, **el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr**, Dâru'l-Fikr, 10 c., Beyrut, 1992.

EBÛ UBEYDE Ma'mer b. el-Musennâ: **Mecâzu'l-Kur'ân**, Mektebetu'l-Hancî, 2 c., Yay. Haz.: Fuad Sezgin, Kahire, t.y.

EBÛ SERÎ' Muhammed Abdilhâdî: **Ahkâmu'l-Et'imetri ve'z-Zebâihi fi'l-Fıkhî'l-İslâmî**, Dâru'l-Cîl, 2. Bs., Beyrut, 1986.

EBU'L-BEKÂ Eyyûb b. Musa el-Huseynî: **el-Külliyât**, Müessesetü'r-Risâle, 2. Bs., Beyrut, 1993.

ELMALILI, Muhammed Hamdi Yazır: **Hak Dini Kur'an Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir**, Matbaai Ebüzziyâ, 8 c., İstanbul, 1936.

ERDOĞAN, Mehmet: **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Ensar Neşriyat, 2. bs., İstanbul, 2005.

-----, **İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi**, İFAV, 4. bs., İstanbul, 2000.

ESED, Muhammed: **Kur'an Mesajı Meal Tefsir**, Çev.: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yay., 3 c., İstanbul, 1996.

el-FERRÂ, Yahya b. Ziyâd b. Abdillâh: **Maâni'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 3 c., Notlarla Yay. Haz. İbrâhim Şemsuddîn, Beyrut, 2002.

el-FEVZÂN, Sâlih b. Fevzân b. Abdillâh: **el-Et'imetu ve Ahkâmu's-Saydi ve'z-Zebâih**, Mektebetu'l-Maârif, Riyad, 1988.

GÜÇ, Ahmet: **Çeşitli Dinlerde Ve İslam'da Kurban**, Düşünce Kitabevi, Bursa, 2003.

GÜNDÜZ, Şinasi: **Pavlus Hıristiyanlığın Mimarı**, 2. bs., Ankara Okulu Yay., Ankara, 2004.

el-HALÎL b. Ahmed el-Ferâhîdî: **Kitâbu'l-Ayn**, Thk.: Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî, Müessesetü Dâri'l-Hicre, 9 c., İran, 1409/1988.

el-HARAŞÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh: **el-Haraşî alâ Muhtasari Seyyidi Halîl**, Dâru'l-Fikr, 8 c., Beyrut, t.y.

el-HATTÂBÎ, Ebû Suleymân Hamd b. Muhammed: **Meâlimü's-Sünen (Sünenü Ebî Dâvûd ile birlikte)**, Tahric: İzzet Ubeyd ed-De'âs, Âdil es-Seyyid, Dâru'l-Hadîs, 5 c., Hims, 1973.

HEYET, Mecmau'l-Fıkhî'l-İslâmî, Karar Rakam: 101 (3/D10) "Bi Şe'ni'z-Zebâih", **Mecelletu Mecmai'l-Fıkhî'l-İslâmî**, Cidde, Yıl: 1997, Sayı: 10, C:I.

HUDARÎ, Muhammed: **Usûlü'l-Fıkh**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1998.

İBN ABBÂS, Abdullâh: **Tenvîru'l-Mikbâs min Tefsîri İbn Abbâs**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 2000.

İBN ÂBİDÎN, Muhammed Emin: **Hâşiyetü Reddi'l-Muhtâr ale'd-Dürri'l-Muhtâr**, Kahraman Yay., 8 c., İstanbul, 1984.

İBN HACER el-Askalânî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed İbn Ali: **Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhi'l-Buhârî**, Ta'lîk: Abdurraûf Sa'd vd., Mektebetu'l-Külliyâtî'l-Ezheriyye, 28 c., y.y., 1978.

-----, **Tehzîbu't-Tehzîb**, Dâru'l-Fikr, 12 c., Beyrut, 1984.

İBN HAZM, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Said: **el-Muhallâ bi'l-Âsâr**, Thk.: Abdulgaffâr Süleymân el-Bundârî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 12 c., Beyrut, 1988.

İBN HİŞÂM, Ebu Muhammed Abdulmelik: **Sîretu'n-Nebî**, Thk.: Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, Dâru'l-Fikr, 2 c., Beyrut, 1981.

İBN KAYYİM el-Cevziyye, Şemsuddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr: **Ahkâmu Ehli'z-Zimme**, Thk.: Ebû Berâ Yûsuf b. Ahmed el-Bekrî, Ebû Ahmed Şâkir b. Tevfîk el-Ârûrî, Ramâdâ li'n-Neşr - Dâru İbn Hazm, 3 c., Demmam, 1997.

İBN KUDÂME, Muvaffakuddîn Ebî Muhammed Abdillâh b. Ahmed, İbn Kudâme el-Makdîsî, Şemsuddin Ebi'l-Ferec Abdirrahman b. Ebî Ömer Muhammed b. Ahmed: **el-Muğnî ve's-Şerhu'l-Kebîr alâ Metni'l-Mukni'**, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1984.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim: **Kitâbu Te'vîli Muhtelifi'l-Hadis**, Thk.: Abdulkadir Ahmed Atâ, Muessesetu'l-Kütübi's-Sekâfiyye, Beyrut, 1988.

İBN MANZÛR, Cemâluddîn Muhammed b. Mükerrrem: **Lisânu'l-Arab**, Dâru Sâdır, 15 c., Beyrut, 1990.

İBN RÜŞD el-Kurtubî, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed: **Bidâyetu'l-Müctehid ve Nihâyetu'l-Muktesid**, 2 c., Kahraman Yay., İstanbul, 1985.

İBNU'L-ARABÎ, Muhammed b. Abdillâh: **Ahkâmu'l-Kur'ân**, Thk.: Ali Muhammed el-Bicâvî, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 4 c., Beyrut, t.y.

İBNU'L-KELBÎ, Hişâm Muhammed: **el-Esnâm**, Thk.: Ahmed Muhammed Ubeyd, el-Mecmeu's-Sekâfi, 2003, Abu Dabi, (Terc.: Beyza Düşüngen Bilgin, **Putlar Kitabı**, Pınar Yay., İstanbul, 2003.)

İBNU'L-MURTEZÂ, el-Mehdî li Dînillâh Ahmed b. Yahya: **el-Bahru'z-Zehhâr el-Cami' li Mezâhibi Ulemâi'l-Emsâr**, Birlikte: **Cevâhiru'l-Ahbâr ve'l-Âsâr**, Muhammed b. Yahya Behrân es-Sa'dî, Tahrîc: Muhammed Muhammed Tâmir, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 6 c., Beyrut, 2001.

el-İMRÂNÎ, Ebu'l-Hüseyn Yahya b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim: **el-Beyân fî Mezhebi'l-İmami's-Şâfiî**, Dâru'l-Minhâc, 13 c., Beyrut, 2000.

el-İSFAHÂNÎ, er-Râgıb: **Müfredâtu Elfâzi'l-Kur'ân**, Thk.: Safvan Adnan Dâvûdî, Dâru'l-Kalem – Dâru's-Şâmiyye, Dımaşk-Beyrut, 1992.

el-KARADÂVÎ, Yusuf: **el-Halâlu ve'l-Harâmu fî'l-İslâm**, 14. Bs., Mektebetu Vehbe, Kahire, 1980. Terc.: Mustafa Varlı, **İslam'da Helal ve Haram**, 3. Bs., Hilal Yay., Ankara, t.y.

KARAMAN, Hayrettin: **Günlük Hayatımızda Helâller ve Haramlar**, İz Yayıncılık, 12. bs., İstanbul, 2001.

KARAMAN, Hayrettin vd.: **Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir**, DİB Yay., 5 c., Ankara, 2003.

KARAMAN, Hayrettin, vd.: **Kur'ân-ı Kerîm Ve Açıklamalı Meâli**, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., 12. bs., Ankara, 2005.

el-KÂSÂNÎ, Alâuddin Ebî Bekr b. Mes'ud: **Bedâiu's-Sanâi' fî Tertîbi's-Şerâi'**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 7 c., Beyrut, t.y.

KAYA, Remzi: **Kur'an-ı Kerim Ve Kitab-ı Mukaddes'te Helal ve Haram Gıdalar**, İstanbul, 2000.

Kitabı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit, Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, 2003.

el-Kitâbu'l-Mukaddes Kütübü'l-Ahdi'l-Kadîm ve'l-Ahdi'l-Cedid, Dâru'l-Kitabî'l-Mukaddes, y.y., 1993.

el-KURTUBÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr: **el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 20 c., Beyrut, 1988.

KUTUB, Seyyid: **Fî Zılâli'l-Kur'ân**, 12. bs., Dâru'ş-Şurûk, 6 c., Beyrut-Kahire, 1986.

MACDONALD, William: **Kutsal Kitap Yorumu Yeni Antlaşma Serisi**, Yeni Yaşam Yayınları, İstanbul, 2000, C:I.

-----, **Kutsal Kitap Yorumu Yeni Antlaşma Serisi**, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2002, C:II.

-----, **Kutsal Kitap Yorumu Eski Antlaşma Serisi**, Yeni Yaşam Yay., İstanbul, 2004, C:I.

MAİMÖNİDES, Moses: **The Code of Maimonides (Misneh Torah): the book of holiness**, Terc: I. Rabinowitz, Filip Grossman, New Hawen: Yale University Press, 1965, (5. Kitap).

MÂLİK b. ENES: **el-Muvatta**, Thk.: Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru'l-Hadîs, 2 c., Kahire, t.y.

el-MÂVERDÎ, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb: **Kitâbu's-Sayd ve'z-Zebâih mine'l-Hâvî'l-Kebîr**, Thk.: İbrâhim b. Ali Sandukcî, Dâru'l-Menâr, y.y., 1992.

MUKÂTİL B. SÜLEYMÂN: **Tefsîru Mukâtil b. Süleyman**, Thk.: Ahmed Ferid, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 3 c., Beyrut, 2003.

MÜSLİM, Ebu'l- Huseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Neysâbûrî: **Sahîh-u Müslim**, Thk.: Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 5 c., Beyrut, 1991.

MÜTERCİM ÂSİM EFENDÎ: **Tercümetu'l-Kâmûs**, Bahriye Matbaası, 1305 h.

NAİM, Ahmet, MİRAS, Kamil: **Sahih-i Buhari Muhtasari ve Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., 5. bs., 12 c., Ankara, 1980.

en-NESÂÎ, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali: **Sünen**, Şerh: Celâleddin es-Suyûtî, Hâşiye: el-Îmâm es-Sindî, Thk.: Mektebu Tahkîki't-Turâsi'l-İslâmî, 8 c., 2. bs., Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1992.

en-NESEFÎ, Ebu'l-Berekât Hâfızuddin Abdullah b. Ahmed b. Mahmud: **Medârikü't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl**, Dâru'l-Kalem, 3 c., Beyrut, 1989.

en-NEVEVÎ, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref: **Sahîhu Müslim bi Şerhi'n-Nevevî**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 18 c., Beyrut, t.y.

-----, **Ravdatu't-Tâlibîn**, Birlikte: **Munteka'l-Yenbû'**, Celâleddin es-Suyûtî, Thk.: Âdil Ahmed Abdulmevcûd, Ali Muhammed Muavvad, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 8 c., Beyrut, 1992.

ÖRS, Hayrullah: **Musa ve Yahudilik**, Remzi Kitabevi, 2. bs., İstanbul, 1999.

ÖZBAŞ, Mustafa: "Yahudilikte Yiyecek ve İçecek Yasakları", **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2001.

PARRY, Aaron: **Talmud Nedir**, Çev: Estreya Seval Vali, Gözlem Yay., İstanbul, 2005.

RABÎ NİSİM BEHAR: **Dini Uygulama Rehberi El Gid Para El Pratikante**, Çev: Mordehay Yanar, Ed: Moşe Farsi, Gözlem Yay., 2. bs., İstanbul, 2004.

er-RÂZÎ, Fahreddin: **et-Tefsîru'l-Kebîr**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 11 c., 3. bs., Beyrut, 1999.

RECKEWEG, Hans-Heinrich: **Domuz Eti ve İnsan Sağlığı**, Çev.: Ömer Fahreddin Göze, Yeni Asya Yay., İstanbul, 1980.

REŞİD RIZA, Muhammed: **Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 12 c., Yay. Haz., İbrahim Şemsuddin, Beyrut, 1999.

SAHNÛN Abdusselâm b. Saîd: **el-Müdevvenetu'l-Kübrâ**, Dâru Sâdır, 6 c., Beyrut, t.y.

SÂLİH AHMED ALÎ: **Târîhu'l-Arabi'l-Kadîm ve'l-Bi'seti'n-Nebeviyye**, Şirketü'l-Matbûât li't-Tevzîi ve'n-Neşr, 2. bs., y.y. 2003.

SARICIK, Murat: **İslam Öncesi Dönem Cahiliye Kültürü**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002.

SPROUL, R. C.: **Yorum Bilimi**, Çev: Hande Taylan, Müjde Yay., İstanbul, t.y., (Çevrimiçi: <http://www.hristiyan.net/yorumbilimi/yorumbilimi/> , 01 Nisan 2006).

SUNGURBEY, İsmet: **Hayvan Hakları**, 2. bs., İstanbul Üniversitesi Basımevi, İstanbul, 1993.

ŞA'BÂN, Zekiyüddîn: **İslam Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkh)**, Terc: İbrahim Kâfi Dönmez, TDV Yay., Ankara, 2000.

eş-ŞÂFÎÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs: **el-Ümm**, Tahrîc ve Ta'lik: Mahmûd Matracî, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 9 c., Beyrut, 1993.

eş-ŞEVKÂNÎ, Muhammed b. Ali b. Muhammed: **Neylu'l-Evtâr Şerhu Munteka'l-Ahbâr**, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabi, 8 c., Beyrut, t.y.

-----, **Fethu'l-Kadîr el-Câmiu beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsîr**, Thk.: Abdurrahmân Umeyra, Dâru'l-Vefâ, 2. bs., 5 c., el-Mansûra, 1997.

-----, **es-Seylü'l-Cerrâru'l-Mutedeffik alâ Hadâiki'l-Ezhâr**, Thk.: Mahmud İbrahim Zâyed, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 4 c., Beyrut, 1985.

eş-ŞİRBÎNÎ, el-Hatîb Muhammed: **Muğni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Elfâzi'l-Minhâc**, Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâduhu, 4 c., Mısır, 1958.

et-TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr: **Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli'l-Kur'ân**, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 13c., Beyrut, 1992.

et-TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ: **Sünenü't-Tirmizî**, Thk.: Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Fikr, 5 c., Beyrut, t.y.

TÜMER, Günay, KÜÇÜK, Abdurrahman: **Dinler Tarihi**, Bilge Yay., 4. bs., Ankara, 2002.

TÜRK, Eylem: "Türk Firmaları Dualı Onaylı Belge Peşinde", 01. 15. 2003 tarihli Milliyet Gazetesi, (Çevrimiçi: <http://www.milliyet.com.tr/2003/01/15/ekonomi/eko01.html>)

Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara (Bereşit) 1. Kitap, Çev: Moşe Farsi, Ed: Rav Yitshak Haleva vd., Gözlem Yay., İstanbul, 2002.

Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara (Şemot) 2. Kitap, Çev: Moşe Farsi, Ed: Rav Yitshak Haleva vd., Gözlem Yay., İstanbul, 2004.

Türkçe Çeviri ve Açıklamalarıyla Tora ve Aftara (Vayikra) 3. Kitap, Çev: Moşe Farsi, Ed: Rav Yitshak Haleva vd., Gözlem Yay., İstanbul, 2006.

UBEYDÎ, Abdulhamîd Hamd Şihâb: **es-Saydu ve't-Tezkiyetu fi's-Şerîati'l-İslâmiyyeti**, Matbaatü'l-Yermük, y.y., 1975.

ÜNAL, Ali: **Kur'an'da Temel Kavramlar**, Beyan Yay., İstanbul, 1986.

YILDIRIM, Suat: **Kur'an-ı Hakîm Ve Açıklamalı Meali**, İstanbul, 1998.

YÜKSEL, Fatma: “İslam Hukuku ve Yahudi Hukuku'nda Helal-Haram Kavramları Açısından Gıdalar”, **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2003.

ez-ZEBÎDÎ, Muhammed b. Murtaza: **Tâcu'l-Arûs**, el-Matbaatü'l-Hayriyye, 10 c., y.y., t.y.

ez-ZEMAŞERÎ, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer: **el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve Uyûnu'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl**, Thk.: Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Ali Muhammed Muavvad, Riyad, 1998.

ez-ZUHAYLÎ, Vehbe: **el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuh**, Dâru'l-Fikr, 3. bs., 8 c., Dimeşk, 1989.

MAKALELER

AKMAN, Mustafa: “Allah'tan Başkası Adına Kesilenler”, **İslami Araştırmalar Dergisi**, cilt: 14, sayı: 3–4, Ankara, 2001, s. 389–404.

ATEŞ, Ali Osman: “Din Tahrîfi ve İstismarı”, **ÇÜİF Dergisi**, cilt 4, sayı 1, Ocak – Haziran 2004.

-----, “Putlara Kurban Kesme ve Allah'tan Başkası Adına Kesilenlerden Yeme Konusunda Hz. Peygamberin Tutumu”, **DEÜİF Dergisi**, İzmir, 1987, cilt 4, (Prof. Dr. Ömer Yiğitbaşı'na Armağan), s. 363–401.

AYDINLI, Osman: “Habat Seriyyesi”, **İLAM Dergisi**, Ocak-Haziran, 1996, İstanbul, 1996, cilt: 1, sayı, 1, s. 157–168.

BAYINDIR, Abdulaziz: “Domuz Derisi”, **İÜİF Dergisi**, Sayı: 2, Yıl: 2000, İstanbul, s. 37–40.

ed-DEBÛ, İbrahim Fâdıl: “ez-Zebâih ve't-Turuku's-Şer'iyye li'z-Zekât”, **Mecelletu Mecmai'l-Fıkhi'l-İslâmî li Munazzamati Mu'temeri'l-İslâmî**, Cidde, 1997, cilt: 10, sayı: 1, s. 253–297.

MACÎT, Yüksel: “Yiyecek-İçeceklerde Haram-Helalliğin Kriteri Ve Bu Konuda Arap Kültürünün Etkisi”, **GÜÇİF Dergisi**, 2002/2, Cilt: I, Sayı: 2, s. 265–271.

ÖKTEN, Kaan H.: “Semen est Sanguis” “Yahudilik ve Hıristiyanlıkta Kan”, **Cogito Dergisi**, sayı: 37, Güz, 2003. (Çevrimiçi: <http://www.ykykultur.com.tr/cogito/37/semenest.html> 15 Mayıs 2006.

ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

ATASEVEN, Asaf, ŞENER, Mehmet: “Domuz”, **Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)**, İstanbul, 1994, C: IX.

AYDIN, Mehmet: “Hristiyanlık”, **(DİA)**, İstanbul, 1998, C: XVII.

BAKTIR, Mustafa: “Deri”, **DİA**, İstanbul, 1994, C:IX.

BARDAKOĞLU, Ali, “Bey’ ”, **DİA**, İstanbul, 1992, C:VI.

-----, “Kurban”, **DİA**, Ankara, 2002, C:XXVI.

BAYRAKDAR, Mehmet: “Hayvan”, **DİA**, İstanbul, 1998, C:XVII.

ÇAĞRICI, Mustafa: “Arap”, **DİA**, İstanbul, 1991, C:III.

DEMİRCİ, Kürşat: “Haram”, **DİA**, İstanbul, 1997, C: XVI.

-----, “Hayvan”, **DİA**, İstanbul, 1998, C: XVII.

-----, “Helal”, **DİA**, İstanbul, 1998, C:XVII.

DÖNMEZ, İbrahim Kafi: “Eti Yenen ve Yenmeyen Hayvanlar”, **İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İlmî Müşavir Ve Redaktör: İbrahim Kâfi Dönmez, İFAV, 4 c., İstanbul, 1997, C:I.

- DUMAN, M. Zeki: “Habîs”, **DİA**, İstanbul, 1996, C:XIV.
- Encyclopedia Judaica**, “Sacrifice”, Ed: Cecil Ruth, Jerusalem, t.y., C: XIV.
- Encyclopedia Judaica**, “Kasher”, Ed: Cecil Ruth, Jerusalem, t.y., C: X.
- EROĞLU, Muhammed: “Hâmî”, **DİA**, İstanbul, 1997, C: XVI.
- GÜÇ, Ahmet: “Kurban”, **DİA**, Ankara, 2002, C:XXVI.
- GÜRKAN, Menderes: “Domuz”, **İslam’da İnanç İbadet Ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İlmî Müşavir Ve Redaktör: İbrahim Kâfi Dönmez, İFAV, 4 c., İstanbul, 1997, C:I.
- , “Hayvanların Kesimi”, **İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi**, İlmî Müşavir ve Redaktör: İbrahim Kâfi Dönmez, İFAV, 4 c., İstanbul, 1997, C:II.
- HARMAN, Ömer Faruk: “Konsil”, **DİA**, Ankara, 2002, C:XXVI.
- HEYET, **Temel Britannica Temel Eğitim ve Kültür Ansiklopedisi**, Ana Yayıncılık ve Hürriyet Gazetesi, 20 c., İstanbul, 1992; C:V.
- HEYET, **Grolier International Americana Encyclopedia**, Medya Holding ve Sabah Gazetesi, 12 c., İstanbul, 1993; C:V.
- HEYET, **Büyük Larousse Sözlük Ve Ansiklopedisi**, Gelişim Yay., 20 c., İstanbul, 1986, C:VI .
- KATAR, H. Mehmet: “Kefaret”, **DİA**, Ankara, 2002, C:XXV.
- KAYA, Remzi: “Ehl-i Kitap”, **DİA**, İstanbul, 1994, C:X.
- KOCA, Ferhat: “Helal”, **DİA**, İstanbul, 1998, C:XVII.
- , “Haram”, **DİA**, İstanbul, 1997, C:XVI.
- KUZGUN, Şaban: “Hanîf”, **DİA**, İstanbul, 1997, C:XVI.
- ÖĞÜT, Salim: “Hedy” **DİA**, İstanbul, 1998, C:XVII.
- ÖZAYDIN, Abdulkerim: “Amr b. Luhay”, **DİA**, İstanbul, 1991, C:III.
- SÖNMEZ, Mehmet Ali: “Ebü’z-Zübeyr”, **DİA**, İstanbul, 1994, C:X.

TÜMER, Günay: “Brahmanizm”, **DİA** İstanbul, 1992, C:VI.

YAŞAROĞLU, Kamil: “Kan”, **DİA**, İstanbul, 2001, C:XXIV.

YAZICI, İshak: “Bahîre”, **DİA**, İstanbul, 1991, C:IV.

İNTERNET SİTELERİ

(Çevrimiçi) <http://www.denetgida.com.tr/index.php?a=content&contentId=3> , 03 Haziran 2006.

(Çevrimiçi) http://www.sevimon.com/show_family.asp?id=3 , 02 Mayıs 2006.

(Çevrimiçi) http://www.gidaraporu.com/gida_hayvan-yemlerindeki-tehlike.htm , 01 Kasım 2006.

(Çevrimiçi) <http://www.habervitrini.com/haber.asp?id=140708> , 01 Kasım 2006.